

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO INSTITUTAS

TOMA ANIULYTĖ

**GLOBALIZACIJOS ĮTAKA SOCIALINĖS APSAUGOS
RAIDAI: LIETUVOS ATVEJIS**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

Prof. dr. A. Guogis

VILNIUS, 2014

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO INSTITUTAS

GLOBALIZACIJOS ĮTAKA SOCIALINĖS APSAUGOS
RAIDAI: LIETUVOS ATVEJIS

Viešojo administravimo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621N71001

Vadovas:

_____ Prof. dr. A. Guogis

2014 03

Recenzentas

2014 04

Atliko:

_____ stud. T. Aniulytė

2014 03 27

VILNIUS, 2014

TURINYS

<i>IVADAS</i>	6
1. <i>GLOBALIZACIJOS IR SOCIALINĖS APSAUGOS SANTYKIS</i>	9
1.1. Globalizacijos reiškinio samprata	9
1.2. Tarptautinių organizacijų įtaka socialinės apsaugos formavimuisi ir kitimui pasauliniu mastu	14
1.3. Globalizacijos ir socialinės atskirties santykis	21
1.4. Pokyčiai viešojo administravimo srityje globalizacijos perspektyvoje	23
2. <i>LIETUVOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS ORGANIZAVIMAS</i>	27
2.1. Socialinės apsaugos sistemos samprata	27
2.1.1. Lietuvos socialinio draudimo sistema ir pensijų reformos	32
2.1.2. Piniginės socialinės paramos sistema ir socialinės paslaugos	37
2.2. Lietuvos socialinės apsaugos sistemos organizavimas	41
2.2.1. Socialinės apsaugos sistemos administravimas	41
2.2.2. Socialinės apsaugos sistemos finansavimas	43
2.3. Gerovės valstybių modeliai	45
3. <i>GLOBALIZACIJOS ĮTAKOS LIETUVOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMAI ANALIZĖ</i>	51
3.1. Tarptautinių organizacijų įtakos sritys Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje	51
3.2. Socialinės apsaugos pokyčiai Naujosios viešosios vadybos sąlygomis ir Naujojo viešojo valdymo taikymo galimybės	57
<i>IŠVADOS</i>	65
<i>REKOMENDACIJOS</i>	67
<i>LITERATŪRA</i>	68
<i>ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS</i>	79
<i>SANTRAUKA</i>	81
<i>SUMMARY</i>	83

LENTELĖS

1 lentelė. Globalizacijos apibrėžimai skirtingų autorių požiūriu.....	10
2 lentelė. Lietuvos socialinės apsaugos sistema.....	31
3 lentelė. Socialinės apsaugos išlaidų nuo BVP procentinė dalis.....	52
4 lentelė. Skurdo ir socialinės atskirties procentinės dalies nuo BVP pasiskirstymas ES šalyse.....	57
5 lentelė. Viešojo administravimo tobulinimo tikslai ir uždaviniai.....	59
6 lentelė. Globos įstaigos pagal įstaigos tipą.....	60

PAVEIKSLAI

1 pav. Daugiapakopė senatvės pensijų sistema.....	19
2 pav. Lietuvos pensijų sistema.....	34

IVADAS

Temos aktualumas. Pastaraisiais dešimtmečiais pasaulyje plačiai kalbama apie globalizacijos reiškinių sklaidą, jos daromą įtaką įvairioms sritims, ypač akcentuojant sparčią technologijų raidą, rinkos santykių suintensyvėjimą, tarpusavio priklausomybę, skirtumų nykimą, vartotojiškų vertybių sklaidimą. Globalizacijos procesas vertinamas pakankamai kontraversiškai – akcentuojamos teigiamos jo pusės: modernizacijos plėtra, didesnė laisvė, platesnės pažinimo galimybės, tuo tarpu kiti šaltiniai atskleidžia neigiamas globalizacijos proceso puses. Jie argumentuoja, kad globalizacija skatina nelygybę, galingesnių valstybių, tarptautinių darinių išsigalėjimą, mažina gerovės valstybių išsipareigojimus, tačiau bet koku atveju globalizacijos įtaka socialiniam, ekonominiam, politiniam gyvenimui yra nenuginčijama.

Tokiame sparčiai besikeičiančiame pasaulyje socialinės apsaugos sritis yra viena iš svarbiausių viešojo valdymo sričių, kadangi atitinkamomis priemonėmis yra užtikrinamas orus žmonių gyvenimas, rūpinamasi pažeidžiamiausiais visuomenės nariais. Galima išskirti pagrindines socialines rizikas, kaip senatvė, nedarbas, motinystė, liga, darbingumo netekimas, maitintojo netekimas, nelaimingi atsitikimai darbe, vaikų auginimas, skurdas, kurios yra tradiciškai pripažįstamos daugelyje valstybių, tačiau, vykstant globalizacijos procesams, socialinės problemos gilėja, tampa kompleksiškesnės, svarbios visai visuomenei. Todėl socialinės gerovės užtikrinimas turėtų būti kiekvienos valstybės viena iš prioritetinių sričių, tačiau socialinės apsaugos priemonės skirtingose šalyse įgyvendinamos ne vienodai. Skandinavijos šalys pasižymi aukštu piliečių gerovės užtikrinimo lygiu, tuo tarpu anglosaksiškose šalyse labiau vyrauja minimalus socialinis aprūpinimas, akcentuojant pačių asmenų atsakomybę už savo gerovę.

Be abejonės, vykstant intensyviems pokyčiams bei keičiantis ekonominėms socialinėms sąlygoms, kinta ne tik visuomenės struktūros ir problemos mastai, bet ir pati socialinės apsaugos sritis patiria nemažus iššūkius. Ilgą laiką buvusi tik nacionalinių valstybių prerogatyva, pasikeitus aplinkybėms, socialinė apsauga tampa globaliu objektu. Analizuojant literatūrą, kurioje aprašoma globalizacijos įtaka, pastebėta, kad labiau minimos ekonomikos, finansų, kultūros sferos, o socialinės apsaugos sritis yra pakankamai mažai nagrinėtas ir naujas dalykas, juolab ji dažniausiai nagrinėjama bendrame socialinės politikos kontekste. Dažniausiai vyrauja nuomonė, kad globalizacijos sąlygomis, kuomet svarbesnis tampa ekonominis našumas, efektyvumas, rinkos konkurencija, valstybių išsipareigojimas užtikrinti piliečių socialinį aprūpinimą tampa mažiau reikšmingas, todėl yra mažinamos socialinės išlaidos, valstybių socialinė apsauga vienodėja, vis labiau perimami liberalaus socialinės politikos modelio bruožai.

Šiame darbe orientuojamasi į Lietuvos socialinės apsaugos raidą bei globalizacijos įtaką šiai sričiai. Tuo metu, kai suintensyvėjo globalizacijos procesas, liberalėjančios tendencijos, daugelis valstybių turėjo susiformavusias, pakankamai galias tradicijas turinčias viešojo valdymo sritis, tuo tarpu Lietuva, atkūrusi nepriklausomybę, tik pradėjo plėtoti savo identitetą, kurti naują socialinės apsaugos sistemą, veikiama tiek vidinių, tiek išorinių veiksnių, todėl, siekiant išsiaiškinti, ar Lietuva užtikrina tinkamą piliečių socialinę gerovę, svarbu suprasti, kaip globalizacijos sklaida reiškesi šioje srityje, kokia kryptimi kreipė socialinės apsaugos formavimąsi bei kokios numatomos perspektyvos.

Temos naujumas. Šiuolaikinis pasaulis pasižymi greitu tempu, nuolatiniais pokyčiais, todėl ir socialinės apsaugos organizavimas susiduria su vis naujais iššūkiais, reformų įgyvendinimu, kuriems įvertinti reikalinga nuolatinė analizė. Apie globalizacijos poveikį socialinės apsaugos sistemoms pradėta kalbėti tik maždaug XX a. pab., juolab, Lietuvoje socialinė apsauga raiškos požiūriu yra dar visiškai jauna sritis, vis ieškanti naujų galimybių prisitaikyti prie kintančių visuomenės sąlygų bei kuo veiksmingiau taikyti socialinės apsaugos priemones.

Vertinant darbo temos iširtumą, ypač svarų indėlį į globalizacijos ir socialinės politikos sąsajų tyrinėjimus pateikė užsienio autoriai B. Deacon (1997, 2002, 2007), N. Yeates (2001, 2007), R. Sykes, B. Palier, P. M. Prior (2001), tuo tarpu tarp lietuvių autorių galima išskirti A. Guogį (2004, 2005, 2008, 2013).

Problema. Globalizacijos reiškinys yra platus ir daugiadimensis, jis dažnai būna persipynęs su kitais visuomenėje vykstančiais reiškiniais, todėl įvertinti jo įtaką konkrečiai sričiai yra pakankamai sudėtinga. Norint aiškiau suvokti, kaip pastarasis procesas veikė socialinės apsaugos sistemas, svarbu įvardinti kriterijus. Šiame darbe siekiama, remiantis išnagrinėta literatūra, išskirti pagrindinius faktorius, per kuriuos būtų atskleidžiamas globalizacijos poveikis Lietuvos socialinės apsaugos raidai.

Darbo tikslas – įvertinti, kaip globalizacijos procesas veikė Lietuvos socialinės apsaugos sistemos formavimąsi.

Tikslui pasiekti iškeliami **darbo uždaviniai**:

1. Atskleisti pagrindinius globalizacijos reiškinio ypatumus bei išnagrinėti faktorius, atskleidžiančius globalizacijos proceso poveikį socialinės apsaugos sistemoms.
2. Išnagrinėti Lietuvos socialinės apsaugos sistemos organizavimo bruožus.
3. Išanalizuoti globalizacijos reiškinio apraiškas Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje.

Darbo metodologija ir metodai. Šiuo baigiamuoju darbu siekiama atskleisti globalizacijos įtaką visai Lietuvos socialinės apsaugos sistemai plačiąja prasme, nustatyti vystymosi tendencijas, todėl tam pasirinktas mokslinės literatūros ir dokumentų analizės metodas, taip pat pasitelkiama ir statistikos analizė. Siekiant atskleisti darbo temos teorinį pagrindą, nagrinėti užsienio bei lietuvių autorių moksliniai

literatūros šaltiniai. Remtasi užsienio autoriais N. Yeates (2001), D. Held ir kt. (2002), Steger (2003), S. Walby (2009), nagrinėjant bendrus globalizacijos reiškimo bruožus. Analizuojant globalizacijos ir socialinės politikos ryšį bei įtakos sritis, vertinti N. Yeates (2001, 2007), B. Deacon (1997, 2002, 2007), A. Guogio (2004, 2005, 2006, 2008, 2013) darbai, be to remtasi ir tarptautinių organizacijų (Pasaulio banko, Tarptautinės darbo organizacijos) bei jų specialistų išleistomis publikacijomis, atskleidžiant šių globalių darinių poveikį socialinei apsaugai.

Nagrinėjant Lietuvos socialinės apsaugos sistemą, pasitelkiami įstatymai, reglamentuojantys Lietuvos socialinio draudimo ir socialinės paramos sistemą, socialinių paslaugų teikimą, taip pat ir lietuvių autorių J. Tartilo (2005), A. Bitino (2011), A. Bitino ir kt. (2011) darbai. Be to, remtasi T. Medaiskio (2000), A. Bitino (2008), T. Gudaičio (2009) straipsniais, analizuojančiais pensijų sistemos reformas, kurios yra ypač aktualios Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje.

Siekiant atskleisti, kaip globalizacija veikė Lietuvos socialinės apsaugos formavimąsi, buvo pasirinkta būtent teisės aktų bei kitų dokumentų analizė. Darbe buvo apibrėžta nuostata, jog labiausiai globalizacijos įtaka šalių socialinio aprūpinimo sistemoms pasireiškė per globalias organizacijas. Tuo remiantis, buvo pasitelkti tarptautiniai dokumentai, atskleidžiantys šių organizacijų veiklą Lietuvoje. Taip pat buvo analizuojami dokumentai, reglamentuojantys socialinio administravimo pokyčius, kurie buvo papildomi statistiniais duomenimis.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, teorinės dalys, išvados ir rekomendacijos.

Pirmoje dalyje nagrinėjama globalizacijos reiškimo samprata, pateikiamos bendros pagrindinės įtakos sritys socialinei apsaugai, veikiant tarptautinėms organizacijoms bei atsiradus naujiems administravimo modeliams, atskleidžiamas globalizacijos ir socialinės atskirties santykis.

Antroje darbo dalyje analizuojama Lietuvos socialinės apsaugos sistema, atskleidžiant tiek socialinio draudimo bei socialinės paramos raidos tendencijas, tiek ir administravimo bei finansavimo ypatumus. Taip pat apibūdinami užsienio šalių ir Lietuvos socialinės apsaugos bruožai bendrame socialinės politikos modelių kontekste.

Trečioje dalyje pateikiama globalizacijos įtakos Lietuvos socialinės apsaugos sistemai analizė. Ji vertinama per tarptautinių organizacijų propaguotą politiką bei naujosios viešosios vadybos diegimą socialinio administravimo srityje.

1. GLOBALIZACIJOS IR SOCIALINĖS APSAUGOS SANTYKIS

1.1. Globalizacijos reiškinių samprata

Globalizacija ir jos poveikis dėmesio objektais tapo 1990-iais metais (Palier, Sykes, 2001, p. 1). Nors nėra sutariama dėl globalizacijos pradžios atskaitos taško, kadangi vieni autoriai jos ištakas sieja su antikinio pasaulio imperijų valdymu, kitų nuomone, globalizacijos pradžia gali būti apie 1960-1970-uosius metus, kurie laikomi modernizacijos eros ir informacijos visuomenės pradžia (internetu, technologijų sklaida, pažanga), tačiau plačiai diskutuoti politikų, akademikų bei plačiosios visuomenės tarpe pradėtas maždaug dešimtajame dešimtmetyje, kuomet pradėtos skleisti laisvės, laisvosios rinkos idėjos.

Globalizacijos sąvoka skirtingiems žmonėms gali turėti nevienodą reikšmę, tačiau daugumai žmonių globalizacijos procesas asocijuojasi būtent su naujausių technologijų pažanga, laisvu judėjimu tarp skirtingų šalių, populiariosios kultūros plitimu, pasaulio vienodėjimu. Tačiau taip pat negalima pamiršti ir neigiamo visuomenėje susiformavusio požiūrio apie globalizaciją: būtent šio proceso plitimas sukelia didesnę terorizmo grėsmę, nacionalinės valstybės praranda savo savarankiškumą, į pirmą vietą išskyla galingi pasauliniai dariniai.

Analizuojant globalizacijos sampratą, pastebėta, kad nėra vieningos nuomonės ne tik dėl šio proceso ištakų, bet ir dėl paties apibrėžimo. Skirtingų autorių literatūroje pateikiamos įvairios globalizacijos sampratos interpretacijos, apimančios skirtingus socialinius procesus, tačiau iki šiol nėra plačiai ir visuotinai pripažinto šios sąvokos apibrėžimo. Globalizacija dažnai gali būti sutapatinama su panašiais visuomenėje vykstančiais procesais, kaip vesternizacija, internacionalizacija, amerikanizacija, neoliberalizmu (Walby, 2009, p. 35).

Bendrajai prasme globalizacija gali būti apibūdinama kaip politinė, socialinė ir ekonominė veikla, peržengianti sienas, kai įvykiai, sprendimai bei veikla viename pasaulio regione gali būti reikšmingi tolimų Žemės rutulio regionų gyventojams (Held ir kt., 2002, p. 39). Sociologas A. Giddens (2005, p. 63-71) globalizaciją pateikė kaip faktą, kad žmonės vis labiau gyvena „viename pasaulyje“, todėl stiprėja individų, grupių, tautų tarpusavio priklausomybė. Globalizacijos raiška susijusi ne tik su tarptautinių korporacijų, gamybos, prekybos, technologijų kitimu, bet jos padariniai jaučiami ir kasdieniame žmonių gyvenime.

Skirtingi autorių požiūriai atsispindi pateiktoje 1 lentelėje.

1 lentelė. Globalizacijos apibrėžimai skirtingų autorių požiūriu

Autorius	Globalizacijos apibrėžimas
David Held ir kt. (2002, p. 40)	Globalizacija – procesas (ar keletas procesų), apimantis socialinių santykių sandorių (vertinant pagal jų ekstensyvumą, intensyvumą, greitį ir įtaką) erdvinės sandoros transformaciją, sukuriantis transkontinentinius ar tarpregioninius veiklos, sąveikos ir galios panaudojimo srautus bei tikslus.
Manfred B. Steger (2003, p. 36)	Globalizacija – tai daugiadimensinis socialinių procesų rinkinys, kuris sukuria, daugina, diferencijuoja ir suintensyvina socialinę tarpusavio priklausomybę bei socialinius mainus ir tuo pat metu leidžia giliau suvokti stiprėjančiu ryšius tarp to, kas lokalu ir globalu.
Nicola Yeates (2001, p. 4)	Globalizacija apibūdinama kaip ekstensyvus ekonominių, kultūrinių, socialinių ir politinių susijungimų ir procesų tinklas, kuris peržengia nacionalinių valstybių sienas.
Timothy Taylor (2002, p. 24)	Globalizacija yra prekybos ir finansinio kapitalo srautų augimas, kertantis nacionalines sienas.
Sylvia Walby (2009, p. 36)	Globalizacija apibūdinama kaip tarptautinių socialinių sąveikų padažnėjimo ir sutankėjimo procesas.
Schirato, Webb (2003, p. 21)	Globalizacija gali būti suprantama kaip institucijų, technologijų ir tinklų, veikiančių juose, rinkinys, tuo pačiu metu transformuojančių šiuolaikinių socialinių, politinių, ekonominių, kultūrinių veiklų sferas.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis skirtingų autorių pateikiamais apibrėžimais

Remiantis pateiktais apibrėžimais, matyti, kad įvairūs autoriai akcentuoja skirtingus globalizacijos aspektus, tačiau galima išskirti ir bendras tendencijas: nacionalinių sienų peržengimas, intensyvumas. Taigi, dažniausiai autoriai išskiria ekonomikos globalizaciją, akcentuodami pokyčius darbo ir kapitalo judėjime, produkcijos sistemose prekių bei paslaugų prekyboje (Yeates, 2001, p. 5). M. A. Orenstein ir M. R. Haas (2005, p. 131) išskyrė ekonominei globalizacijai būdingus bruožus:

- Suintensyvėjusi tarptautinių prekių ir paslaugų prekyba;
- Padidėjęs tarptautinio kapitalo judėjimas;
- Padidėjusi produkcijos globalizacija;
- Padidėjusi tarptautinių organizacijų įtaka;
- Didesnė tarptautinių ekonominių idėjų sklaida.

Vieną iš didžiausių vaidmenų atlieka technologijų pažanga, informavimo bei komunikacijos priemonių tobulėjimas ir jų sklaida, kas suponuoja lengvesnį, prieinamesnį bendravimą, socialinių

santykių suintensyvėjimą, įvykių priklausomybę. Tokį procesą, kai pasaulis tarsi susitraukia laiko ir erdvės atžvilgiu, filosofas M. MacLuhanas dar 1964 m. įvardino „globalaus kaimo“ terminu.

Analizuojant globalizacijos reiškinio sampratą, išskiriamas ir kultūrinis globalizacijos aspektas. Kultūrinės globalizacijos esmė išreiškiama suvokimu, kad visi žmonės yra „pasaulio gyventojai“, neapriboti tautybės skirtumų. Žinoma, globali kultūra siejama ir su populiariosios, komercinės kultūros plitimu plačiajai visuomenės masei (Yeates, 2001, p. 7). Nuogaustaujama, kad toks beatodairiškas Vakarų kultūros plitimas gali paveikti ar visai sunaikinti nacionalines vertybes.

Kitų autorių apibrėžimuose vyrauja politinė globalizacijos perspektyva, kuri remiasi idėja, kad socialinės, ekonominės, aplinkos bei kitos problemos yra tarptautinės, globalios, todėl sprendimai turi būti priimami pasauliniu mastu tarptautinių institucijų lygmenyje (Yeates, 2001, p. 8), taip pat politikos srityje globalizacija suvokiama, kaip silpninanti nacionalinių valstybių įtaką ir lemianti jų socialinio ir politinio teisėtumo praradimą, skatinanti decentralizacijos procesą nacionalinėse valstybėse, bandanti atgaivinti senas arba sukurti naujas tarptautines politines institucijas (Palier, Sykes, 2001, p. 3). Šiame darbe nagrinėjama socialinės apsaugos politika šiandieniniame laikotarpyje taip pat nebegali būti traktuojama vien tik kaip vietinės politikos prerogatyva, kadangi yra veikama globalizacijos reiškimosi pasekmių.

Kiti lentelėje minimi autoriai globalizaciją apibrėžia platesne prasme, kaip multidimensinės prigimties reiškinį, apimantį „pačias įvairiausias visuomenės, valstybės bei kitų socialinių darinių veiklos kryptis, jų aplinką, pasireiškiantis tarpusavio ryšių intensyvėjimu, judėjimu bei kitomis charakteristikomis viso pasaulio mastu“ (Ramašauskas, 2008, p. 139). Remiantis šia bendresne interpretacija, galima išskirti pagrindines globalizacijos charakteristikas: naujų bei egzistuojančių socialinių veiklų formų bei tinklų kūrimas ir plėtimas, priklausomybės didėjimas, socialinių mainų bei veiklos intensyvėjimas ir greitėjimas, kliūčių naikinimas, visuotinumumas (Steger, 2003, p. 32-36; Ramašauskas, 2008, p. 139).

Mokslinėje literatūroje yra išskiriami penki pagrindiniai aspektai, kuriais remiantis yra analizuojamas globalizacijos reiškinys (Eklund, Wimelius, 2008, p. 5-7):

- Deteritorizacija apibūdina geografinių ribų, sienų sunykimą, socialinės ir geografinės erdvės nesutapimą. Dėl šiuolaikinių technologinių galimybių žmonėms tapo labai paprasta keliauti iš vienos vietos į kitą, taip pat interneto plėtra leidžia bendrauti su kitais asmenimis, esančiais bet kuriame pasaulio kampelyje.
- Antruoju aspektu įvardinama tarpusavio priklausomybė, kuri reiškia, kad vieni įvykiai, atsitinkantys konkrečioje šalyje, gali tiesiogiai ar netiesiogiai įtakoti kitų šalių gyventojus, išstis visuomenes. Tokios priklausomybės pavyzdžiu galima įvardinti 2008 m. vakarų pasaulyje prasidėjusią ekonominę krizę, kuri plačiai paveikė daugelį kitų šalių politinį, socialinį bei ekonominį gyvenimus.

- Greitis yra susijęs su technologijų pažanga. Palyginus su ankstesniaisiais laikais, kai žmonės keliaudavo arkliais ar kariatomis, dabartiniu metu keliavimo greitis padidėjo keliolika ar net keliasdešimt kartų.
- Šiandieninė globalizacija yra daug intensyvesnis reiškinys nei palyginus su ankstesniais globalizacijos pasireiškimo etapais praeityje. Kosmopolitiško gyvenimo stiliaus simboliai ir galimybės yra perduodamos globaliai.
- Penktasis aspektas – vienalaikiškumas reiškia, kad globalizacija atsitinka ir turi poveikį plačiu mastu įvairiose vietose tuo pačiu metu.

Globalizacija yra vienas iš labiausiai diskutuojamų bei tuo pačiu skirtingai vertinamų procesų. Vieni autoriai globalizacijos procesą įvardina, kaip modernizacijos tęstinumą, progreso, padidėjusios gerovės, laisvės, laimės varomąją jėgą, suteikiančią naudos, generuojančią naujas ekonomines galimybes, politinę demokratizaciją, kultūrinę įvairovę (Kellner, 2002, p. 286).

Kitų autorių teigimu, globalizacija yra globalaus kapitalizmo ir imperializmo koncepcija, griaunanti jėga, lemianti išsivysčiusių, turtingesnių šalių dominavimą ir kontrolę mažesnę šalies gerovę pasiekusių tautų atžvilgiu, taigi atitinkamai įtvirtinanti turtingųjų šalių viešpatavimą (Kellner, 2002, p. 286). Globalizacija traktuojama kaip neigiamas reiškinys, kuris naikina politinę ir kultūrinę autonomiją, padidina nelygybę tiek pačioje valstybėje, tiek ir tarp valstybių (Walby, 2009, p. 37). Manoma, kad globalizacijos procesas gali pakeisti nusistovėjusią pusiausvyrą tarp visuomenės ir valstybės, panaikinti nacionalinių valstybių galią priimti sprendimus, imtis savalaikių veiksmų. Globalizacija lemia ne tik galingesnių valstybių viršenybę prieš skurdesnes šalis, tačiau ir sumažina galimybę smulkiems verslams konkuruoti su didelėmis korporacijomis ar įmonėmis, asmeninės vertybės užleidžia vietą visuotinėms vartotojiškoms idėjoms. Lietuvių autoriai V. Domarkas ir R. Masionytė (2005, p. 16) akcentuoja, kad, remiantis įvairių valstybių patirtimi, globalizacija ne visas valstybes veikia vienodai. Šio reiškinio neigiamos pasekmės labiau pasireiškia tose šalyse, kuriose nėra pakankamos valstybės valdymo patirties ir nevykdomos administracinės reformos, kuriomis būtų didinamos galimybės pasinaudoti globalizacijos teikiamais privalumais.

Tokie dideli ir esminiai įvairių tyrėjų nesutarimai dėl pačios globalizacijos esmės, prigimties, priežastinių ryšių bei struktūrinių pasekmių lėmė trijų pagrindinių mokyklų – hiperglobalistų, skeptikų ir transformacionalistų – atsiradimą, kurios visiškai skirtingai aiškina globalizacijos procesą.

Hiperglobalizmo atstovai tiki, kad globalizacija yra realus, reikšmingas istorinis judėjimas, lemiantis struktūrinius pokyčius pastaruosius kelis šimtmečius (Schirato, Webb, 2003, p. 7). Hiperglobalistai pirmenybę teikia ekonominei jėgai. Šios mokyklos atstovų nuomone, globalizacijos sąlygomis atsiradusi

globali rinka bei globali konkurencija nuvertina nacionalinių valstybių vaidmenį. Globali ekonomika yra ekonomika „be sienų“, kurios akivaizdoje nacionalinės valstybės paprasčiausiai praranda savo galią ir tampa ar taps tarpininkavimo institucijomis, kur didžiausią galią įgyja vietiniai, regioniniai ir pasauliniai valdymo mechanizmai. Hiperglobalistai mano, kad globali ekonomika griauja tradicinius gerovės bei socialinės apsaugos užtikrinimo būdus, valstybės suverenitetą ir autonomiją (Held ir kt., 2002, p. 27-28).

Skeptikai teigia, kad dabartinės ekonominės priklausomybės lygis nėra beprecedentis, kad ekonominė integracija vyko nuo devyniolikto amžiaus. Skeptikai globalizaciją supranta kaip puikiai integruotą pasaulinę ekonomiką, todėl šių atstovų nuomone, dabartinė ekonominė integracija dar nėra pasiekusi aukščiausio taško lyginant su ankstesnių tautų patirtimi. Priešingai nei superglobalistai, šios mokyklos atstovai įvardina nacionalines valstybes turinčias didelę galią reguliuojant tarptautinę ekonomiką. Skeptikai savo teiginį, kad globalizacija tėra tik mitas, motyvuoja tuo, kad, lyginant su senųjų imperijų laikais, tarptautinė ekonomika tapo mažiau globali (Held ir kt., 2002, p. 29-30).

Tuo tarpu transformacionalistai įsitikinę, kad globalizacijos procesas yra beprecedentis, neturintis pavyzdžių praeityje, ir pasaulio vyriausybės turi prisitaikyti prie naujos pasaulio tvarkos, kurioje nėra nustatytų aiškių ribų. Jie globalizaciją įvardina kaip sparčių socialinių, politinių, ekonominių pokyčių pagrindinę varomąją jėgą. Transformacionalistai pabrėžia, kad globalizacija yra atsitiktinis ilgalaikis istorinis procesas, pilnas prieštaravimų, neturintis aiškios krypties. Transformacionalistai, laviruodami tarp globalistų ir skeptikų tezių apie nacionalinių valstybių padėtį globalizacijos eroje, teigia, kad nacionalinių valstybių įtaka dėl globalizacijos nebūtinai sumažėja, tačiau yra pertvarkoma, atsižvelgiant į vykstančius procesus (Held ir kt., 2002, p. 31-33).

Galima pastebėti, kad tokie akivaizdūs skirtumai, aiškinant globalizacijos reiškinį, sukelia nemažai problemų siekiant nusakyti globalizacijos ateities perspektyvas, numatyti padarinius bei įtakas įvairiems procesams. Analizuojant literatūrą, pastebima tendencija, kad pastaruoju metu nuo stiprios globalizacijos įvaizdžio, kurią apibrėžė hiperglobalistai, teigdami, kad globali ekonomika „be sienų“ yra pagrindinis jėgos šaltinis, naikinantis gerovės valstybių įsipareigojimus, pereinama prie nuosaikesnio požiūrio, aiškinančio, jog globalizacijos poveikis nėra toks griaujančias, tačiau skirtingai veikiantis valstybes. Remiantis autore N. Yeates (2007, p. 639), galima išskirti pagrindinius globalizacijos poveikio valstybių socialinio aprūpinimo įsipareigojimams faktorius, kurie aptinkami literatūroje:

- Išlaidų socialiniam aprūpinimui bei reguliavimui mažinimas;
- Privataus aprūpinimo didinimas;
- Globalių ir regioninių organizacijų įsitraukimas į socialinės politikos formavimą nacionalinės gerovės valstybėse.

Darbo autorės nuomone, prie šių aspektų galima pridėti ir naujų viešojo administravimo modelių diegimą, kurie keičia nusistovėjusią hierarchinę struktūrą bei senus valdymo metodus. Taigi, pateikus globalizaciją, kaip procesą, keičiantį ekonominius, socialinius, politinius, kultūrinius santykius, toliau bus detaliau atskleidžiami pagrindiniai faktoriai, kuriais remiantis, analizuojamas globalizacijos poveikis socialinės apsaugos struktūroms.

1.2. Tarptautinių organizacijų įtaka socialinės apsaugos formavimuisi ir kitimui pasauliniu mastu

Literatūroje vyrauja skirtingos nuomonės dėl globalizacijos įtakos gerovės valstybėms. Tai galima paaiškinti tuo, kad egzistuoja įvairios mokyklos, skirtingai aiškinančios globalizacijos esmę, atsiradimą, įtakos mastą visuomenei, apie kurių bendrą požiūrį į globalizacijos reiškinį buvo pateikta ankstesniame poskyryje. Tačiau galima išskirti ir bendrus globalizacijos eros iššūkius, tenkančius socialinei politikai bei socialinei apsaugai siauresne prasme.

B. Deacon (2000, p. 2-3; 2002, p. 18-19; 2007, p. 9-10) išskyrė tokius platesnius veiksnius, atspindinčius globalizacijos įtaką socialinei politikai:

- *Konkurencija tarp gerovės valstybių.* Globalizacijos sąlygomis šalys susiduria su dilema, kokią gerovės valstybės kelią ir socialinės politikos kryptį pasirinkti, norint išlikti konkurencingiems tarptautinėje arenoje bei nepakenkiant socialiniam solidarumui. Dėl baimės parasti kapitalo investicijas, kai kurių šalių vyriausybės priverstos mažinti gerovės įsipareigojimus.
- *Naujų dalyvių atsiradimas, kuriant socialinę politiką.* Pasaulinėje arenoje, iškilus tokioms tarptautinėms organizacijoms, kaip Pasaulio bankas, Tarptautinis valiutos fondas, Tarptautinė darbo organizacija ir kitoms, jos vis labiau pradėjo primesti savo įtakas nacionalinių šalių politiniams sprendimams.
- *Socialinės politikos komponentų, kaip persikirstymas, reguliavimas ir socialinis įgalinimas, perkėlimas į regioninį ir pasaulinį lygmenį.* Atskirų šalių politinius sprendimus įtakoja dominuojantys liberalus ir socialdemokratinis požiūriai į ekonomiką ir socialinę politiką.
- *Globalios privačios rinkos sukūrimas socialiniame aprūpinime.* Padidėjusi tarptautinė prekyba sukūrė sąlygas steigti privačioms socialinio aprūpinimo agentūroms.
- *Žmonių judėjimo padidėjimas, kuris metą iššūkį teritoriškai apibrėžtomis struktūroms ir gerovės įsipareigojimams.* Padidėję migracijos mastai įpareigoja valstybes pertvarkyti savo socialinės apsaugos sistemas ir pritaikyti jas prie atvykstančiųjų, taikyti koordinavimo principus.

Remiantis N. Yeates (2007, p. 640), globalizacija skatina gerovės valstybes konkuruoti tarpusavyje, todėl tikėtina, kad gali sumažėti socialiniai ir darbo standartai, prasidėti viešųjų paslaugų privatizacija, susikurti globalios gerovės ir sveikatos rinkos, didėti priklausomybė nuo savanoriško ir neformalaus aprūpinimo; taip pat socialinė politika tampa tarptautinių organizacijų įtakos objektu, generuoja naujų sąjungų pasauliniu ir regioniniu lygmenimis atsiradimą, sukuria naujas socialines rizikas ir galimybes individams, darbininkams bei bendruomenėms.

Sykes et al. (2001, cit. pgl. Deacon, 2007, p. 13) argumentuoja, kad globalizacijos poveikio mastas socialinei politikai ir socialinei apsaugai priklauso nuo to, kokį gerovės valstybės modelį taiko kiekviena šalis. Mokslininkas teigė, kad liberalios gerovės valstybės tapo dar liberalesnės, socialdemokratinio modelio valstybės išliko pakankamai stabilios, o konservatyvųjų – korporatyvinių gerovės valstybės modelį taikančios šalys patyrė nemažai iššūkių, tačiau tam priešinosi. B. Deacon (2007, p. 13) šiuos teiginius papildė argumentais, kad pokomunistinių Rytų šalių socialinę politiką labiausiai įtakojo politinė, o ne ekonominė globalizacija, o ypač tokios tarptautinės organizacijos, kaip Pasaulio bankas, Tarptautinis valiutos fondas bei kitos. Šis autorius (2007, p.13) taip pat teigė, kad kai kurių mokslininkų duomenimis kai kurios šalys netgi padidino išlaidas viešajam sektoriui globalizacijos sąlygomis, tačiau bet koku atveju negalima paneigti fakto, kad daugumai valstybių tarptautinių organizacijų įtaka socialinės apsaugos sektoriui yra akivaizdi. Darbo autorės nuomone, šių organizacijų įtaka gali pasireikšti ir „gerojo pagalbininko“ vaidmenyje, skatinant socialinės apsaugos plėtrą, ir „griaunančiojo“ rolėje, kai įvairiais įtikinėjimo, priverstinių sąlygų instrumentais siekiama naudoti, mažinant gerovės valstybių įsipareigojimus užtikrinti visapusišką piliečių apsaugą rizikų atvejais.

K. Buffin (2008, p. 1) savo straipsnyje rašė, kad supranacionalinės organizacijos, kaip Pasaulio bankas, Tarptautinė darbo organizacija bei kitos Jungtinių tautų organizacijos daro svarbią įtaką įvairių šalių socialinei ir ekonominei politikai, kurios paveikia pensijų, pašalpų bei socialinės apsaugos sistemų kūrimą bei vystymą visame pasaulyje.

Kaip matyti iš šių teiginių, socialinės apsaugos sritys šiuolaikinės globalizacijos eroje didžiąja dalimi yra veikiamos per tarptautinių organizacijų įgyvendinamą politiką. Dėl šios priežasties yra svarbu giliau ir plačiau panagrinėti, kokias idėjas skleidė didžiausios ir įtakingiausios tarptautinės organizacijos bei kaip jos kito ir koku mastu įvairių šalių socialinės apsaugos sistemos buvo veikiamos jų propaguojamos politikos.

Vienai grupei galima priskirti Pasaulio banko, Tarptautinio valiutos fondo (toliau – TVF), Pasaulinės prekybos organizacijos, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos institucijas, kurios skleidė laisvosios rinkos, privatizacijos, liberalizacijos idėjas. Pastarosios organizacijos orientavosi į neoliberalizmo ideologiją, kuri išlaidas socialinei apsaugai traktavo labiau kaip našta ekonominiam

augimui ir efektyvumui. Būtent neoliberalios globalizacijos sklaida, kuri prasidėjo maždaug nuo 1970-ųjų metų anglosaksiškose šalyse, turėjo didelę reikšmę požiūrio į socialinę apsaugą formavimuisi.

Neoliberalizmą galima traktuoti kaip ekonominę – politinę ideologiją, visapusiškai remiančią dar ekonomisto A. Smith iškeltus „laissez-faire“ principus: minimalų valstybės vaidmenį ekonomikoje, valstybės turto ir paslaugų privatizavimą, verslo dereguliavimą, mokesčių verslui mažinimą, apribojimų laisvai prekybai panaikinimą, rinkos vaidmens išskėlimą, socialinės gerovės programų apkarpyimą ar net panaikinimą, tradicinių gerovės valstybės funkcijų atsisakymą (Kotz, 2000, p. 64-65; Schultz, 2010, p. 11). Neoliberalizmo idėjos pagrindas buvo reguliuojančios gerovės valstybės sunaikinimas (Kotz, 2000, p. 65), kadangi, šios krypties šalininkų nuomone, laisvos prekybos ir minimaliai reguliuojamos rinkos sąlygomis skatinamas ekonomikos augimas bei gyvenimo sąlygų gerėjimas (Sniegocki, 2008, p. 321).

Didžiausią įtaką valstybių socialiniam aprūpinimui padarė Pasaulio banko ir TVF organizacijų vykdyta į likutinį – marginalinį modelį orientuota politika, įgyvendinta struktūrinių prisitaikymo programų pavidalu. Šių organizacijų įkūrimas buvo inicijuotas 1944 m. Breton Vuds (angl. Bretton Woods) konferencijos metu Jungtinėse Amerikos Valstijose ir oficialiai įkurtos 1945 m., siekiant atstatyti po antrojo pasaulinio karo sugriautą pasaulinę ekonomikos sistemą. Pasaulio banko pirminė paskirtis buvo teikti paskolas besivystančioms šalims, siekiant sumažinti skurdą. Visi organizacijos sprendimai turėjo būti priimami, atsižvelgiant į pirminį organizacijos įkūrimo įsipareigojimą skatinti užsienio investicijas bei palengvinti jų plitimą tarp šalių, plėsti pasaulinę prekybą. Tuo tarpu TVF paskirtis buvo rekonstruoti pasaulinę fiskalinę sistemą po Antrojo pasaulinio karo. TVF save apibūdina kaip organizaciją, skatinančią pasaulinį augimą ir ekonominį stabilumą, teikiant rekomendacijas ir finansavimą valstybėms narėms, esant ekonominiams sunkumams, bei padedančią besivystančioms šalims pasiekti makroekonominį stabilumą ir sumažinti skurdą (IMF, www.imf.org).

Pasaulio banko ir TVF įtaka besivystančioms šalims padidėjo po Vašingtono konsensuso, kuriame buvo pareikšta idėja, jog 1980 m. pradžioje prasidėjusią skolų krizę įtakojo 1950-ųjų ir 1960-ųjų metų vykdoma valdžios politika, orientuota į šalies vidų. Vašingtono konsensusas pareiškė, kad besivystančių šalių problema, kuri nulėmė krizę, yra ne kapitalo trūkumas, o vykdomos politikos strategijos, kurios turimus valstybės išteklius koncentravo viešajame sektoriuje, buvo ribotos prekybos ir užsienio investicijos (Deacon, 2007, p. 27). Galima teigti, kad toks požiūris maždaug nuo 1980-ųjų metų pradžios lėmė naujų reformų, vadinamų struktūrinio prisitaikymo programomis, plitimą į šalis, ypač jų ekspansija pasireiškė Rytų Europos šalyse, žlugus Sovietų sąjungai, Kinijoje, Vietname.

Struktūrinio prisitaikymo programos, įgyvendintos Pasaulio banko ir TVF, yra planas, kurio tikslas buvo padėti besivystančioms šalims apmokėti savo skolas bei pagerinti ekonominį produktyvumą, suteikiant joms paskolas. Taigi šalys, norėdamos gauti finansinę pagalbą, siekiant stabilizuoti ir pagerinti

savo valstybių ekonomikas, turėjo pirmiausiai sutikti įgyvendinti tam tikras sąlygas, iškeltas tarptautinių organizacijų. TVF ir Pasaulio banko įgyvendinamos prisitaikymo programos skyrėsi termino atžvilgiu, kadangi TVF programos buvo labiau trumpalaikės, skirtos stabilizuoti šalių ekonomiką, subalansuojant jų mokėjimo problemas. Tuo tarpu Pasaulio banko programų tikslas buvo ilgalaikis ekonomikos restruktūrizavimas (WHO: Programmes, 2014, www.who.int).

Šios programos atspindėjo būtent neoliberalios ideologijos plitimą, kadangi jų tikslas buvo pasiekti ilgalaikį ekonominį augimą šalyse su neišvystyta ekonomika, restruktūrizuojant ekonomiką ir mažinant vyriausybės intervenciją. Struktūrinių prisitaikymo programų reformos turinį sudarė valstybės paslaugų teikimo mažinimas, apkarpančios išlaidas viešajam sektoriui, socialinių išlaidų mažinimas, mokesčių mažinimas, gaunantiems didesnius uždarbius, infliacijos mažinimas, valiutos devalvavimas, bankų sektoriaus bei verslo dereguliavimas, barjerų tarptautinei prekybai naikinimas, mažesnių tarifų importui skyrimas, privatizavimas (Easterly, 2003, p. 364).

Nors ir gali pasirodyti paradoksalu, tačiau šios organizacijos skelbė, kad šių reformų įgyvendinimo tikslas yra mažinti skurdą besivystančiose šalyse, kuris gali būti pasiektas, skatinant ekonomikos augimą. Tačiau daugelis autorių (Easterly, 2003, p. 362; Global Exchange, 2001, p. 2) teigė, kad struktūrinių programų įgyvendinimas turėjo priešingą efektą šalių socialinei gerovei: padidėjo nedarbas, nelygybė, skurstančiųjų skaičius, žmonės tapo mažiau apsaugoti įvairių socialinių rizikų atvejais, kadangi buvo skleidžiamos marginalinio socialinės politikos modelio idėjos. Tarptautinė žmonių teisių organizacija Global exchange savo pranešime (2001, p. 2) pabrėžė, kad pastarosios organizacijos, įgyvendindamos savo politikas, ne tik apribojo asmenų teises į socialinę apsaugą, bet ir pakenkė demokratiniais principams bei visai demokratinei visuomenei.

Pasaulio bankas bei TVF, reaguodami į kritiką, kad per mažai skiriama dėmesio skurdo mažinimui, neįtraukiamos pačios visuomenės į šias programas, 1999 m. sukūrė bendrą Skurdo mažinimo strategijos politiką, kuria buvo siekiama užtikrinti bendrą požiūrį tarp šių dviejų organizacijų į skurdo mažinimą ir ekonomikos augimą, įtraukiant besiskolinančias šalis ir jų visuomenės narius į skurdo mažinimo programas (Deacon, 2007, p. 49).

1999 m. Pasaulio bankas išleido Socialinės apsaugos strategijos dokumentą, kuriame buvo apibrėžtas organizacijos požiūris į socialinę apsaugą kaip į socialinių rizikų valdymą. Ši strategija pažymi pasikeitusią Pasaulio banko poziciją socialinės apsaugos atžvilgiu, nebelaikant ją neefektyvia, brangia ir visiškai nereikšminga besivystančių šalių augimui. Socialinių rizikų valdymo koncepcija yra paremta dviem pagrindinėmis idėjomis: mažiausias pajamas gaunantys asmenys yra labiausiai pažeidžiami patirti įvairias rizikas bei jie turi mažiausiai galimybių valdyti šias rizikas, naudojant tradicinės socialinės

apsaugos siūlomus instrumentus, kaip socialinis draudimas, socialinė parama (Holzmann et al., 2003, p. 1-5).

Socialinių rizikų valdymas remiasi trimis strategijomis:

1. *Prevencijos strategijos*. Šios strategijos turi būti įgyvendinamos prieš atsirandant rizikai. Jų tikslas yra sumažinti arba visiškai panaikinti galimybę įvykti rizikos atvejui, nes tokiu būdu vargingiausių asmenų pajamos bus stabilios ir nuspėjamos, kas savo ruožtu, skatina gerovės didėjimą.
2. *Švelninimo strategijos*. Jų tikslas yra sumažinti galimai ateityje įvyksiančių rizikų įtaką. Kaip vienas iš šios strategijos pavyzdžių laikomas siūlymas namų ūkiams investuoti savo turtą, kurio dėka ateityje jie gali gauti investicijų grąžą, kuri padėtų sumažinti asmenų pajamų nepastovumą, taip pat pabrėžiamas formalus bei neformalus draudimas.
3. *Susidorojimo strategijos*. Jos yra taikomos jau įvykus tam tikrai rizikai, siekiant sumažinti jos poveikį. Šias rizikas galima valdyti pasitelkiant labdarą, viešuosius darbus, finansinę pagalbą, patikrinus pajamas (Holzmann, Jorgensen, 1999, p. 10-11; Holzmann et al., 2003, p. 7).

Pažymima, kad socialinių rizikų valdymo koncepcija įtraukia ir neformalųjį, ir rinka pagrįstą, ir viešąjį sektorių, valdant socialines rizikas, bei skatina perėjimą nuo tradicinių skurdo mažinimo strategijų prie aktyvių priemonių (Holzmann, Jorgensen, 1999, p. 9; Holzmann et al., 2003, p. 8). Pagirtina tai, kad šis požiūris apima socialinę apsaugą platesne prasme, kadangi siekiama ne tik reaguoti į atsiradusias rizikas, bet ir užkirsti kelią jų atsiradimui, aprūpinant individus reikiama rizikos valdymo instrumentais. Bet, kita vertus, vėl akcentuojamas individualizmo požiūris, atmetant solidarumo, perskirstymo principus bei sumažinant valstybės įtaką, kai asmenys yra laikomi vadybininkais, valdančiais savo gyvenimą (Rodgers et al., 2009, p. 167).

Kalbant apie Pasaulio banko požiūrį į socialinės apsaugos sritį, būtina paminėti organizacijos indėlį į senatvės pensijų sistemos reformą. Kaip teigė Casey (2004, p. 21), Pasaulio banko socialinės apsaugos programa geriausiai žinoma dėl analitinės struktūros, kuri buvo vystoma, patariant šalių vyriausybėms, kaip kovoti su senėjančios visuomenės keliamais iššūkiais. Pajamų užtikrinimo senatvėje atžvilgiu organizacija deklaravo privataus aprūpinimo naudą kaip didinančią taupymą, investicijas bei augimą. Pasaulio bankas daugelyje valstybių stengėsi įgyvendinti daugiapakopę pensijų sistemos reformą, kuri buvo išsamiai išnagrinėta knygoje „Averting the old age crisis: Policies to protect the old and promote growth“ (The World Bank, 1994). Joje buvo argumentuojama, kad vienpakopė pensijų sistema, ar tai būtų finansuojama einamųjų įmokų ir išmokų pagrindu, ar tik privačių pensijų pagrindu veikianti sistema, neužtikrina tinkamo taupymo, perskirstymo ir draudimo funkcijų įgyvendinimo, todėl siūloma kelių pakopų sistema, kurios skirtusi finansavimo šaltiniais bei valdymo metodais (p. 12-15).

Tikslas	Persikirstymas	Taupymas	Taupymas
Forma	Pajamų testavimas, minimalus pensinis aprūpinimas	Asmeninis taupymo planas	Asmeninis taupymo planas
Finansavimas	Finansavimas iš mokesčių	Reguliuojamas privatus kaupimas	Privatus kaupimas
	Privaloma valstybės reguliuojama pakopa	Privaloma privačiai reguliuojama pakopa	Savanoriško draudimo pakopa

Šaltinis: sudaryta pagal The World Bank (1994, p. 15)

1 pav. Daugiapakopė senatvės pensijų sistema

Pirma pakopa būtų finansuojama iš valstybės biudžeto, siekiant užtikrinti bazinę pensiją, antrą pakopą sudarytų privalomasis kaupimas privačiuose pensijų fonduose bei trečios pakopos tikslas būtų savanoriškas kaupimas pačių asmenų iniciatyva, siekiant didesnių pajamų senatvės amžiuje (The World Bank, 1994, p. 16).

TVF ir Pasaulio bankas dažniausiai veikdavo kartu, įgyvendinant savo politikas, nors pastarosios organizacijos vaidmuo, teikiant rekomendacijas socialinės politikos srityje, buvo didesnis, ji aktyviau deklaravo savo tikslą skatinti socialinį vystymąsi bei naikinti skurdą. TVF nuo 9 deš. pab. suteikė paramą, kuriant naujas socialinės apsaugos schemas, daugeliui valstybių, įskaitant Vengriją, Graikiją, Braziliją bei daugumai buvusios Sovietų Sąjungos valstybių, kuri buvo nukreipta į išlaidų mažinimą įmokų ir išmokų viešajame sektoriuje atžvilgiu, didesnę asmeninę atsakomybę pensijų kaupimui (Deacon, 1997, p. 62-65).

Tarptautinė darbo organizacija (toliau – TDO) yra priešingo pobūdžio organizacija, lyginant su prieš tai aptartomis. TDO pamatiniais svertais galima įvardinti socialinės apsaugos didinimą, tinkamų darbo standartų apibrėžimą, socialinį teisingumą.

Ši organizacija buvo įkurta 1919 m., siekiant įtvirtinti visuotinę taiką, remiantis socialinio teisingumo standartais. Per daugelį metų TDO parengė daugybę konvencijų, kurių esmė buvo skatinti tinkamai funkcionuojančios socialinio draudimo, socialinės paramos sistemų kūrimą (Deacon, 2007, p.

63-64). Tačiau nuo 9 dešimtmečio ši, į Europos gerovės valstybes bei į einamųjų įmokų ir išmokų finansuojamą pensijų sistemą orientuota organizacija, patyrė nemažai iššūkių dėl neoliberalių idėjų sklaidos bei Pasaulio banko ir TVF įtakos daugeliui besivystančių šalių.

Nepaisant šių įtakų, TDO siekė pagerinti šalių padėtį socialinės apsaugos bei tinkamo darbo atžvilgiu, užtikrinti priėjimą prie socialinės apsaugos visiems žmonėms. Daugiau nei pusė pasaulio populiacijos, ypač besivystančiose šalyse, neturi galimybių naudotis socialinės apsaugos teisėmis. Visuomenėje akcentuojama, kad dabartinė globalizacija sukelia nestabilumą, naujų socialinių rizikų atsiradimą, todėl 2012 m. TDO iniciatyva buvo priimtas naujas tarptautinis socialinės apsaugos standartas, pavadintas Socialinės apsaugos pagrindų rekomendacijomis. Šios koncepcijos atsiradimas vyko palaipsniui, tačiau galutinį apsisprendimą jo patvirtinimui nulėmė 2008 m. prasidėjusi pasaulinė finansinė krizė, kuri tarsi po ilgą laiką vykusių privatizavimo, marketizavimo tendencijų grąžino socialinės apsaugos svarbą šalies piliečių socialinės gerovės užtikrinimui.

TDO pažymi, kad socialinė apsauga vaidina svarbų vaidmenį, kovojant su skurdu bei nepritekliais, užtikrinant žmonių teises, todėl socialinės apsaugos plėtra yra būtina, kuriant teisingą ir įtraukiančią globalizacijos perspektyvą. Socialinės apsaugos pagrindų rekomendacija skirta užtikrinti galimybę visiems asmenims gauti finansinę apsaugą ir socialines paslaugas. Šalys, priėmusios šią rekomendaciją, įsipareigoja savo šalies piliečiams užtikrinti pagrindines socialinės apsaugos garantijas:

- Priėjimą prie pagrindinių paslaugų, kaip sveikatos priežiūra, kurios atitinka prieinamumo, priimtino bei kokybės standartus;
- Pagrindinę pajamų apsaugą vaikams, užtikrinant maitinimo, mokslo, priežiūros paslaugas;
- Pajamų užtikrinimą darbingiems asmenims, kurie dėl ligos, neįgalumo, nedarbo negali savarankiškai užsidirbti;
- Vyresnių asmenų aprūpinimą pajamomis (Bachelet, 2011, p. 9; Tessier, Schwarzer, 2013, p. 2).

Teigiama, kad ši rekomendacija gali būti pritaikoma visose šalyse, kadangi yra atsižvelgiama į šalies išsivystymo lygį, jos pajėgumus bei kitas konkrečias aplinkybes. Socialinės apsaugos pagrindų rekomendacija yra dviejų dimensijų:

- *Horizontali dimensija* reiškia pagrindinių socialinės apsaugos priemonių užtikrinimą visiems šalies gyventojams;
- *Vertikali dimensija* nurodo socialinės apsaugos plėtrą bei gerinimą, atsižvelgiant į kiekvienos šalies galimybes (Tessier, Schwarzer, 2013, p. 2-3).

B. Deacon, viešėdamas Lietuvoje ir skaitydamas paskaitą apie pasaulinės socialinės politikos kūrimą, teigė, kad Socialinės apsaugos pagrindų rekomendacijos sukūrimas turi nemenką reikšmę

tarptautinių organizacijų bendradarbiavimo plotmėje, kadangi šios rekomendacijos patvirtinimui pritarė ir Pasaulio bankas, nors ilgą laiką šios dvi organizacijos vykdė skirtingą politiką socialinės apsaugos atžvilgiu.

Taigi vienu iš pagrindinių tarptautinių finansinių organizacijų (Pasaulio bankas, TVF) vykdyta veikla atspindėjo neoliberalios politikos sklaidą, kuria siekė mažinti valstybių įsipareigojimus socialinės apsaugos srityje, išlaidų mažinimą, pensijų reformą, diegiant privačius pensijų fondus. Tačiau, atsižvelgiant į šiuolaikinės globalizacijos diktuojamas sąlygas, keliamas grėsmes, keičiasi globalinių organizacijų požiūriai, prisitaikoma prie naujų aplinkybių. Tiek TVF, tiek Pasaulio bankas sušvelnino savo pozicijas dėl socialinės apsaugos priemonių taikymo, pavyzdžiui, Pasaulio bankas pradėjo labiau pritari socialinės apsaugos sistemų stiprinimui, tikintis, kad jos padidins lygybę, galimybes žmonėms.

1.3. Globalizacijos ir socialinės atskirties santykis

Globalizacija, kaip ir buvo minėta anksčiau, apibūdina pastaraisiais dešimtmečiais greitėjančių ir intensyvėjančių ekonominių, politinių, kultūrinių procesų kaitos įvairovę (Ramašauskas, 2008, p. 139).

Vertinant globalizacijos reiškinį, daug prieštaravimų kyla dėl jo įtakos visuomeniniams procesams, jo teikiamos naudos ar visuomenės suskaldymo. Šis reiškinys gali būti suprantamas ir kaip kuriančioji ir varomoji modernizacijos jėga, didesnių pajamų, laisvės, plėtos, demokratijos šaltinis, suteikiantis geriausias sąlygas, tačiau globalizacija taip pat gali būti vertinama kaip griauantis ir ardantis procesas, kuris išryškina labiau išsivysčiusių ir turtingesnių šalių dominavimą silpnesnių regionų atžvilgiu. Z. Bauman (2007, p. 33) teigė, kad globalizacijos sąlygotas technologinis laiko ir erdvės atstumų panaikinimas žmogaus būvį ne homogenizuoja, o veikiau jį poliarizuoja. Argumentuojama, kad vieniems žmonėms tai suteikia laisvę, panaikina suvaržymus, o kitiems asmenims iš teritorijos, su kuria jie yra susaistyti, atima jos prasmę, galią, todėl tokie asmenys gali tik stebėti, kaip kiti juda iš vienos vietos į kitą, atstumui nebetapus kliūtimi, patys neturėdami išteklių to padaryti ir tapdami lokalizuotais savo teritorijoje. Apie pastarąjį požiūrį nemažai kalba A. Guogis (2004a, p. 85; 2005, p. 14), kuris naudoja terminą glocalizacija, apibrėžiantį tokias išnaudojimo ir socialinės atskirties sąlygas, kurios apriboja individo saviraišką vietos, amžiaus, pajamų, laiko, būsto, išsilavinimo, naudojimosi naujausiomis technologijomis atžvilgiais.

Nėra daug tyrėjų, nagrinėjančių socialinės atskirties ir globalizacijos santykį, tačiau tokie mokslininkai, kaip G. J. Room (1999), S. Li (2009), R. Ballard (2005) savo straipsniuose pateikia argumentus, liudijančius, kad plačiai paplitusi globalizacija implikavo darbo rinkos, socialinių santykių

pokyčius, kurie, savo ruožtu, lėmė socialinės atskirties išryškėjimą. A. Giddens (2005, p. 74-78) taip pat pažymi, kad dėl globalizacijos atsiranda naujos rizikos formos, kurios pagal savo kilmę yra nenuspėjamos, o pasekmės – neapibrėžtos, ir kaip vieną iš rimčiausių rizikų išskiria nelygybės didėjimą.

Diskusija apie socialinę atskirtį mokslinėje literatūroje pradėjo vystytis XX a. šeštajame ir septintajame dešimtmečiuose, o pirmą kartą paminėta 1974 m. Prancūzijoje. Tik maždaug apie 1990 – uosius metus buvo pradėta plačiai vartoti Europoje bei Jungtinėse Amerikos Valstijose (Brazienė, Guščinskienė, 2004, p. 50-51). Pradžioje socialinės atskirties sąvoka buvo siejama tik su skurdu, tačiau vėliau pradėta vartoti vis platesniame kontekste. Vienas iš akivaizdžiausių veiksnių yra skurdas, tačiau socialinė atskirtis apima ir nepakankamas teises į švietimą, sveikatą, priėjimą prie paslaugų. Tai paveikia tiek atskirus individus, tiek ištisas grupes bei pabrėžia silpnumą socialinėje struktūroje ir sudaro sąlygas dviejų pakopų visuomenei atsirasti. Apie „dvi Lietuvos“, „kalbančiąsias ir tylinčiąsias klases“ bei „nugalėtojus“ ir „pralaimėtojus“ viešojoje erdvėje kalba ir A. Guogis. Individai, priklausantys „tylinčiųjų klasei“ nesugeba aiškiai išdėstyti savo interesų ir už juos kovoti, kai „nugalėtojai“, priešingai, išnaudoja globalizacijos teikiamus privalumus ir dar labiau pagerina savo padėtį. Tuo tarpu, „pralaimėtojus“ globalizacija dar labiau atriboja nuo likusios visuomenės, įkalina savo aplinkoje, skatina marginalizaciją.

Tam, kad visuomenė būtų subalansuota ir darniai vystytusi, reikalinga tokia socialinė ir ekonominė raida, kai bendro vidinio produkto, socialinės raidos indekso, darbo našumo parametrai būtų pasiekiami nepažeidžiant ankstesnių žmogaus socialinės raidos pasiekimų. Tačiau sparčiai besivystanti ir besiplečianti globalizacija gali pasikėsinti į tam tikrą asmens socialinės raidos „atkarpa“ ir tokiu būdu paskatinti socialinės atskirties vystymąsi (Ramašauskas, 2008, p. 140).

Globalizacija pasižymi socialinių santykių suintensyvėjimu, greitėjimu, erdvės bei laiko susitraukimu, yra iškeliami grožio idealai. Globalizacijos eroje mažėja nacionalinių valstybių suverenitetas, vis didesnę įtaką daro tarptautinės organizacijos, kurios teikia rekomendacijas ekonominių sprendimų klausimais. Tokioje visuomenėje didėja skirtumai tarp turtingųjų ir neturtingųjų, atsiranda terpė plėstis socialinei atskirčiai, didėti marginalų grupėms, kuriomis manipuliuoja pasaulio „galingieji“. Kadangi globalizacija, tai pirmiausia yra nuolatiniai pokyčiai, galima teigti, kad dauguma atskirų individų ar socialinių grupių nespėja prisitaikyti prie tokios sparčios pasaulio kaitos, intensyvaus gyvenimo tempo, darbo rinkos pokyčių, nepajėgia savarankiškai spręsti problemų, jie tampa atstumti, nereikalingi „sveikajai“ visuomenės daliai, atsiduria „užribyje“. A. Guogis (2004a, p. 87) pabrėžia, kad tokiai socialinei atskirčiai būdingas ryšių sumažėjimas, socialinės aplinkos susiaurėjimas, socialinė izoliacija.

Lietuvių autorės R. Brazienė ir J. Guščinskienė (2004, p. 52) savo straipsnyje taip pat akcentuoja pasikeitusias socialines ekonomines sąlygas, šiuolaikinio gyvenimo tempą, socialinius ekonominius ir politinius pokyčius, kurie lemia socialinės atskirties formavimąsi Lietuvoje bei užsienio šalyse. Autorių

nuomone, socialinės atskirties priežastys yra susijusios su socialine politika. Akcentuojamos nepakankamos galimybės naudotis švietimo bei tobulinimosi galimybėmis, mažos pajamos, nepilnavertė padėtis darbo rinkoje. Nedarbas ir sumažėjęs socialinis saugumas kelia grėsmę socialiniam individo dalyvavimui bei integracijai į visuomenę. Pagrindinės sąlygos, lemiančios individo galimybių visuomenėje perspektyvą, yra dalyvavimas darbo rinkoje ir materialiniai ištekliai.

Taigi, socialinės atskirties formavimąsi globalizacijos epochoje lemia ne tik tradiciškai suvokiamos socialinės rizikos, bet ir platesnis rizikų suvokimas. Remiantis A. Guogiu (2004a, p. 80), „socialinė rizika gali būti apibrėžiama, kaip sisteminė pačios visuomenės, kurios tykoja grėsmės ir pavojai, nulemti industrinių ir gamybinių modernizacijos procesų, veikla“. Tai paaiškinama tuo, kad globalizacijos sąlygomis didžiausias dėmesys yra skiriamas pelno didinimui, mažai skiriant dėmesį žmogaus teisėms, sveikatai, išsilavinimui, ekologijai. Esant tokiai situacijai, plečiasi rizikos spektras, kai globalinio masto problemos paliečia daugumą visuomenės narių.

1.4. Pokyčiai viešojo administravimo srityje globalizacijos perspektyvoje

Keičiantis, modernėjant visuomenei, kuri turi prisitaikyti prie vis naujų šiuolaikinių iššūkių, privalo keistis ir viešasis sektorius, administruojantis tiek socialinės apsaugos sistemas, tiek ir kitų sričių institucijas. Kaip teigia Domarkas (2004, p. 7), viešojo administravimo sistemos nėra statiškas darinys, kadangi jos, įtakojamos naujų socialinių, politinių, ekonominių procesų, keičiasi savo turiniu bei forma. Valstybės viešąjį administravimą veikia tiek naujieji vadybos metodai, tiek globalizacijos formos, ypač siejamos su sparčia naujų technologijų raida.

Apskritai XX a. pab. ir XXI a. pr. viešojo administravimo struktūroms būdingas vadybinių bei demokratinių vertybių įsitvirtinimas, siekiant asmenims suteikti kuo daugiau laisvės bei iniciatyvos, administruojant viešojo sektoriaus organizacijas (Smalskys, Skietrys, 2008, p. 60). Galima konstatuoti, kad pastarųjų principų reiškinasis prasidėjo, reformuojant senąsias viešojo valdymo tradicijas į naujas, orientuotas į vartotojų poreikius ir efektyvumą - naująją viešąją vadybą (toliau – NVV) - bei pilietinės visuomenės įtraukimą į viešųjų sprendimų priėmimą - naująjį viešąjį valdymą.

Visų pirma ilgą laiką, maždaug nuo XIX a. antros pusės, viešojo administravimo sistemos rėmėsi tradiciniu vėberiniu viešojo administravimo modeliu, kuriam labiausiai būdingas nešališkumas, standartizacija, hierarchija, teisėtumas, racionalumas, profesionalumas (Domarkas, 2011, p. 10). Vadovaujantis šiais principais buvo siekiama sukurti stabiliai veikiančią viešojo administravimo organizacijų aparatą, ginantį viešuosius interesus. Darbo autorė pažymi, kad nors tradicinis viešojo

administravimo modelis nėra blogas iš esmės, tačiau šis modelis sunkiai galėjo išlikti nepakitęs šiuolaikinėje greitai besikeičiančioje, keliančioje naujus iššūkius aplinkoje, kadangi pasižymėjo nelankstumu, per griežtu reglamentavimu, per dideliu biurokratijos aparatu, neleidžiančiu imtis iniciatyvos tarnautojams, nepakankamu demokratiškų idėjų laikymusi, orientacija į procesą, o ne į rezultatus. Pradėjus spartėti globalizacijos procesams, tradicinis valdymas „iš viršaus į apačią“, besiremiantis griežtai struktūrizuotais standartais, nebetiko dėl per mažos aprėpties spręsti sudėtingas, kompleksiškas problemas, peržengiančias valstybės ribas.

Taigi beveik iki XX a. pab. daugelyje sričių, tarp jų ir socialinės apsaugos, buvo remiamasi tradicinėmis gerovės valstybių vertybėmis bei tradiciniais viešojo administravimo metodais, tačiau maždaug nuo 8-ojo deš., pradėjus skliti neoliberalioms idėjoms, reikštis pasaulinėms organizacijoms, didėjant verslo bei verslumo sklaidai, tradicinis viešasis administravimas buvo pradėtas pertvarkyti į NVV, ypač anglosaksiškose valstybėse, siekiant jį padaryti lankstesnį, efektyvesnį, kokybiškesnį. NVV modelio esmę sudaro verslo vadybos metodų, principų bei technologijų taikymas viešojo sektoriaus organizacijose, išskyrus pelno naudojimą asmeniniais tikslais (Guogis, Gudelis, 2003, p. 27; Išoraitė, 2007, p. 10; Vienažindienė, Sakalas, 2008, p. 184).

NVV galima apibūdinti, apibrėžiant jos pagrindinius principus: valdymo decentralizavimas, valstybės veiklos ribojimas, didinant privataus sektoriaus reikšmę, orientacija į rezultatus, o ne į procesą, orientacija į klientų pasitenkinimą paslaugų kokybe, investavimas į darbuotojų mokymą, asmeninė vadybininko atsakomybė, konkurencija, išteklių taupymas, bendradarbiavimas su privačiu bei nepelno sektoriais, kontraktavimas (Eklund, Wimelius, 2008, p. 9; Smalskys, Skietrys, 2008, p. 62; Guogis, Gudelis, 2009, p. 24). NVV modelis vertingas tuo, kad jis konstruojamas ne tik teorinėje perspektyvoje, bet yra išskiriamos ir konkrečios priemonės, įgalinančios praktiškai taikyti pastarojo modelio principus: veiklos matavimas, veiklos rezultatais grindžiamas biudžeto formavimas, strateginis planavimas, sugretinimo metodas, klientų pasitenkinimo apklausos, visuotinės kokybės vadybos modeliai, tarp kurių vienas žinomiausių ISO 9000 serijos kokybės vadybos standartai. NVV orientuojasi į tris „E“ – economy, efficiency, effectiveness (ekonomiškumas, efektyvumas, veiksmingumas) (Guogis, Gudelis, 2009, p. 24).

Galima sakyti, kad šis modelis, taikydamas verslininkiškumo principus viešajame sektoriuje, siekia „tobulinti valstybių valdymą bei didinti įvairių valdžios lygių atsakingumą bei atskaitomybę“ (cit. pgl. Domarkas, 2004, p. 8), sumažinti išlaidas viešajam administravimui, sukurti sąlygas valstybės tarnautojams dirbti kokybiškiau, efektyviau bei greičiau (Guogis, Gudelis, 2009, p. 24). Prof. A. Guogio (2004b, p. 11) nuomone, tikslingai taikant NVV principus, viešojo administravimo institucijos gali pradėti dirbti veiksmingai, paslankiai, kokybiškai, greitai. Tinkamas NVV taikymas galėjo padėti su efektyvinti socialinį administravimą, pritaikant jį prie naujų sąlygų, kadangi, kaip jau žinoma, socialinės apsaugos

sritis įvairių neoliberalių jėgų buvo kritiškai vertinama dėl per didelės naštos ekonomikai, per didelio išlaidumo.

Nors NVV idėjos buvo priešpastatomos prieš sustabarėjusį biurokratinį aparatą, jos negali būti laikomos tarsi panacėja, išsprendžianti visas viešųjų organizacijų valdymo problemas. NVV pasiteisino tiek anglosaksiškose šalyse, tiek Skandinavijoje bei kai kuriose kontinentinės Europos šalyse, tačiau imta kalbėti ir apie šio modelio minusus, pavyzdžiui, kaip per didelis ekonominių rodiklių akcentavimas, individo, kaip vartotojo akcentavimas, didėjantis tikrintojų skaičius, kurie buvo reikalingi įvertinti rodiklius, mažėjančios valstybės funkcijos, jas perimant privačioms ir nevyriausybinėms organizacijoms, neužtikrintumas dėl trumpalaikių sutarčių propagavimo, padidėję darbo tempai bei kiekybės siekimas, užnugaryje paliekant kokybės faktą, ypač socialines paslaugas, socialinę paramą teikiančiose institucijose (Domarkas, 2004, p. 10-11; Guogis, 2004b, p. 11). NVV akcentuojamas kiekybės matavimas, kaip vienas iš efektyvumo veiksnių, gali būti sunkiai įvertinamas socialinių paslaugų teikimo sektoriuje. Pavyzdžiui, teikiant lankomosios priežiūros paslaugas neįgaliems ar vyresnio amžiaus asmenims, kiekybės rodikliai yra visiškai beverčiai, kadangi didesnis paslaugų suteikimo skaičius platesniam ratui asmenų neužtikrina reikiamos kokybės. Tas pats pasakytina ir apie socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo paslaugas socialinės rizikos šeimoms, nes šiuo atveju geresnę paslaugų kokybę, įsijautimą į konkrečios šeimos probleminę situaciją bei sėkmingesnę integraciją į visuomenę taip pat garantuoja mažesnis šeimų kiekis, tenkantis socialiniam darbuotojui.

Pastaruojų metu pradėta vartoti Naujojo viešojo valdymo arba naujosios viešosios tarnybos sąvoka, kuri gali būti laikoma, arba kaip atskiras modelis, arba kaip viešosios naujosios vadybos papildinys, atšaka. Pastarasis modelis viešajame administravime akcentuoja demokratijos vertybes, pilietiškumą, valdžios tvarkymą, remiantis demokratijos, o ne verslo principais, ne tik rezultatų, bet ir proceso pripažinimą, pliuralizmą, subsidiarumą, skaidrumą, socialinį teisingumą, nešališkumą, prieinamumą, įsiklausymą į piliečių poreikius, jų įtraukimą į valdymą kartu su valstybės tarnautojais, abipusio sprendimo priėmimą, demokratijos ir piliečio, o ne rinkos, vartotojų, konkurencijos sąvokų vartojimą (Domarkas, 2011, p. 11). NVV doktrina pasižymėjo ekonominėmis kategorijomis bei sąvokomis, tuo tarpu Naujasis viešasis valdymas išryškina piliečių sąmoningumą, jų pilietinę pareigą bei aktyvų dalyvavimą demokratiškame sprendimų priėmime. Ši nauja valdymo forma apima valstybinių institucijų, pilietinės visuomenės ir privataus sektoriaus sąveiką. A. Guogis straipsnyje (2013, p. 12) teigia, kad Naujojo viešojo valdymo esmę sudaro įgalinimo aspektas, pasireiškiantis per aktyvią nevyriausybinių organizacijų, bendruomenių veiklą, kuri didina pilietinės visuomenės svarbą sprendimų priėmimų procese. Kalbant apie Naujojo viešojo valdymo modelį, skatinantį socialinių vertybių plitimą viešojo administravimo struktūrose, išryškėja nemažai privalumų lyginant su individualizmo sklaidą

propaguojančia NVV, tačiau kol kas viešasis valdymas netapo plačiai paplitusia ir taikoma doktrina, nors ir yra teigiamai vertinamas daugelio tyrėjų. Viena iš tokio reiškinių priežasčių gali būti laikoma konkrečių, išgrynintų metodų trūkumas, kol kas labiau išryškinant tik bendras modelio taikymo abstrakcijas.

Apibendrinant galima sakyti, kad naujomis globalizacijos, liberalizacijos, konkurencijos, individualizmo sąlygomis senąją biurokratine struktūra paremtos viešojo administravimo sistemos negalėjo išsilaikyti nepakitusios, todėl, siekiant efektyvinti valstybinių institucijų veiklą, pritaikyti prie pasikeitusių aplinkybių, buvo vykdomos reformos. Pirmiausiai reformos siejosi su privataus verslo principų taikymu visose viešojo administravimo srityse, tačiau, ryškėjant neigiamiems tokio modelio taikymo bruožams, vis labiau pradeda kalbėti apie Naujojo viešojo valdymo principų įgyvendinimą, kurio esmę sudaro svarbiausio valstybės pamato – žmogiškojo kapitalo – sanglauda.

2. LIETUVOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS ORGANIZAVIMAS

Socialinės apsaugos sritį galima traktuoti, kaip vieną iš pagrindinių šiuolaikinių valstybių užduočių. Nuo tada, kai žmonės tapo laisvi, jie nepaisant savo lyties, rasės, pažiūrų turi teisę pasirinkti, priimti sprendimus tinkamiausius jiems patiems, tačiau dažnai gyvenime aplinkybės veikia ne taip, kaip individai norėtų – žmonės patenka į rizikos grupes - ir tada jų pasirinkimo galimybės yra apribojamos, asmenys tampa priklausomi nuo išorinių pagalbos veiksnių. Tokios realybės akivaizdoje susikūrusios gerovės valstybės pradėjo įgyvendinti socialinę politiką, siekiant užtikrinti asmenų, patekusių į rizikos grupę, bent minimalų aprūpinimą.

Socialinės politikos veiksnys gerovės valstybių kūrime yra labai svarbus, kadangi tik efektyvi socialinė politika, užtikrinanti tinkamą socialinę apsaugą, sąlygoja tokios valstybės sukūrimą. Šiuolaikinės gerovės valstybė kuriama, remiantis darnios plėtros principais, tai reiškia, kad ekonominis augimas turi būti suderintas su socialine sritimi bei atitikti gamtosauginius reikalavimus (Davulis, 2012, p. 583).

Šiame skyriuje bus siekiama apžvelgti Lietuvoje vykdomą socialinės apsaugos politiką, taip pat gerovės valstybių (socialinės politikos modelių) kontekste bus aptartos ir kitų šalių socialinio aprūpinimo sistemos, jų kaita globalizacijos sąlygomis.

2.1. Socialinės apsaugos sistemos samprata

Analizuojant mokslinę literatūrą pastebėta, kad nėra išskirtų vieningų tiek socialinės politikos, tiek socialinės apsaugos terminų apibrėžimų. Sąvokų apibrėžimo problema iškyla dėl santykinai naujos mokslo šakos, tinkamos terminologijos ieškojimo. Dėl visuotinai priimtų terminų nebuvimo dažniausiai socialinės apsaugos sąvoka yra apibrėžiama konkrečios šalies įstatymuose, tačiau net ir nacionalinėse sistemose galima rasti skirtingų apibrėžimų variacijų. Galima sakyti, kad nėra bendros socialinės apsaugos sistemos visoms šalims dėl skirtingų šalių tradicijų, istorinio vystymosi. Ši idėja yra vystoma D. Milevičienės (2003, p. 82) straipsnyje, kuriame paminėtos svarbiausios skirtingų sampratų priežastys:

- Nevienodos politinės vertybės (partijų konkurencija, rinkėjų valia, politinių institucijų įvairovė);
- Skirtingos šalių ekonominės ir visuomeninės struktūros;
- Įvairūs socialiniai padariniai, turintys įtakos gyvenimo sąlygoms;

- Skirtinga susiformavusi socialinė teisė.

Dėl minėtų veiksnių susiformavo skirtingos šalių socialinės apsaugos sistemos bei terminologija. Taip pat verta pridurti, kad pasaulį veikiančių išorinių veiksnių kaip globalizacija perspektyvoje, kinta visuomenės struktūros, organizavimo būdai, sampratos, kas lemia ir pokyčius socialinėje politikoje vartojamų sąvokų atžvilgiu.

Tačiau šioms socialinės apsaugos sistemoms būdinga, kad jos yra sukurtos remiantis konstitucinėmis piliečių teisėmis bei, siekiant įgyvendinti socialinius valstybių uždavinius. Programinėse nuostatose skelbiama apie asmens garbės ir orumo neliečiamumą, kurį valstybės turi garantuoti, bei užtikrinti žmogaus vystymąsi, kurį garantuodama valstybė privalo vykdyti tikslingą veiką socialinių nepriteklių atvejais (Schulte-Mimberg ir kt., 1998, p. 5).

Pirmiausia reikėtų išskirti socialinės politikos bei socialinės apsaugos sąvokas, kadangi šių abiejų sąvokų nevertėtų tapatinti tarpusavyje. Socialinė politika yra įvardinama valstybės politika, kurios tikslas yra paskirstyti pinigines išmokas ir paslaugas, atsižvelgiant į gaunamų pajamų dydį ar jų praradimą, arba nemokamą socialinių paslaugų teikimą nepakankamai aprūpintiems piliečiams (Guogis, 2000, p. 6).

J. Blau (2004, p. 22) apibendrina, kad socialinė politika, tai valstybės atsakas į visuomenės problemas, visuomenės institucija, sudaryta iš vyriausybės finansuojamų programų ir paslaugų, skirtų patenkinti būtinausius poreikius, bei veiklos strategija, kuria remiantis vyriausybė kontroliuoja socialinės gerovės aprūpinimo sritį.

Taigi, galima teigti, kad socialinė politika savo turiniu yra platesnė nei socialinė apsauga, apimanti tiek pačią socialinės apsaugos sistemą, tiek ir tokias sritis kaip švietimas, sveikatos apsauga, būsto, užimtumo politika.

Pati socialinės apsaugos sąvoka pirmą kartą buvo paminėta 1935 m. priimtame JAV Socialinės apsaugos akte, siekiant apibrėžti socialines rizikas, kurioms atsiradus garantuojama valstybės pagalba, bei įvardinti suteikiamas garantijas (Bitinas, 2011, p. 9).

Bendriausią socialinės apsaugos apibrėžimą pateikia R. Lazutka (2001, p. 134) - tai politikos priemonės, kuriomis siekiama apsaugoti asmenis, esant įvairioms gyvenimo situacijoms ir sąlygoms, kuriose iškyla asmens pragyvenimo pavojus arba visapusiška žmogaus apsauga nuo pajamų praradimo, pasireiškianti pinigine išmoka socialinių rizikų atvejais bei nepinigine parama žmonėms, kuriems gresia pavojus susidurti su socialine rizika arba jau susidūrusiems su ja.

R. East (1999, p. 15) vieną iš pagrindinių socialinės apsaugos tikslų įvardina finansinės paramos aprūpinimą vargingai gyvenantiems asmenims arba tiems, kuriems gresia galimybė tapti skurstančiais, mokant socialines išmokas. Tokiu pagalbos metodu siekiama kompensuoti finansinių išteklių trūkumą,

kuris dažniausiai atsiranda praradus pajamas dėl neįgalumo, ligos, nedarbo ar senatvės. Minima, kad socialinės apsaugos priemonės gali būti teikiamos ir dirbantiems asmenims, tačiau gaunantiems mažus atlyginimus, taip pat šeimoms, auginančioms vaikus.

Tarptautinės darbo organizacijos pateikiamas apibrėžimas socialinę apsaugą įvardina, kaip fundamentalią žmogaus teisę ir esminę socialinio bendradarbiavimo priemonę, kurios pagrindas yra taikos bei socialinės integracijos garantas ir yra svarbi demokratijos plėtrai (Bitinas, 2011, p. 12).

D. Pieters (1998, p. 12-13) socialinę apsaugą apibrėžia kaip visumą priemonių, kurias pasitelkus, sukuriamas žmonių, netekusių darbo pajamų arba turėjusių kokių nors ypatingų išlaidų, solidarumas. Solidarumo aspektas yra išskiriamas ir J. Tartilo bei A. Guogio vartojamuose apibrėžimuose. J. Tartilas (2005, p. 7) socialinę apsaugą traktuoja kaip valstybės taikomų priemonių visumą, kurias pasitelkus sukuriamas žmonių, netekusių darbo pajamų arba turėjusių ypatingų išlaidų, solidarumas. Remiantis A. Guogiu (2000, p. 6), socialinė apsauga - tai valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių visuma, kurių pagalba yra suteikiamos pragyvenimui reikalingos lėšos ir paslaugos gyventojams, kurie dėl įstatymų numatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti. Taip pat pažymima, kad pagrindinė socialinės apsaugos esmė yra lėšų perskirstymas tarp darbingų ir nedarbingų asmenų bei gaunančių mažas pajamas.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, įvairias gyvenimo sritis veikia išoriniai veiksniai, tokie kaip globalizacija, dėl kurių kinta ir pats socialinės apsaugos suvokimas. Dabartiniame laikotarpyje socialinės apsaugos priemonės teikia ne tik valstybės institucijos, bet ir privačios agentūros, todėl A. Guogio ir kt. (2000, p. 8) pateikiama samprata labiausiai atliepia šiuolaikines realijas: socialinė apsauga – tai valstybės ir (arba) privačių subjektų, jeigu pastarųjų veikla yra valstybės reglamentuota, teikiama materialinė parama (pinigais arba daiktais) ir socialinės paslaugos socialinę riziką patyrusiems asmenims.

Socialinės apsaugos priemonės yra skirtos apsaugoti asmenis, patyrusius socialinę riziką, kurią galima įvardinti, kaip materialinės padėties pablogėjimo tikimybę dėl darbo pajamų praradimo, esant svarbioms objektyvioms socialinėms priežastims, taip pat dėl papildomų išlaidų, išlaikant vaikus bei kitus šeimos narius, kuriems reikalinga pagalba, arba dėl medicininių ar socialinių paslaugų poreikio tenkinimo (Tartilas, 2005, p. 16). Nei vienas asmuo negali būti garantuotas, kad jo neištiks vienokios ar kitokios problemos ir negali visapusiškai apsisaugoti nuo galimų įvykti aplinkybių, todėl už tam tikras socialines rizikas, kurios gali paveikti žmogų, atsakomybę prisiima valstybė. Dažniausiai literatūroje galima aptikti šiuos socialinės rizikos atvejus: senatvę, nedarbingumą, nelaimingus atsitikimus darbe, profesinę ligą, nedarbą, ligą, motinystę, vaikų auginimą arba kitų išlaikomų šeimos narių priežiūrą, skurdą, maitintojo netekimą (Tartilas, 2005, p. 17). Pažymėtina, kad D. Pieters (1998, p. 42-45) motinystę, nelaimingus

atsitikimus, ligą neišskiria kaip atskirus rizikos veiksnius, o apjungia juos į vieną nedarbingumo aspektą. Tai reiškia, kad minėtais atvejais pajamų praradimas kompensuojamas būtent dėl nedarbingumo.

Galima sakyti, kad Lietuva šiuolaikinės socialinės apsaugos pamatus pradėjo kurti tik atgavusi nepriklausomybę, kadangi iki to laiko mūsų šalis rėmėsi sovietine aprūpinimo sistema. Sovietų Sąjungoje oficialiai buvo deklaruojamas visiškas užimtumas, socialinių problemų nebuvimas, todėl piliečiams nereikėjo mokėti jokių įmokų. Pati valstybė iš savo biudžeto skyrė lėšas bazinei gerovei užtikrinti, sveikatos apsauga bei švietimas buvo nemokami (Liudvinovičienė, Guogis, 2004, p. 75).

Iškart po nepriklausomybės atkūrimo per 1990 – 1991-uosius metus buvo priimti pagrindiniai socialinę apsaugą reglamentuojantys įstatymai, apibrėžiantys ilgalaikius socialinės apsaugos sistemos struktūrinius principus, kurie išliko svarbūs iki šių dienų (Bitinas ir kt., 2011, p. 137). Vieną iš tokių pirmųjų įstatymų galima paminėti Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. spalio mėn. 23 d. priimtą Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymą, kuriame išdėstyti socialinės apsaugos sistemos kūrimo ir plėtros pagrindai. Šiame teisės akte buvo atskirtas socialinis draudimas ir socialinė parama, kaip dvi atskiros sistemos, besiskiriančios tiek finansavimo šaltiniais, tiek administravimu, bei apimančios skirtingas kompetencijų sritis.

Lietuvos socialinės apsaugos kūrimo raidai svarbus ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimas 1992 m., kurio 52 straipsnyje pažymėta, kad „valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“. Taip pat atskiruose straipsniuose yra paminėtos ir šeimų teisės į valstybinę socialinę paramą (39 str.), tame pačiame straipsnyje apibrėžtos dirbančių motinų teisės į atostogas iki gimdymo ir po jų, 48 straipsniu užtikrinama socialinė apsauga asmenims nedarbo atveju.

Dabartinę Lietuvos socialinės apsaugos sistemą sudaro socialinio draudimo ir socialinės paramos formos, taip pat kaip atskirą dalį reikia išskirti ir specialiąsias išmokas, kurios nors ir kritikuojamos daugelio autorių, kaip nesuderinamos su demokratijos diktuojamomis vertybėmis, išliko nepakitusios, netgi praplėstos, iki dabartinio laikotarpio. Lietuvos socialinės apsaugos sistema yra pavaizduota 2 lentelėje.

2 lentelė. Lietuvos socialinės apsaugos sistema

Socialinė apsauga				
Socialinis draudimas	Socialinė parama			Specialiosios išmokos
	Piniginės išmokos	Socialinės paslaugos		
		Bendrosios	Specialiosios	
<ul style="list-style-type: none"> • Pensijų • Ligos ir motinystės • Nedarbo • Sveikatos • Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų 	<ul style="list-style-type: none"> • Socialinė pašalpa • Išmokos vaikams • Laidojimo pašalpa • Būsto išlaikymo išlaidų ir kitos kompensacijos 	<ul style="list-style-type: none"> • Informavimas ir konsultavimas • Tarpininkavimas ir atstovavimas • Sociokultūrinės • Transporto • Maitinimo, būtinausių drabužių, asmeninės higienos paslaugų organizavimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Socialinė priežiūra: pagalba į namus, socialinių įgūdžių ugdymas, laikinas apgyvendinimas ir kt. • Socialinė globa: dienos, trumpalaikė, ilgalaikė 	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidento valstybinė pensija • I ir II laipsnio valstybinės pensijos • Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos • Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos, teisėjų pensijos • Mokslininkų valstybinės pensijos, signatarų renta, artistų renta

Šaltinis: adaptuota pagal Bitinas ir kt. (2011, p. 37), Socialinių paslaugų katalogas (2006)

Svarbu paminėti, kad Lietuvos socialinės apsaugos kūrimasis buvo veikiamas įvairių tiek vidinių, tiek išorinių veiksnių, dažnai besikertančių tarpusavyje, siekiančių skirtingų veiksnių įgyvendinimo. Literatūros analizė leidžia daryti išvadą, kad tiek piliečiai, tiek politinės partijos neturėjo aiškios vizijos, kuria linkme turėtų plėtotis mūsų šalies socialinės apsaugos sistema. Viena vertus, buvo siekiama atsikratyti socialistinės visuomenės įvaizdžio, siekiant prisitaikyti prie rinkos ekonomikos, liberalėjančios visuomenės nuostatos, kad privačios struktūros turi būti kuo labiau įtrauktos į socialinio aprūpinimo sistemą, atmetant valstybės vaidmenį. Tokį požiūrį iš dalies parėmė ir 2000 m. atliktas tyrimas, kuriame dalis politinių partijų atstovų išreiškė norą kurti liberalų visuomenės modelį (Guogis ir kt., 2000, p. 88-89). Tačiau iš kitos pusės, daugelis visuomenės narių buvo pripratę, kad valstybė rūpinasi jų apsauga ir toliau tikėjosi, kad jos vaidmuo išliks žymus. Galima sakyti, kad nuo pat reformos pradžios socialinės apsaugos sistema buvo pradėta orientuoti į Bismarkine tradicija besiremiančią socialinio draudimo sistemą, finansuojamą iš atskiro biudžeto, bei minimalų pragyvenimo lygį užtikrinančia socialinės paramos sistema.

2.1.1. Lietuvos socialinio draudimo sistema ir pensijų reformos

Socialinis draudimas traktuojamas, kaip privaloma valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių sistema, kuri teikia apdraustiesiems gyventojams, taip pat teisės aktų numatytais atvejais ir apdraustųjų šeimų nariams gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų, jeigu jie negali dėl teisės aktuose nurodytų priežasčių apsirūpinti iš darbo ar kitokių pajamų ir dėl teisės aktuose nurodytų priežasčių turi papildomų išlaidų (Guogis, 2000, p. 7). Tuo tarpu A. Bitinas (2011, p. 15) priduria, kad socialinio draudimo tikslas yra ne tik sumažinti skurdą ir apginti nuo jo asmenis, kai jiems dėl tam tikrų socialinių rizikų tokia pagalba reikalinga, bet ir skatinti socialinę integraciją ir lygybę tarp skirtingų grupių.

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas (1991) socialinį draudimą apibrėžia, kaip socialinės apsaugos dalį, kurios priemonėmis visiškai arba iš dalies kompensuojamos apdraustiesiems asmenims ir įstatymų nustatytais atvejais jų šeimų nariams dėl draudiminių įvykių prarastos darbo pajamos arba apmokamos papildomos išlaidos.

Lietuvos socialinio draudimo sistema paremta vokiečių kanclerio O. fon Bismarko tradicija, pagal kurią socialinio draudimo sistema yra universali (prieinama visiems gyventojams bei apimanti visas socialinio draudimo rizikas), asmens teisė gauti tam tikrą socialinio draudimo rūšies išmoką priklauso nuo jo dalyvavimo darbo rinkoje (Guogis, 2008, p. 27; Bitinas ir kt., 2011, p. 159). Remiantis Bismarko tradicija, socialinio draudimo išmokų dydis priklauso nuo darbo stažo, atlyginimo, išmokos yra mokamos einamųjų įmokų pagrindu (pay-as-you-go), pastarosios yra surenkamos į atskirą nuo valstybės pajamų biudžetą, kuris Lietuvoje yra administruojamas Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos (SODRA).

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatyme (1991) buvo nustatytos socialinio draudimo rūšys: pensijų socialinis draudimas, ligos ir motinystės, nedarbo, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų bei sveikatos draudimas, taip pat finansavimas bei valdymas.

Kalbant apie atskiras socialinio draudimo rūšis, aptarimą pradėsime nuo *nedarbo socialinio draudimo*, kurio išmokos skiriamos asmenims, kurie yra užsiregistravę teritorinėje darbo biržoje bei iki to laiko turėjo 18 mėn. draudimo stažą per pastaruosius 36 mėn. ir neteko darbo ne dėl savo kaltės arba atliko karinę tarnybą (Bitinas ir kt., 2011, p. 240). Ši išmoka skiriama terminuotam laikotarpiui, tikintis, kad asmuo įvairių darbo rinkos priemonių pagalba realizuos save naujoje darbo vietoje.

Ligos ir motinystės socialinis draudimas apima ligos, profesinės reabilitacijos, motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) socialines pašalpas. Ligos pašalpa skiriama asmenims, tapusiems laikinai nedarbingiems dėl ligos, kito ligonio slaugymo ar kitais atvejais ir dėl to praradusiems darbo pajamas. Už pirmąsias dvi nedarbingumo dienas apmoka darbdavys, o pašalpa nuo 2001 m. sausio mėn. 1 d.,

įsigaliojus atskiram Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymui, negali būti mažesnė nei 80 proc. vidutinio atlyginimo. Už likusias dienas pašalpa mokama iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto, kurios dydis nuo 2009 m. nuo trečiosios iki septintosios laikinojo nedarbingumo dienos yra 40 proc., o nuo aštuntosios dienos – 80 proc. kompensuojamojo algos dydžio (SADM: Socialinio draudimo sistema, 2014, www.socmin.lt).

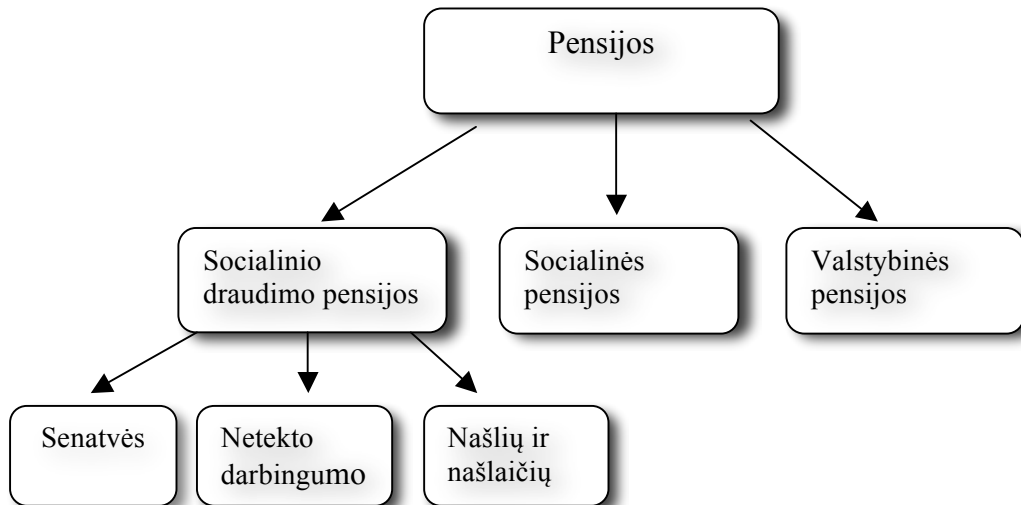
Motinystės pašalpa skiriama moterims nėštumo ir gimdymo atostogų metu, jeigu jos iki pirmos nėštumo ir gimdymo atostogų dienos turi ne mažesnę nei 12 mėn. per paskutinius 24 mėn. ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą. Mokama pašalpa sudaro 100 proc. kompensuojamo darbo užmokesčio. Nuo 2006 m. tėvas, apdraustas ligos ir motinystės socialiniu draudimu bei, turintis ne trumpesnę nei 12 mėn. per paskutinius 24 mėn. ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą, turi teisę išeiti tėvystės atostogų iki vaikui sueis 1 mėn. ir už tą laikotarpį yra mokama 100 proc. atlyginimo pašalpa (Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas, 2000).

Taip pat yra dar viena šios draudimo rūšies išmoka, tai motinystės (tėvystės) išmoka, kuri skiriama asmeniui (motinai ar tėvui) vaiko priežiūros atostogų metu. Nuo 2011 m. liepos mėn. 1 d. leidžiama pasirinkti, kokiam laikotarpiui norima išeiti vaiko priežiūros atostogų. Jeigu pasirenkamas laikotarpis iki vaikui sukaks vieneri metai, tuomet yra skiriama 100 proc. darbo užmokesčio kompensacija ir atitinkamai, jei pasirenkamas laikotarpis iki vaikui sueis dveji metai, už pirmus metus skiriama 70 proc. kompensuojamo atlyginimo pašalpa, už antrus metus – 40 proc. (SADM: Socialinio draudimo sistema, www.socmin.lt).

Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme (2000) nurodyta, kad asmuo, dalyvaujantis profesinėje reabilitacijos programoje ir dėl to negaunantis pajamų bei iki šios programos pradžios turėjęs ne trumpesnę nei 3 mėn. per paskutinius 12 mėn. arba ne trumpesnę nei 6 mėn. per paskutinius 24 mėn. ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą, turi teisę gauti profesinės reabilitacijos pašalpa. Jos dydis lygus 85 proc. pašalpos gavėjo kompensuojamo uždarbio.

Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokomis siekiama kompensuoti dėl nelaimingų atsitikimų darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo, taip pat profesinių ligų prarastas darbo pajamas. Apdraustajam yra skiriamos kelios rūšies išmokos: profesinės ligos, ligos dėl nelaimingo atsitikimo darbe pašalpa (kompensuojama 100 proc. buvusio darbo užmokesčio), vienkartinė netekto darbingumo kompensacija (skiriamas asmenims dėl draudiminio įvyko netekusiems mažiau nei 30 proc. darbingumo, o išmokos dydis priklauso nuo darbo užmokesčio bei darbingumo netekimo procento) bei periodiškai mokama kompensacija (priklauso asmenims, kurie dėl įvykio neteko 30 ir daugiau procentų darbingumo) (Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, 2009, p. 22-23).

Dabartinę Lietuvos *pensijų sistemą* sudaro socialinio draudimo bei papildomos pensijos, finansuojamos iš valstybės biudžeto.

Šaltinis: adaptuota pagal J. Tartilas (2005, p. 80).

2 pav. Lietuvos pensijų sistema

Nors Lietuvos pensijų sistema apima tris pensijų tipus, tačiau svarbiausią ir didžiausią draudžiamų asmenų aprėpties atžvilgiu dalį sudaro socialinio draudimo pensijos. *Senatvės pensijų* atveju siekiama kompensuoti prarastas darbo pajamas dėl amžiaus tuo tarpu *netekto darbingumo pensijos* paskirtis yra apsaugoti žmogų finansiškai neįgalumo atveju, kai asmuo darbingumo lygio nustatymo dieną turi bent minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą (minimalus ir būtinas stažas nustatomas, atsižvelgiant į asmens amžių). *Našlių ir našlaičių pensijos* skiriamos mirusio asmens sutuoktiniui bei vaikams, jei mirusysis turėjo teisę gauti ar gavo netekto darbingumo ar senatvės pensiją. Nuo 2007 m. našlių pensija skiriama našlių bazinės pensijos dydžio (70 Lt), našlaičių pensijos dydis sudaro 50 proc. mirusiam asmeniui galėjusios priklausyti netekto darbingumo pensijos dydžio ar senatvės pensijos, jei jis jau buvo sukakęs senatvės pensijos amžių bei mokama iki sukaks 18 m. arba iki mokymosi ar studijų baigimo, bet ne ilgiau nei iki 24 m. amžiaus (SADM: Socialinio draudimo sistema, 2014, www.socmin.lt).

Reformos pensijų sistemos srityje Lietuvoje ir kitose šalyse yra nuolatinis ir nesibaigiantis procesas, tačiau pirmąją pensijų reformos pradžią Lietuvoje laikomi 1995 m., kai buvo priimtas Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas (1994), kuriame apibrėžtos vien tik pensijų – senatvės, netekto darbingumo ir našlių bei našlaičių – gavimo sąlygos, kurios susietos tik su dalyvavimu socialinio draudimo sistemoje, įmokos apskaičiuojamos individualiai, nuo kurių priklauso pensijos dydis, draudimo laikotarpiu pripažįstamas tik tas laiko tarpas, kai yra mokamos socialinio draudimo įmokos (Bitinas ir kt.,

2011, p. 161). Remiantis prieš tai galiojusių įstatymu, pensijų dydžiai pensininkams buvo beveik vienodi. Lietuvos Respublikos valstybiniame socialinio draudimo pensijų įstatyme (1994) nustatyta, kad pensijos dydis susideda iš dviejų dalių: vienodo dydžio pagrindinės dalies ir papildomos dalies, priklausančios nuo buvusio darbo užmokesčio, taip pat mokamas priedas už stažo metus. Pagrindinės dalies dydis yra vienodas visiems asmenims, įgijusiems būtinąjį draudimo stažą (30 m.), ir sudaro 110 proc. valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos, tačiau, jei įgyjamas tik minimalus draudimo stažas (15 m.), tada dydis proporcingai mažinamas. Papildoma dalis priklauso nuo individualiai asmenų mokėtų draudimo įmokų ir tokiu būdu pensijos yra diferencijuojamos (Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas, 1994). Tuo tarpu asmenims, neįgijusiems stažo, reikalingo socialinio draudimo pensijai gauti, skiriamos socialinės (šalpos) pensijos, mokamos iš valstybės biudžeto, įvertinus asmenų finansinę padėtį.

Svarbu tai, kad 1995-ųjų metų pensijų reforma visiškai nepanaikino egzistavusių pensijų privilegijų. Nors kai kurių ir buvo atsisakyta, tačiau dauguma iš jų tiesiog virto valstybinėmis pensijomis, mokamomis iš valstybės biudžeto, atskirų kategorijų asmenims (Medaiskis, 2000, p. 2). Jos neparemtos jokiais socialinio draudimo ar kitomis įmokomis, be to, valstybinių pensijų skyrimas atskirų asmenų kategorijoms vis didėja, pavyzdžiui, nuo 2003 m. paskirtos teisėjų valstybinės pensijos, nuo 2004 m. - Nepriklausomybės akto signatarų rentos, nuo 2009 m. - rentos buvusiems sportininkams (Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos koncepcija, 2010). Galima ginčytis dėl šių valstybinių pensijų paskirties, kadangi neaišku, kokių tikslų jos yra skiriamos: siekiant pagerbti tam tikrų profesijų atstovus už jų darbą, pasiekimus ar siekiant užtikrinti papildomą finansinę pagalbą senatvės amžiuje. Šio pobūdžio pensijas yra kritikuojamos dėl socialinio draudimo, socialinio teisingumo principų pažeidimo, tačiau A. Bitinas ir kt. (2011, p. 195) teigia, kad nereikėtų atmesti visų valstybinių pensijų (I ir II laipsnio pensijos, nukentėjusių asmenų pensijos), kadangi jos atspindi tam tikrą mūsų šalies laikotarpio situaciją ir atitinkamų kategorijų asmenų patirtus išgyvenimus.

Sekanti pensijų sistemos reformos banga prasidėjo 2003 m., sulaukusi didžiulio susidomėjimo visuomenėje. Nenuostabu, kad nuo reformos pradžios iki pat šiandienos publikuota nemažai lietuvių autorių, kaip Medaiskio (2000), Gyljo (2004), Lazutkos (2007), Gudaičio (2009), Bitino (2008), Bitino ir Maccioni (2014) straipsnių, analizuojančių pensijų reformos reikšmę visoje socialinės apsaugos sistemoje, finansavimo pokyčius, vertinančių jos rezultatus.

Šios reformos būtinybę lėmė blogėjančios ekonominės ir socialinės sąlygos. Lietuvoje, kaip ir daugumoje užsienio šalių, pasireiškė mažėjančio gimstamumo, ilgėjančios gyvenimo trukmės, emigracijos tendencijos. Šie veiksniai sudarė prielaidas dirbančių asmenų, o tai, savo ruožtu, apdraustųjų socialiniu draudimu, skaičiaus mažėjimui. Atsižvelgiant į pastarąsias tendencijas, Lietuvos vyriausybė privalėjo

imtis atitinkamų veiksmų, siekiant subalansuoti socialinio draudimo biudžetą bei užtikrinti finansinę apsaugą ateities perspektyvoje būsimiems pensijų gavėjams.

Pirmiausiai, 2000 m. Lietuvos Respublikos vyriausybė paskelbė Pensijų sistemos reformos koncepciją, kurioje apibrėžė ilgalaikį pensijų reformos tikslą – pakeisti pensijų sistemą taip, kad žmonės, sulaukę pensinio amžiaus, gautų didesnes pajamas nei iki šiol, sumažinant perskirstymą, bei užtikrinti, kad ši sistema taptų gyvybinga ir apimanti visus gyventojus. Šioje koncepcijoje buvo apibrėžtas daugiapakopis pensijų sistemos modelis, kuris jau buvo įgyvendintas ir daugumoje kitų šalių:

1. Pirmąją pakopą sudaro senatvės, netekto darbingumo ir našlių bei našlaičių socialinio draudimo pensijos, finansuojamos einamosiomis įmokomis ir mokesčiais.
2. Antroji pakopa – tai privalomos kaupiamosios pensijos, valdomos privačių pensijų fondų.
3. Trečiosios pakopos pensijos yra savanoriškos kaupimo pensijos. Ši pakopa nuo antrosios skiriasi tuo, kad pensijos kaupiamos ne per socialinio draudimo sistemą, o įmokos yra tiesiogiai perduamos į pensijų fondus ar gyvybės draudimo įmones (Pensijų sistemos reformos koncepcija, 2000).

Šios pensijų reformos esmę, kuri buvo įtvirtinta 2002 m. priimtu Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymu bei Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymu (2003), sudaro asmenų, draudžiamų valstybiniu socialiniu draudimu, galimybė dalį privalomai mokamų įmokų nukreipti į privačiame finansiniame sektoriuje veikiančius privačius pensijų fondus, nedidinant socialinio draudimo įmokos, taip dalį atsakomybės už aprūpinimą senatvėje perduodant patiems asmenims (Gudaitis, 2009, p. 40).

Tikėtina, kad asmenų skaičius, perėjusių prie privataus pensijų kaupimo sistemos, viršijo lūkesčius. Bitino, Maccioni (2014, p. 16) pateikiamais duomenimis, 2010 m. apie 85 proc. socialinio draudimo sistemos dalyvių pasirinko kaupiamąjį pensijų draudimą. Žinoma, visuomenės informavimo priemonėse buvo postuluojami daugiausiai tik teigiami privataus pensijų kaupimo bruožai: didesnės pajamos, sulaukus senatvės, asmeninis kaupimas savo pensijai, paskatos dalyvauti darbo rinkoje.

Pasaulinė krizė stipriai įtakojo Lietuvos pensijų sistemą, išryškino jos minusus, todėl vėl buvo kuriamos koncepcijos dėl pensijų sistemos pertvarkos. Atsižvelgiant į Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos koncepcijoje (2010) iškeltas problemas – pensijų dubliavimasis, asmens mokamų įmokų menkas susietumas su pensijos dydžiu, finansinis netvarumas – Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairių įgyvendinimo priemonių plane (2011) buvo nuspręsta imtis atitinkamų priemonių įgyvendinimo: palaipsniui ilginti pensinį amžių, kol 2026 m. vyrų ir moterų pensinis amžius susilygins iki 65 m., skatinti antros pensijų pakopos kaupimą, nustatant naujus įmokų dydžius,

gerinti administravimą, reformuoti valstybines pensijas, pertvarkyti netekto darbingumo pensijų teikimą, sugriežtinant netekto darbingumo lygio nustatymo vykdymą.

2.1.2. Piniginės socialinės paramos sistema ir socialinės paslaugos

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, pradėta kurti socialinės paramos sistema, siekiant teikti socialinę pagalbą asmenims, negalintiems patiems savimi pasirūpinti, įvairiomis formomis, laikantis socialinio solidarumo principo, kuris pažymi, kad valstybė įsipareigoja rūpintis kiekvienu žmogumi (Bitinas ir kt., 2011, p. 148). Vienu iš pagrindinių pirmųjų įstatymų galima laikyti Socialinės paramos koncepciją (1994), kurioje buvo išdėstyta socialinės paramos samprata, principai bei tikslai. Socialinės paramos koncepcijoje (1994) socialinė parama apibūdinama, kaip socialinės ekonominės, teisinės bei organizacinės priemonės, kuriomis siekiama sudaryti būtiniausias gyvenimo sąlygas asmenims (šeimoms), kurių darbo, socialinio draudimo ir kitos pajamos dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių, yra nepakankamos, kad jie galėtų pasirūpinti savimi. Taip pat joje užfiksuota, kad socialinės paramos tikslas – padėti žmogui išgyventi ekstremaliomis sąlygomis, tačiau nesiekama užtikrinti ilgalaikio ekonominio ir socialinio saugumo, pabrėžiant, kad socialinė parama turi būti tokia, kad šeima ar vienas gyvenantis asmuo būtų skatinamas dirbti bei taupyti.

Socialinė parama savo reikšme skiriasi nuo socialinio draudimo. Socialinės paramos atveju pašalpos mokamos nepasiturintiems asmenims, t.y. individams, kurie neturi teisės gauti socialinio draudimo išmokų ir kurių pragyvenimo lygis yra žemas (Bitinas, 2011, p. 17). Toks paramos teikimas vadovaujasi stokos principu. Remiantis stokos (poreikio) principu, asmuo teisę į socialinę paramą įgyja tik įvertinus jo turimą turtą bei pajamas, kurios šiuo metu negali viršyti valstybės remiamų pajamų – 350 Lt. Tačiau socialinės paramos išmokos mokamos ir kitais atvejais, patenkančiais į tam tikras kategorijas.

Taigi, vienu iš pagrindinių socialinės paramos teikimą reglamentuojančių teisės aktų galima įvardinti 2003 m. Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymą, kuriuo buvo pradėta įgyvendinti dabartinė piniginės socialinės paramos sistema, besiremianti šeimos pajamų ir turto įvertinimu (Lazutka, Poviliūnas, 2009, p. 6). Šis įstatymas 2011 m. buvo pervadintas į Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymą, kuriame apibrėžiami piniginės socialinės paramos teikimo principai, rūšys, finansavimo šaltiniai, paramą gaunančių asmenų teisės ir pareigos, taip pat skelbiamos nuostatos, kad Lietuvos socialinės paramos teikimas turi remtis tokiais principais, kaip bendradarbiavimas

ir dalyvavimas, prieinamumas, socialinis teisingumas ir veiksmingumas, visapusiškumas, lygios galimybės.

Nepasiturintiems asmenims teikiama parama gali būti dviejų rūšių: socialinė pašalpa bei būsto šildymo išlaidų, geriamojo vandens ir karšto vandens išlaidų kompensacijos. Remiantis Lietuvos Respublikos piniginių socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymu (2003), šiuo metu socialinės pašalpos dydis vienam gyvenančiam asmeniui sudaro 100 proc. skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų vienam gyvenančiam asmeniui ir vidutinių vieno gyvenančio asmens per mėnesį. Tuo tarpu pirmam bendrai gyvenančiam asmeniui socialinės pašalpos dydis sudaro 100 proc. skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų vienam iš bendrai gyvenančių asmenų ir vidutinių bendrai gyvenančių asmenų pajamų vienam iš bendrai gyvenančių asmenų, antram bendrai gyvenančiam asmeniui – 80 proc. skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų vienam iš bendrai gyvenančių asmenų ir vidutinių bendrai gyvenančių asmenų pajamų vienam iš bendrai gyvenančių asmenų, trečiam ir paskesniems bendrai gyvenantiems asmenims atitinkamai – 70 proc. skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų vienam iš bendrai gyvenančių asmenų ir vidutinių bendrai gyvenančių asmenų pajamų vienam iš bendrai gyvenančių asmenų.

Taip pat Lietuvos Respublikos piniginių socialinės paramos nepasiturintiems asmenims įstatyme (2003) skelbiama, kad būsto šildymo išlaidos, geriamojo vandens ir karšto vandens išlaidos kompensuojamos atitinkamai:

- Būsto šildymo išlaidų dalis, viršijanti 20 proc. skirtumo tarp bendrai gyvenančių asmenų ar vieno gyvenančio asmens pajamų ir valstybės remiamų pajamų bendrai gyvenantiems asmenims ar vienam gyvenančiam asmeniui dydžio;
- Geriamojo vandens išlaidų dalis, viršijanti 2 proc. bendrai gyvenančių asmenų (vieno gyvenančio asmens) pajamų;
- Karšto vandens išlaidų dalis, kuri viršija 5 proc. bendrai gyvenančių asmenų ar vieno gyvenančio asmens pajamų. Tačiau visos šios kompensacijos taikomos tik tuo atveju, jei naudingasis būsto plotas, sąnaudos būstui šildyti ar išnaudoto vandens kiekis neviršija nustatytų normatyvų.

Mūsų šalies socialinės apsaugos priemonės nemažai nukreiptos į pagalbą šeimoms, auginančioms vaikus. 2006 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymas, siekiant finansiškai padėti šeimoms, auginančioms mokyklinio amžiaus vaikus ir gaunančioms mažas pajamas. Jame socialine parama mokiniams įvardijami nemokami pietūs mokiniams ir aprūpinimas mokinio reikmenimis. Pagal Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymą (2006), mokiniai turi teisę į nemokamą maitinimą ir į paramą mokinio reikmenims įsigyti, jei vidutinės pajamos vienam iš

bendrai gyvenančių asmenų (vienam gyvenančiam asmeniui) per mėnesį yra mažesnės kaip 1,5 valstybės remiamų pajamų dydžio (525 Lt). Jei šeimoje įvyksta tam tikri nustatyti atvejai (liga, nelaimingas atsitikimas, netenkama maitintojo, auginami trys ir daugiau vaikai ir kt.), tuomet, atsižvelgiant į bendrai gyvenančių asmenų ar vieno gyvenančio asmens gyvenimo sąlygas, mokiniai gali gauti nemokamą maitinimą, jei vidutinės pajamos vienam asmeniui neviršija 2 valstybės remiamų pajamų dydžio per mėnesį.

Socialinės išmokos šeimoms, auginančioms vaikus, reglamentuojamos ir Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatyme (1994), tačiau jas galime priskirti prie kategorinio pobūdžio išmokų. Remiantis Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymu (1994), skiriamos kelios išmokų rūšys: vienkartinė išmoka vaikui (kiekvienam gimusiam vaikui mokama 11 bazinių socialinių išmokų dydžio vienkartinė išmoka), išmoka vaikui, išmoka privalomosios tarnybos kario vaikui (tėvo tarnybos laikotarpiu skiriama 1,5 bazinės socialinės išmokos dydžio išmoka per mėnesį), globos (rūpybos) išmoka (globojamam vaikui šeimoje, šeimynoje ar vaikų globos institucijoje skiriama 4 bazinių socialinių išmokų dydžio išmoka per mėnesį), vienkartinė išmoka įsikurti (vaikui, kuriam baigėsi globa/rūpyba dėl pilnametystės, emancipacijos ar santuokos, skiriama 50 bazinės socialinės išmokos dydžio vienkartinė išmoka), vienkartinė išmoka nėščiai moteriai (2 bazinės socialinės išmokos dydžio išmoka, likus 70 kalendorinių dienų iki numatomos gimdymo datos, jei moteris neturi teisės gauti motinystės pašalpos), globos (rūpybos) išmokos tikslinis priedas (skiriamas už šeimynoje globojamą vaiką 4 bazinių socialinių išmokų dydžio išmoka, šeimynos vykdomai veiklai užtikrinti). Galima pridurti, kad vienintelės rūšies išmoka – išmoka vaikui – nuo 2009 m. yra skiriama, remiantis stokos principu, tik įvertinus bendrai gyvenančių asmenų pajamas. Šios išmokos rūšies mokėjimo sąlygos bei dydžiai bene labiausiai palaiapsniui kito iki šių dienų. Aktualioje Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymo (1994) redakcijoje skelbiama, kad bendrai gyvenančių asmenų auginamam ar globojamam vaikui nuo gimimo iki 2 m. skiriama 0,75 bazinės socialinės išmokos dydžio išmoka per mėnesį, jei vidutinės bendrai gyvenančių asmenų pajamos vienam asmeniui per mėnesį yra mažesnės kaip 1,5 valstybės remiamų pajamų dydžio. Galiojant tam pačiam pajamų normatyvui, skiriama 0,4 bazinės socialinės išmokos dydžio išmoka, kai vaikas yra nuo 2 iki 7 m., bei, kai vaikas yra nuo 7 iki 18 m., jei bendrai gyvenantys asmenys augina ar globoja tris ar daugiau vaikų.

Taip pat prie kategorinių piniginės socialinės paramos išmokų priskirtina laidojimo pašalpa, kurią sudaro 8 bazinės socialinės išmokos dydžių vienkartinė išmoka, skiriama laidojančiam asmeniui (Lietuvos Respublikos paramos mirties atveju įstatymas, 1993).

Lietuvos socialinės paramos sistemą be piniginės paramos sudaro ir *socialinės paslaugos*, kurios palaipsniui įgyja vis didesnę reikšmę socialinės atskirties ir skurdo mažinimo kontekste. Pirmą kartą

socialinės paslaugos Lietuvoje buvo įtvirtintos Socialinės paramos koncepcijoje (1994), kurioje be socialinės paramos teikimo pašalpomis ir pinigineis išmokomis, šalpa daiktais, buvo išskirtos ir socialinės paslaugos bei globa. 1996 m. buvo priimtas Socialinių paslaugų įstatymas, kuriame socialinės paslaugos apibūdinamos pakankamai bendra prasme – kaip pagalbos asmenims suteikimas nepinigine forma, siekiant patenkinti individo gyvybinius poreikius, kai asmuo pats nėra pajėgus to padaryti. Naujame Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatyme (2006) socialinių paslaugų apibrėžimas įgauna platesnę ir aiškesnę prasmę – tai paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimoms) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime ir kuriomis siekiama sudaryti sąlygas asmeniui ar šeimai ugdyti ir stiprinti gebėjimus bei galimybes savarankiškai spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, padėti įveikti socialinę atskirtį. Galima sakyti, kad socialinių paslaugų teikimas atlieka prevencinę funkciją, kadangi siekiama užkirsti kelią atsirasti problemoms, užtikrinti saugią aplinką.

Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme (2006) socialinės paslaugos išskiriamos į bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas, kurios labiau detalizuojamos Socialinių paslaugų kataloge (2006). Remiantis Socialinių paslaugų katalogu (2006), bendrosiomis socialinėmis paslaugomis siekiama ugdyti asmens gebėjimus savarankiškai rūpintis savimi, visavertiškai dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Prie bendrųjų paslaugų priskiriamas informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas, maitinimo, transporto, asmeninės higienos ir priežiūros paslaugų organizavimas, aprūpinimas būtiniausiais drabužiais ir avalyne, sociokultūrinės paslaugos. Jos visos yra teikiamos asmens namuose neribotą laiką, bent jau kol pagerės asmens gyvenimo sąlygų kokybė ir jam šios paslaugos taps nebeaktualios.

Specialiosios socialinės paslaugos skiriamos asmenims, kurių gebėjimai savarankiškai pasirūpinti asmeniniu ar šeimos gyvenimu bei dalyvauti visuomenės veikloje yra menkesni, todėl jiems yra reikalinga intensyvesnė pagalba, nei vien tik bendrųjų paslaugų teikimas. Specialiosioms socialinėms paslaugoms priklauso socialinė priežiūra ir socialinė globa.

Socialinė priežiūra apima kompleksines paslaugas, teikiamas socialinių paslaugų įstaigose ar asmens namuose, priklausomai nuo gavėjo savarankiškumo pasirūpinti savimi: pagalba į namus, socialinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas, laikinas apnakvindinimas ar apgyvendinimas savarankiško gyvenimo namuose, krizių įveikos pagalba. Tuo tarpu, teikiant socialinės globos paslaugas, reikalinga nuolatinė specialistų priežiūra, kurie asmeniu rūpinasi arba globos institucijoje, arba asmens namuose. Atitinkamai socialinė globa gali būti dienos socialinė globa, trumpalaikė socialinė globa arba ilgalaikė socialinė globa, priklausomai nuo individo sveikatos būklės, poreikio (Socialinių paslaugų katalogas, 2006).

Analizuojant įstatyminius aktus, pastebėta, kad socialinių paslaugų gavėjų grupė yra pakankamai plati, apimanti socialinės rizikos asmenis (šeimas), vaikus (neįgalius, netekusius tėvų globos), suaugusius asmenis su negalia, senyvo amžiaus asmenis, pabėgėlius. Didžiąja dalimi šių asmenų integracija į visuomenės gyvenimą, oraus gyvenimo suteikimas priklauso ne nuo piniginės paramos teikimo, bet ugdant jų savarankiškumo, socialinius įgūdžius, suteikiant jiems tinkamą gyvenimui aplinką.

Apibendrinant, Lietuvos socialinės apsaugos sistema yra sudaryta iš valstybinio socialinio draudimo, kuris apima pagrindinių socialinių rizikų draudimą, bei socialinės paramos (piniginės ir socialinių paslaugų teikimo), kurios tikslas yra padėti asmenims bei šeimoms, turinčioms mažas pajamas, įveikti skurdą, išvengti socialinės atskirties.

2.2. Lietuvos socialinės apsaugos sistemos organizavimas

Literatūroje (Tartilas, 2005, p. 52; Bitinas ir kt., 2011, p. 97) teigiama, kad socialinės apsaugos sistema yra jautri jos finansavimo ir administravimo požiūriu. Tokią poziciją galima paaiškinti tuo, kad netiksliai veikiant tam tikrai grandžiai, gali nukentėti visuomenės nariai, kuriems yra skirtos socialinio draudimo, socialinės paramos išmokos, socialinių paslaugų teikimas. Kaip ir bet kurioje kitoje srityje, viešųjų paslaugų gavėjai tikisi gauti kokybiškas, jų poreikius atitinkančias paslaugas, tačiau tokių lūkesčių išpildymas priklauso nuo tinkamo socialinės apsaugos institucijų administravimo bei lėšų surinkimo.

Šiame poskyryje apžvelgiama Lietuvos socialinio draudimo, socialinės paramos finansavimo šaltiniai, jų kitimo tendencijos, taip pat socialinės apsaugos sistemą administruojančios institucijos.

2.2.1. Socialinės apsaugos sistemos administravimas

Socialinės apsaugos sistemos institucijų, administravimo kūrimo tikslas yra užtikrinti pagrindinius uždavinius, tenkančius socialinei apsaugai – minimalių pajamų užtikrinimas, pajamų perskirstymas, remiantis solidarumo principu (Bitinas ir kt., 2011, p. 97). Socialinės apsaugos sistemos administravimas gali būti vykdomas centrinės valdžios lygiu arba decentralizuotas (pavestas vietinės valdžios ir valdymo institucijų įgyvendinimui).

Formuojant socialinę politiką, aukščiausiam centrinių valdžios taške yra Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, kuri yra atsakinga tiek už socialinės apsaugos sritis (socialinis draudimas ir socialinė parama), tiek ir už kitas socialinės politikos įtakai priklausančias sritis.

Toliau nagrinėjant socialinės apsaugos administravimą, socialinio draudimo ir socialinės paramos administravimo struktūra skiriasi. Galima sakyti, kad socialinės paramos administravimo struktūra yra paprastesnė, kadangi pagrindines funkcijas pinigines socialinės paramos ir socialinių paslaugų teikime vykdo tik savivaldybės bei savivaldybių socialinės paramos skyriai. Nuo 2014 m. sausio 1 d. socialinės pašalpos teikimas perduotas savivaldybėms kaip savarankiška funkcija. Tokiu atveju savivaldybės tampa visiškai atsakingos už socialinės paramos skyrimą jų teritorijoje gyvenantiems žmonėms. Lietuvos Respublikos pinigines socialinės paramos nepasiturintiems asmenims įstatyme (2003) išdėstyta, kad savivaldybės taryba yra atsakinga už lėšų piniginei socialinei paramai nustatymo metodikos patvirtinimą, sprendimų priėmimą dėl lėšų piniginei socialinei paramai įgyvendinti skyrimo bei pinigines socialinės paramos teikimo tvarkos aprašą. Pastarajame teisės akte savivaldybės administracijos funkcijos apima pinigines socialinės paramos skyrimą ir mokėjimą, teikimo kontroliavimą, piniginę socialinę paramą gaunančių asmenų visuomenei naudingos veiklos atlikimo organizavimą, duomenų apie nepasiturinčius asmenis Socialinės paramos šeimai informacinėje sistemoje tvarkymą.

Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (2006) kaip vienus iš pagrindinių socialinių paslaugų teikimo organizatorių nurodo savivaldybes, kurių kompetencijai priskirta vertinti socialinių paslaugų poreikį, rengti ir tvirtinti socialinių paslaugų planus, organizuoti socialinių paslaugų teikimą savivaldybės teritorijai priklausančioms įvairioms socialinėms grupėms. Svarbu paminėti, kad savivaldybės bendradarbiauja su nevyriausybinėmis organizacijomis, religinėmis bendruomenėmis bei kitomis organizacijomis, atsakingomis už socialinių paslaugų teikimą.

Valstybinio socialinio draudimo administravimo struktūros aprėptis yra platesnė. Socialinio draudimo išmokų ir įmokų administravimas priklauso Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos ir jos teritorinių skyrių kompetencijai. Valstybinio socialinio draudimo fondo taryba yra lygiateisio trišalio bendradarbiavimo pagrindu įsteigta kolegiali institucija, kuri nagrinėja ir priima sprendimus socialinio draudimo politikos įgyvendinimo klausimais tuo tarpu socialinio draudimo fondo valdyba yra viena iš pagrindinių įstaigų, organizuojanti socialinį draudimą ir vykdanči valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą (Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas, 1991).

Valstybinio socialinio draudimo valdymo sistemoje dalyvauja ir kitos institucijos, atliekančios joms paskirtas funkcijas: Valstybinė mokesčių inspekcija vykdo funkcijas, susijusias su socialinio draudimo įmokų kontrole bei ginčų nagrinėjimo klausimais, Lietuvos darbo birža disponuoja valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto lėšomis, skirtomis įvairioms užimtumo rėmimo programoms įgyvendinti, pensijų kaupimo bendrovės sudaro sutartis su pensijų kaupimo dalyviais bei Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba.

2.2.2. Socialinės apsaugos sistemos finansavimas

Po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo, remiantis susiformavusia Bismarkine socialinės apsaugos tradicija, socialinis draudimas ir socialinė parama buvo atskirti taigi, tuo pačiu, ir šių sričių finansavimas buvo skiriamas iš skirtingų šaltinių.

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo finansų pagrindą sudaro savarankiškas Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas (toliau – fondo biudžetas), neįtraukiamas į valstybės, savivaldybių ar kitus biudžetus (Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas, 1991). Fondo biudžeto dispozicijoje yra materialios, nematerialios bei finansinės vertybės, įgytos fondo lėšomis arba gautos iš kitų subjektų neatlygintinai. Šis įgytas turtas yra valstybės nuosavybė, kurią valdo, naudoja ir kuria disponuoja fondo valdyba socialinio draudimo reikmėms tenkinti.

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas (2001) nustato, kad į fondo biudžeto pajamas taip pat yra įtraukiami delspinigiai, palūkanos ir baudos, fondo pajamos iš tiesioginės, su socialiniu draudimu susijusios, veiklos bei iš į fondo apskaitą įtraukto turto gaunamos pajamos.

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatyme (1991) reglamentuojama, kad tokiais atvejais, kai dėl Seimo ar Vyriausybės priimtų teisės aktų padidėja kurios nors rūšies socialinio draudimo išlaidos arba sumažėja pajamos, o socialinio draudimo įmokų tarifai nekeičiami ar keičiami nepakankamu dydžiu, iš valstybės biudžeto gali būti skiriami asignavimai. Taip pat lėšos iš valstybės biudžeto gali būti skiriamos išlaidoms, susijusioms su pensijų sistemos reforma, kompensuojant socialinio draudimo įmokų sumas, pervedamas į pensijų kaupimo bendrovių valdomus pensijų fondus.

Žinoma, didžiausią fondo biudžeto pajamų dalį sudaro draudėjų, apdraustųjų, savarankiškai dirbančių asmenų, asmenų, apsidraudusių valstybiniu savanoriškuoju socialiniu draudimu, valstybės biudžeto už valstybės lėšomis draudžiamus asmenis įmokos. Šios įmokos iškart yra perskirstomos socialinio draudimo (pensijų, ligos ir motinystės, nedarbo, sveikatos) išmokoms mokėti, todėl Lietuvos socialinio draudimo sistema vadovaujasi einamųjų įmokų ir išmokų (pay-as-you-go) principu.

Pagal Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2014 metų rodiklių patvirtinimo įstatymą (2013), draudėjams (juridiniams asmenims) pensijų socialiniam draudimui nustatytas 23,3 proc. dydžio tarifas, ligos ir motinystės socialiniam draudimui – 3,4 proc., nedarbo socialiniam draudimui – 1,1 proc. dydžio tarifas, taip pat patvirtintas šalies bendrasis nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įmokos 0,2 proc. dydžio tarifas bei apdraustųjų pensijų socialinio draudimo įmokos 3 proc. dydžio tarifas. Savarankiškai dirbantiems asmenims

valstybiniam pensijų, ligos ir motinystės socialiniam draudimui, kai draudžiama tik motinystės, tėvystės ir motinystės (tėvystės) išmokoms gauti nustatytas bendras 28,5 proc. dydžio tarifas.

Vykstant intensyviems visuomenės pokyčiams (migracijai, visuomenės senėjimui, nedarbui), darosi vis sunkiau subalansuoti biudžetą, kadangi surenkamų įmokų nepakanka išmokoms apmokėti. Remiantis Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2014 metų rodiklių patvirtinimo įstatymo (2013) duomenimis, šių metų fondo biudžetas taip pat yra deficitinis – pajamos sudaro 9 974 046 tūkst. litų, kai išlaidų apimtis yra 11 200 180 tūkst. litų.

Nuo 2003 m. pradėta vykdyti pensijų sistemos reforma pakeitė iki tol egzistavusį finansavimo modelį, kadangi apdraustiesiems buvo suteikta galimybė dalyvauti privačiame pensijų kaupime. Šia reforma buvo siekiama gerinti finansavimo sistemą, tuo tikslu pakeičiant finansavimo šaltinį. Pensijų reformos šalininkai deklaravo, kad naujoji pensijų sistemos reforma leis užsitikrinti didesnes pajamas senatvėje, kadangi visi asmenys, kurie buvo draudžiami visai socialinio draudimo pensijai, gavo teisę pasirinkti tam tikro socialinio draudimo įmokos dalį, mokamą į fondo biudžetą, pervesti į pasirinktą privačią pensijų kaupimo bendrovę, kurioje jie asmeniškai sau kaupys pajamas senatvei. Tokiu būdu Lietuvos socialinio draudimo finansavimo sistema nuo einamųjų mokėjimų principo dalinai perėjo prie kaupimo principo.

Pirminiame Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatyme (2002) buvo nustatyti tokie pensijų įmokos dydžiai: 2004 m. – 2,5 proc., 2005 m. – 3,5 proc., 2006 m. – 4,5 proc., 2007 m. – 5,5 proc. dalyvių pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos. Tačiau vėlgi 2008 m. ekonominė krizė stipriai paveikė valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą, įmokų ir išmokų santykio problema tapo vienu iš aktualiausių dalykų, surenkamomis įmokomis nebeužteko padengti fondo biudžeto išlaidų. Nuo 2009 m. pradėtos priiminėti pensijų sistemos reformos pataisos, kuriomis buvo reguliuojamas įmokų tarifo dydis, pervedamas į privačius pensijų fondus, atsižvelgiant į ekonomines socialines sąlygas. Nuo 2014 m. sausio 1 d. patvirtintas 2 proc. (nuo 2020 m. – 3,5 proc.) dalyvio pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, pensijų įmokos dydis, taip pat pervedama papildoma 1 proc. (nuo 2016 m. – 2 proc.) dalyvio pajamų dydžio pensijų įmoka, mokama dalyvio lėšomis bei, siekiant asmenis paskatinti dalyvauti privačiame pensijų draudime, pervedama 1 proc. (nuo 2020 m. – 2 proc.) vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio vidurkio dydžio pensijų įmoka iš valstybės biudžeto (Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas, 2002; Bitinas, Maccioni, 2014, p. 18).

Socialinės paramos atveju teikiamos priemonės yra finansuojamos iš valstybės biudžeto. Piniginė socialinė parama – socialinės pašalpos ir būsto šildymo išlaidų, geriamojo vandens išlaidų ir karšto vandens išlaidų kompensacijos – finansuojamos iš valstybės biudžeto specialiosios tikslinės dotacijos

savivaldybių biudžetams. Tačiau nuo 2014 m. sausio 1 d. socialinės pašalpos ir būsto šildymo išlaidų, geriamojo vandens ir karšto vandens išlaidų kompensacijų finansavimo šaltiniai tapo skirtingi. Socialinių pašalpų teikimas, kuris pradėtas visose savivaldybėse vykdyti kaip savarankiška savivaldybių funkcija, finansuojamas iš savivaldybių biudžetų, o būsto šildymo išlaidų, geriamojo vandens ir karšto vandens išlaidų kompensacijos yra apmokamos iš valstybės biudžeto specialiosios tikslinės dotacijos savivaldybių biudžetams. Tačiau, pažymima, kad penkioms savivaldybėms (Akmenės raj., Panevėžio raj., Raseinių raj., Radviliškio raj. ir Šilalės raj.), jau nuo 2012 m. dalyvaujančioms pinigines socialinės paramos teikimo, kaip savarankiškos funkcijos perdavimo savivaldybėms projekte, būsto šildymo išlaidų, geriamojo vandens ir karšto vandens išlaidų kompensacijos yra finansuojamos iš šių savivaldybių biudžetų (Lietuvos Respublikos pinigines socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas, 2003).

Atskirai vertėtų paminėti *socialinių paslaugų* finansavimo galimybes. Socialinių paslaugų teikimas gali būti finansuojamas iš valstybės, savivaldybių biudžetų, socialinių paslaugų įstaigų lėšų, Europos Sąjungos struktūrinių ar kitų užsienio fondų, paramos, asmens (šeimos) mokėjimo už socialines paslaugas bei kitų lėšų (Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006). Asmens ar šeimos mokėjimo už socialines paslaugas dydžiai, finansinės galimybės mokėti už socialines paslaugas yra reglamentuojami Mokėjimo už socialines paslaugas tvarkos apraše (2006). Jame skelbiama, kad tokios bendrosios paslaugos, kaip informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas ir atstovavimas visiems asmenims yra teikiamos nemokamai, taip pat visos kitos bendrosios paslaugos ir socialinė priežiūra gali būti nemokama asmenims, gaunantiems socialinę pašalpą arba, jei asmens (šeimos) pajamos yra mažesnės už valstybės remiamų pajamų dydį. Kitais atvejais apmokėjimas už specialiąsias socialines paslaugas nustatomas atsižvelgiant į asmens (šeimos) pajamas, tačiau jis negali viršyti nustatyto procento asmens (šeimos) turimų pajamų, tačiau socialinė globa likusiam be tėvų globos ar socialinės rizikos vaikui teikiama nemokamai.

2.3. Gerovės valstybių modeliai

Atskirų šalių socialinės apsaugos ypatumai dažniausiai yra nagrinėjami bendrame gerovės valstybių kontekste. Gerovės valstybės yra pagrindinis vienetas, kuriame yra patenkinami pagrindiniai žmonių poreikiai, stengiamasi užtikrinti jų gerovę. Laikotarpį nuo Antrojo pasaulinio karo iki 1980-ųjų galima laikyti „aukso amžiumi“ socialinio aprūpinimo atžvilgiu, kadangi tuo metu susikūrė stiprios gerovės valstybės tiek vakarų, šiaurės Europoje, tiek Šiaurės Amerikoje ar net Rytų Azijos dalyje. Tačiau

valstybėms vis labiau patiriant globalizacijos procesų iššūkius, keičiantis politinėms ideologijoms bei vertybėms, daugelio šalių vykdyta socialinės apsaugos politika patyrė pokyčių, kurie galėjo apskritai demontuoti gerovės valstybes.

Atsižvelgiant į valstybių tradicijas, ypatumus, sugebėjimus, laimėjimus, vykdomą politiką ir kitus veiksnius, susikūrė skirtingi gerovės valstybių modeliai. Gerovės valstybės klasifikacinių schemų sukūrimo pradininku yra laikomas anglų sociologas R. Titmusas, kuris išskyrė tris pagrindinius modelius: marginalųjį (liekamojo pobūdžio), pramonės laimėjimų bei institucinį – perskirstomąjį modelius. G. Esping-Andersen atitinkamai šiuos modelius pavadino liberaliuoju, konservatyviuoju korporatyviniu ir socialdemokratišku (Dromantienė, 2004, p. 15). Pastarojo autoriaus socialinės politikos modelių analize rėmėsi ir vėlesnieji tyrėjai.

Liberalios gerovės valstybės kryptį pasirinko tokios šalys, kaip Didžioji Britanija, Kanada, Jungtinės Amerikos Valstijos, Naujoji Zelandija, Australija, Japonija, taip pat daugelis Lotynų Amerikos, Afrikos ir Azijos valstybių. Šiose valstybėse vyrauja klasikinis liberalizmas, besiremiantis rinkos savireguliacija, žemu išmokų dydžiu, valstybės institucijų menku kišimusi į socialinę sferą. Valstybės parama teikiama tik tiems konkretiems gyventojų sluoksniams, kurie patys negali savarankiškai savimi pasirūpinti, teikiama parama yra minimali, griežtai reguliuojama (Smalskys, 2005, p. 87), skatinamos privataus kaupimo formos, užtikrinant gerovę (Hajjghasemi, 2002, p. 34). Šio modelio socialinės apsaugos sistemose yra akcentuojama nevyriausybinė ir privačių organizacijų veikla. Teikiant socialines paslaugas, taip pat palaikoma labdaros, savanoriškumo iniciatyva. Liberaliajam modeliui galima pritaikyti laisvojo subjekto paradigmą, kuri labiausiai akcentuoja rinką, laisvę ir galimybę pasirūpinti savimi patiems (Guogis, 2012a, p. 60), tuo tarpu valstybės pagrindinė funkcija remiasi skurdo, nelygybės, nedarbo problemų sušvelninimu, skiriant minimalias išmokas (Guogis, 2000, p. 15).

Kaip ir buvo minėta ankstesniame skyriuje, dėl globalizacijos šio tipo valstybės tapo dar liberalesnės, be to, būtent liberalaus socialinės politikos modelio idėjos pradėjo plisti į kitas šalis, kaip tinkamiausia socialinės politikos įgyvendinimo alternatyva šiuolaikinėje visuomenėje, taip pat šiam modeliui priklausančiose šalyse kilo ir Naujosios viešosios vadybos paradigma, reformavusi daugelio šalių viešojo administravimo sistemas. V. Smalskys (2005, p. 88), remdamasis G. Esping-Anderseno išskirtais gerovės modeliais, pažymi, kad Naujosios viešosios vadybos idėjų reformos ypač buvo įgyvendinamos radikaliai liberalizuotose Australijos ir Naujosios Zelandijos šalyse, kuriose vyko sparčios daugelio socialinių valstybės funkcijų privatizavimo tendencijos.

Konservatyviam-korporatyviam socialinės politikos modeliui priklausančioms šalims, daugiausiai kontinentinės Europos dalies, Vokietijai, Prancūzijai, Liuksemburgui, Austrijai, Belgijai, svarbiausių socialinių garantijų užtikrinimas paliekamas darbdaviui ir šeimai (Aidukaitė, 2010, p. 49). Guogis (2012a,

p. 60) tai apibūdina daugialypio solidarumo paradigma, kuri į centrą iškelia šeimos vaidmenį ir įvairių visuomenės grupių solidarumą. Šio modelio šalyse socialinė pagalba priklauso nuo darbo nuopelnų, darbo atlikimo bei produktyvumo. Tai reiškia, kad socialinių išmokų dydis siejamas su buvusiu darbuotojo darbo užmokesčiu ir darbo stažu. Šiam modeliui yra svarbu užtikrinti socialinį stabilumą, tvirtas šeimas, skatinti darbo našumą. Konservatyviojo – korporatyvinio modelio pamatus suformavo vokiečių kancleris O. fon Bismarkas, įteisinęs socialinio draudimo sistemą, paremtą dirbančių asmenų apsauga nuo ligos, nelaimingų atsitikimų darbe ir senatvės rizikų. A. Guogio (2006, p. 38) nuomone, kontinentinės Europos šalys (Vokietija, Austrija, Prancūzija, Olandija, Belgija) labiausiai kenčia nuo globalizacijos padarinių, kadangi jose socialinės apsaugos kaštai yra pakankamai dideli. Tai galima paaiškinti tuo, kad jose veikia einamųjų įmokų ir išmokų valstybinio socialinio draudimo sistema, kuri dėl demografinės padėties blogėjimo, dirbančiųjų skaičiaus mažėjimo, gamybos perkėlimo į Rytus stagnuoja. Siekiant reformuoti hierarchinę administravimo sistemą, Olandija, Vokietija, prasidėjus liberalių idėjų sklaidai, savivaldybių lygmeniu pradėjo diegti Naująją viešąją vadybą (Guogis, 2011, p. 366).

Didžiausius įsipareigojimus socialinės politikos srityje yra prisiėmusios *socialdemokratinio gerovės modelio šalys*: Švedija, Norvegija, Danija. Šis modelis laikosi piliečių lygybės paradigmos, kurioje akcentuojamas piliečių ir visuomenės ryšys (Guogis, 2012a, p. 61). Ne veltui šis modelis grindžiamas universalumo, lygybės ir solidarumo principais (Aidukaitė, 2010, p. 48). Kaip teigė V. Smalskys (2005, p. 87), Šiaurės Europos šalys siekia ambicingų tikslų per platų pajamų perskirstymą išlyginti žmonių galimybes gerovei pasiekti. Galima sakyti, kad tokių aukštų tikslų siekimas susijęs su ilgą laiką skandinaviškų šalių politinėje srityje dominavusia socialdemokratinė ideologija, kurios šalininkai siekė užtikrinti šalių gyventojams aukštų standartų socialinės apsaugos sistemą, nesitenkindami vien minimaliu aprūpinimu. Šiuo aspektu socialdemokratinio tipo šalys skiriasi nuo, pavyzdžiui, konservatyviojo-korporatyvinio gerovės modelio, kuriame socialinės paslaugos, išmokos yra skirtingos, atsižvelgiant į skirtingą statusą, profesines grupes.

Didžiausią vaidmenį socialinės apsaugos užtikrinime atlieka valstybė, kadangi ji prisiima atsakomybę už asmens socialinę gerovę, taikant visiško užimtumo politiką bei mokant socialines išmokas (Bitinas ir kt., 2011, p. 21). Kadangi dominuojanti jėga yra ne rinka, o valstybė, socialinės piliečių teisės tampa tokios pat reikšmingos, kaip ir privačios nuosavybės ar politinės demokratijos teisės (Liudvinovičienė, Guogis, 2004, p. 75).

Ilgą laiką Švedija, Norvegija bei kitos šiaurės šalys buvo labai vertinamos ir laikomos lyderėmis dėl savo stipraus angažuotumo socialinės apsaugos užtikrinimo srityje. Be to, jos pasižymėjo ne tik stipria intervencija į socialinį aprūpinimą, bet ir aukštu ekonominiu produktyvumu. Tačiau pastaraisiais dešimtmečiais šalys buvo pradėtos kritikuoti dėl per didelių įsipareigojimų socialinėje srityje. V. Smalskys

(2005, p. 87) išskyrė kelias kritikos kryptis: 1) trukdymas plėtotis laisvai rinkai bei ūkio augimui, motyvuojant, kad plati socialinių garantijų sistema nemotyvuoja plėtotis asmenų ekonominei iniciatyvai, 2) šeimos vaidmens mažinimas senatvėje ir ligos atvejais rūpintis savo artimaisiais dėl per didelės apimties globos įstaigų, tuo pačiu manoma, kad tokia situacija mažina motyvaciją kurti šeimas, nes priežiūra senatvėje yra visiškai užtikrinama valstybės ir 3) per didelės viešosios socialinės išlaidos, kurios bet kokių atveju negali išspręsti visų socialinių problemų. Todėl stiprėjant globalizacijos procesams, plintant liberaliam fundamentalizmui, Šiaurės Europos šalys, išskyrus Norvegiją, pradėjo mažinti išlaidas socialinei apsaugai, diegti Naujosios viešosios vadybos praktiką, taikyti decentralizavimo principus. A. Liudvinovičienė ir A. Guogis (2004, p. 79) aprašė Švedijos atvejį, kurioje po 1994 m. reformos buvo sumažintas universalumo principas: mažinamos įvairios socialinės įmokos, įvestos laukimo dienos, siekiant išvengti ligos simuliavimo, sumažintos valstybinės pensijos, į pensijų finansavimą įtrauktos ir darbuotojų įmokos, taip pat įkurti privatūs pensijų fondai.

Remiantis mokslininku P. Kosonen (2001, p. 165-167), maždaug 1980-1990-iais metais Skandinavijos šalis palietė krizę, dėl kurios sumažėjo nedarbas, atsirado ekonomikos nuosmukis, o šios recesijos priežastimis buvo įvardinami dideli gerovės valstybių išsipareigojimai bei reguliuojama darbo rinka. Globalizacijos akivaizdoje buvo atliktos tam tikros reformos: darbo rinkos reforma, keičiant ją aktyviomis priemonėmis vietoj pasyvios paramos (Danija, Norvegija), socialinių išmokų „apkarpymas“, nedarbo išmokos gavimo sąlygų sugriežtinimas (Suomija). Tačiau autorius P. Kosonen (2001, p.171) taip pat teigė, kad Šiaurės Europos šalyse neįsigalėjo neoliberalizmo paradigmos skleistos idėjos, kad nors ir buvo įgyvendinti tam tikri pokyčiai, prisitaikant prie naujų sąlygų, tačiau dauguma savybių išliko.

Deja, šių aprašytų trijų pagrindinių modelių nepakanka, siekiant aptarti ir kitų šalių, kaip Pietų Europos regiono ar naujai susikūrusių valstybių po Sovietų Sąjungos žlugimo (tame tarpe, ir Lietuvos) socialinės politikos kryptis, todėl kai kurie autoriai įvardina ir papildomus socialinės politikos modelius. Yra išskiriamas Pietų Europos modelis, kuris apima Ispaniją, Graikiją, Italiją, Portugaliją. Ne visi autoriai sutinka su atskiro modelio išskyrimu, kadangi manoma, jog tos šalys gali būti priskirtos prie tradicinių gerovės valstybės modelių. Žinoma, Pietų Europos šalys turi ir prieš tai aptartiems modeliams būdingų bruožų, ypač konservatyviojo-korporatyvinio modelio, tačiau tam tikros bendros ypatybės leidžia jas apjungti į vieną atskirą modelį.

M. Karamessini (2007, p. 5) išskyrė tokius bendrus Pietų Europos socialinio modelio bruožus: 1) šeima yra pagrindinis solidarumo elementas, atliekantis socialinę ir produkcinę rolę, 2) didelė lyčių nelygybė darbo rinkoje, 3) socialinė apsauga paremta darbo statusu ir organizuojama, remiantis paternalistiniu šeimos modeliu, 4) socialinės paramos schemos yra liekamojo pobūdžio, 5) vaikų ir vyresnių asmenų priežiūra paliekama šeimos kompetencijai, 6) darbo rinkos segmentacija sukuria spragas

ir nelygybę užimtumo ir socialinės apsaugos srityse, 7) neišvystytos nedarbo išmokos ir profesinio mokymo sistemos, 8) gerovės valstybės institucijos yra neefektyvios, 9) klientelizmo ir patronažo egzistavimas. Autorius A. Guogis (2006, p. 36) pažymi, kad amžių sandūroje Pietų Europos valstybėse vyko reformos, kurios kai kuriose socialinio aprūpinimo srityse pasižymėjo universalumo bruožais. Tuo tarpu daugelyje kitų šalių vyko privatizavimo procesai. Visose pietų regiono šalyse veikė universalios valstybinės socialinės apsaugos sistemos, tačiau, iš kitos pusės, vyravo pakankamai dideli korupcijos mastai (tuo labai pasižymėjo Graikijos valstybė). Viena iš didžiausių Pietų Europos gerovės valstybių problemų yra platus klientelizmo masto paplitimas (didžiausi pavyzdžiai yra Graikija ir Portugalija, mažiau Ispanija ir Italija), kai atskiros, didelę įtaką turinčios grupės, išsikovoja sau geresnes sąlygas, privilegijuotą padėtį. Globalizacijos įtaką Pietų Europos modelio valstybėms bandė įvertinti A. M. Guillen ir S. Alvarez (2001). Autorių teigimu (2001, p. 122-125), globalizacijos poveikis labiau reiškesi per integraciją į Europos Sąjungą, siekiant ekonominio restruktūrizavimo bei socialinės apsaugos racionalizavimo. Globalizacijos ir Europos integracijos akivaizdoje Pietų šalių vyriausybės prarado šiek tiek autonomiškumo, tačiau, iš esmės, nebuvo atlikti drastiški pokyčiai socialinės apsaugos sistemoje: buvo išvengta privatizacijos, ryškaus socialinių išlaidų mažinimo. Siekiant ekonominio subalansavimo, nuo 1990-ųjų metų išlaidos socialinei apsaugai sumažėjo, tačiau kartu buvo diegiama vadybos reforma, siekiama efektyvumo ir veiksmingumo, padidėjo dėmesys anksčiau mažai apsaugotoms socialinėms grupėms. Tačiau A. Guogio (2012b, p. 32) teigimu, Pietų Europos šalys gali pasukti liberalios gerovės valstybės keliu, kadangi pasaulinė krizė labai stipriai paveikė šių šalių ekonominę padėtį, sumenkino per pastaruosius kelis dešimtmečius išplėtotas socialines programas.

Siekiant priskirti Lietuvą kuriam nors iš pateiktų socialinės politikos modelių, kyla nemaža problema. Tai patvirtina ir 2010-2012 m. Lietuvos socialinių tyrimų centro bei Mykolo Romerio universitetų tyrėjų grupės ekspertų apklausos būdu atlikto tyrimo duomenys apie Lietuvos socialinės politikos modelį (Aidukaitė ir kt., 2012, p. 331). Nemaža dalis apklausos dalyvių Lietuvą priskyrė prie konservatyvaus-korporatyvinio modelio, kiti dar prie šio modelio pridūrė liberalizmo ir klientelizmo bruožus. Verslininkų pozicijoje atsispindėjo nuomonė apie Lietuvos priskyrimą socialistiniam modeliui, kiti pateikė argumentaciją dėl Lietuvos socialinės politikos įgyvendinimo atitikimo socialdemokratiniam skandinaviškam modeliui (ypač socialinių paslaugų srities organizavimas).

Taigi, galima pasakyti, kad Lietuvos socialinės politikos modelis yra nevienalytis, jam būdingi kelių modelių bruožai. Tačiau, išanalizavus literatūrą, bendriausia prasme Lietuva atitinka konservatyvųjį-korporatyvinį socialinės politikos modelį (Guogis, 2008, p. 27; Dromantienė, Česnuitytė, 2011, p. 108). Taip pat Lietuva, kaip ir kitos pokomunistinės šalys, priskiriamos prie bendro Rytų Europos modelio (Guogis, 2002; Cerami, 2005).

Cerami (2005, p. 188) pateikia išvadą, kad Centrinės ir Rytų Europos šalių modeliui būdinga bismarkinė socialinio draudimo sistema, kai kurių socialistinių bruožų išlaikymas bei orientacija į rinka pagrįstą ekonomiką. A. Guogis (2002, p. 80) taip pat išskiria kelis būdingus bruožus: valstybės ir socialinio draudimo fondo biudžeto atskyrimas, mažos išmokos, parama teikiama tik skurdžiausiam sluoksniui, privačios ir bažnytinės paramos didinimas, didėjanti nevyriausybinų organizacijų įtaka, hierarchinis valdymas.

Lietuva iškart po nepriklausomybės atgavimo pasirinko būtent bismarkine tradicija paremtą valstybinio socialinio draudimo sistemą, finansuojamą einamųjų įmokų ir išmokų pagrindu, minimalias socialines programas kovai su skurdu, taip pat būdingas korporatyviniam modeliui. Tačiau būtina pažymėti, kad Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje egzistuoja valstybinės pensijos, kurios yra labai panašios į Pietų Europos socialinės politikos modeliui būdingas klientelizmo apraiškas, todėl, tam tikra prasme, Lietuvos socialinė politika panaši į Pietų Europos socialinės politikos modelį.

Apžvelgus Lietuvos socialinės apsaugos sistemą, galima akcentuoti, kad šiuolaikiniai sistemos pamatai pradėti kurti tik išsivadavus iš Sovietų Sąjungos priespaudos, kuomet buvo sukurtos atskiros valstybinio socialinio draudimo ir socialinės paramos sistemos skirtingos tiek finansavimo šaltiniais, tiek administravimo pobūdžiu. Piniginės socialinės paramos, finansuojamos daugiausiai iš valstybės biudžeto, priemonėmis siekiama kovoti su skurdo problema, padedant vargingiausiai gyvenantiems asmenims arba siekiant užtikrinti tam tikrai kategorijai priklausančių gyventojų pajamas (daugiausiai šeimoms, auginančioms vaikus). Tuo tarpu socialinės paslaugos, kaip nepiniginė socialinės paramos atšaka, labiau orientuojasi į asmenų integraciją į visuomenę, atskirties mažinimą. Socialinis draudimas, didžiąja dalimi besiremiantis einamųjų įmokų ir išmokų principu, apima tradicinėmis laikomas rizikas: senatvę, maitintojo netekimą, neįgalumą, motinystę, ligas, nelaimingus atsitikimus darbe, sveikatą.

Kaip matyti, egzistuoja trys pagrindiniai socialinės politikos modeliai: liberalusis, konservatyvusis-korporatyvinis bei socialdemokratinis, iš kurių didžiausius įsipareigojimus socialinės apsaugos srityje yra prisiėmusios socialdemokratinio tipo šalys, o mažiausius – liberalaus modelio šalys, akcentuojančios pačių asmenų iniciatyvą. Lietuvos socialinės apsaugos modelis orientuotas į konservatyvųjų-korporatyvinių modelį su tam tikrais klientelistiniais ypatumais (valstybinių pensijų egzistavimas), tačiau dažnai literatūroje minima prielaida, kad Lietuva artėja link liberalaus-marginalinio socialinės apsaugos modelio dėl tam tikrų atliktų reformų. Trečiame šio darbo skyriuje kaip tik ir bus stengiamasi akcentuoti, kaip globalizacijos procesas veikė Lietuvos socialinės apsaugos sistemą, kokius pokyčius dėl to patyrė. Globalizacijos įtaka vertinama per ankstesniuose skyriuose aptartų faktorių perspektyvą.

3. GLOBALIZACIJOS ĮTAKOS LIETUVOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMAI ANALIZĖ

Globalizacijos procesas neaplenkia nei vienos pasaulio šalies, jis įtakoja pokyčius ir reformas daugelyje visuomenės sričių. Globalizacija labiausiai siejama su liberalėjimo, privatizacijos, kapitalizmo, konvergencijos, tarptautinių darinių iškilimo, technologinės pažangos tendencijomis. Žinoma, globalizacijos proceso mastai ne visas šalis paliečia vienodai, be to vienos gali pasinaudoti teikiamais privalumais, kitos, silpnesnės valstybės, turi kovoti su neigiamais padariniais, tačiau, bet koku atveju, poveikis jaučiamas daugelyje pasaulio šalių.

Ankstesniame skyriuje buvo prieita prie išvados, kad Lietuvos socialinės apsaugos kūrimas vystėsi konservatyviojo-korporatyvinio socialinės politikos modelio įtakoje, tačiau Lietuvos nepriklausomybės atgavimas, po kurios buvo kuriama šiuolaikinės socialinės apsaugos sistema, didžiąja dalimi siejosi su globalizacijos, neoliberalios doktrinos idėjų sklaida, todėl nenuostabu, kad mūsų šalies socialinio aprūpinimo sistemos bei viešojo administravimo institucijų reformos vyko ir liberalios doktrinos kryptimi. Tuo periodu aktyviai veikė globalios organizacijos, kurios propagavo liberalizacijos, privatizacijos idėjas, vyko viešojo sektoriaus institucijų pokyčiai, diegiant NVV principus, todėl remiantis šiais veiksniais ir bus pateikiama Lietuvos pokyčių analizė.

3.1. Tarptautinių organizacijų įtakos sritys Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje

Kaip ir buvo minėta ankstesniame skyriuje, globalizacijos eroje šalių socialinės apsaugos sistemos dažnai buvo veikiamos per globalių organizacijų veiklą. Daugelis autorių (Yeates, 2001; Cerami, 2005; Deacon, 2007; Aidukaitė ir kt., 2012) pripažįsta pasaulinių darinių įtaką šalių socialinėms politikoms. Kadangi globalizacijos eroje nacionalinių valstybių įtaka mažėjo, o tarptautinės organizacijos įgijo vis didesnių galių, jos turėjo puikias sąlygas skleisti ir įgyvendinti savo propaguojamas idėjas.

Tarptautinės organizacijos veikia tiek regioniniu (Europos Sąjunga), tiek ir globaliu lygmenimis (Pasaulio bankas, Tarptautinis valiutos fondas, Pasaulinė prekybos organizacija), taip pat skiriasi savo ištekliais, galia įtakoti nacionalinių valstybių politikas. Vienos institucijos savo politiką skleidė privalomų sąlygų pavidalu, norint gauti finansinę paramą (Pasaulio bankas, Tarptautinis valiutos fondas), Tarptautinės darbo organizacijos bei Tarptautinė ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija

pasiklovė įtikinėjimo metodu bei rekomendacinio pobūdžio standartais tuo tarpu Europos Sąjunga ar Pasaulinė prekybos organizacija taikė baudas ar kompensacijas už neįvykdytus įsipareigojimus (Yeates, 2007, p. 645).

Vienomis iš įtakingiausių tarptautinių organizacijų galima laikyti Pasaulio banką bei TVF, kurių įtaka besivystančių šalių politikai, teikiant paskolas ir įgyvendinant struktūrinio prisitaikymo programas, buvo didžiulė. Ne išimtis buvo ir Lietuva, kuri po nepriklausomybės paskelbimo tapo viena iš naujų Europos šalių, į kurios įvairių sričių politikos įgyvendinimą buvo nukreipta pastarųjų organizacijų veikla.

Lietuva šių organizacijų nare tapo 1992 m., siekiant gauti finansinę paramą šalies restruktūrizavimui įgyvendinti pereinamuoju laikotarpiu. Lietuvos Respublikos vyriausybės priimtame Ekonominės politikos memorandume (Lietuvos Respublikos vyriausybė, 1992, p. 3) pateikiamos pagrindinės šalies vystymosi kryptys po nepriklausomybės atgavimo: privatizacija, decentralizacija, rinkos valdomos sistemos sukūrimas. Tame pačiame dokumente (Lietuvos Respublikos vyriausybė, 1992, p. 4-22) aiškiai atsispindi bendradarbiavimas su TVF ir įsipareigojimai šiai organizacijai: prekybos apribojimų panaikinimas, valstybės intervencijos į prekybinius santykius mažinimas, pensijų reforma, grindžiama privačių pensijų įsteigimo galimybėmis, aktyvi darbo rinkos politika, socialinės paramos teikimo labiausiai nepasiturintiems asmenims testavimo sistemos sukūrimas.

Atsižvelgiant į tai, kad Pasaulio banko ir TVF organizacijos akcentavo socialinių išlaidų mažinimą, pateikiami statistiniai duomenys, atspindintys išlaidų socialinei apsaugai kaitą (3 lentelė).

3 lentelė. Socialinės apsaugos išlaidų nuo BVP procentinė dalis

	1993	1994	1995	[..]	1999	2000	2001	2002	[..]	2008	2009	2010	2011
Lietuva	--	--	--	--	16.3	15.7	14.7	14.0	--	16.1	21.2	19.1	17.0
Europos Sąjunga	29.1	28.8	27.6	--	26.9	26.8	26.9	27.2	--	26.7	29.6	29.3	29.0

Šaltinis: Eurostat (2014)

Plačiu laikotarpio diapazonu siekiama parodyti, kad Lietuvos socialinės apsaugos išlaidų dalis yra pakankamai maža palyginti su Europos Sąjungos vidurkiu. Be to, pagal pateiktus duomenis matyti, kad Europos Sąjungos šalyse išlaidų mažėjimas pastebimas nuo dešimtojo dešimtmečio pradžios, tuo tarpu, apie Lietuvos situaciją duomenys yra vėlesni ir pastebima išlaidų socialinei apsaugai mažėjimo tendencija tuo laikotarpiu, kai mūsų šalyje savo politiką įgyvendino tarptautinės organizacijos, skatinusios išmokų skyrimo griežtinimą. Taip pat paskutinių metų statistiniai duomenys parodo, kad Lietuva su finansinės

krizės padariniais kovojo neoliberalios krypties politikai būdingomis socialinio aprūpinimo mažinimo priemonėmis.

Pasaulio bankas ir TVF, įgyvendindami struktūrinio prisitaikymo programas Lietuvoje, ypač akcentavo valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos reformą, skatinančią privačių pensijų fondų įkūrimą. Pakopinė pensijų kaupimo sistema laikyta ekonominio augimo garantu, tvaresniu finansiniu užsitikrinimu senatvėje, demografinių problemų sprendimu. Pasaulio banko pranešime (World Bank, 2000, p. 12-14) buvo kritikuojama tuometinė Lietuvos pensijų sistema dėl mažų paskatų dalyvauti joje ir mokėti įmokas, neaiškių indeksavimo taisyklių ir pakankamai didelės populiacijos dalies, nepatenkančios į pensijų sistemą. Tuo tikslu Pasaulio banko reformos Lietuvos socialinės apsaugos srityje buvo nukreiptos į:

- Deficito sumažinimą ir paskatų dalyvauti pensijų sistemoje, veikiančioje einamųjų įmokų ir išmokų pagrindu, pagerinimą;
- Gilesnės pensijų sistemos reformos inicijavimą, siekiant, kad bazinės pensijos dalimi būtų užtikrinta parama visiems gyventojams bei apibrėžiamas privačių pensijų fondų vaidmuo;
- Socialinės paramos reformą.

Verta pabrėžti, kad Lietuvos Vyriausybė pirmąsias rekomendacijas reformuoti pensijų sistemą, antrojoje pakopoje įvedant privalomą pensijų kaupimą, neskubėjo įgyvendinti, todėl tik 1999 m. buvo priimtas pirmasis įstatymas, reglamentuojantis papildomą savanorišką pensijų kaupimą. Šis įstatymas nesulaukė didesnio dėmesio ir nebuvo skubama steigti privačių pensijų fondų (Medaiskis, 2000, p. 3). Tačiau jau 2000 m. balandžio 26 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime „Dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos“ buvo įtvirtinta nuostata dėl privalomojo kaupimo pensijų fonduose. Pensijų sistemos reformos koncepcijoje (2000) buvo numatyta trijų pakopų pensijų sistema:

- Pirmoji pensijų pakopa – einamosiomis įmokomis ir/arba mokesčiais finansuojamos pensijos;
- Antroji pakopa – privalomojo kaupiamojo pensijų draudimo pensijos;
- Trečioji pakopa – savanoriško draudimo pensijos.

Pensijų sistemos reformos koncepcijoje (2000) reformos tikslais buvo įvardinti geresnis finansinis apsirūpinimas senatvėje, plati sistemos aprėptis, gyventojų suinteresuotumas draustis, mokesčių vengimo sumažinimas ir taupymas, kapitalo rinkos ir infrastruktūros plėtra dėl pensijų fondų atsiradimo.

Pagrindinė pensijų sistemos reforma buvo pradėta įgyvendinti 2003 m., priėmus Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymą (2002), kuriame buvo įtvirtinti pagrindiniai principai dėl galimybės dalį įmokų, mokamų į Valstybinio socialinio draudimo fondą, pervesti į privačius pensijų fondus ir tokiu būdu padidinti pajamų grąžą, sulaukus pensinio amžiaus, bei Lietuvos Respublikos pensijų

kaupimo įstatymą (2003), kuriame buvo reglamentuotos pensijų įmokų kaupimo bei pensijų išmokų mokėjimo organizavimo sąlygos bei tvarka. Tačiau verta pastebėti, kad tarp Pensijų sistemos reformos koncepcijos (2000) ir Pensijų sistemos reformos įstatymo (2002) atsirado esminis skirtumas – pastarajame teisės akte buvo reglamentuotas ne privalomas, bet savanoriškas dalyvavimas antrosios pensijų sistemos pakopos privačiame pensijų kaupime. Tai rodo Lietuvos apsisprendimą nuosaikiau vykdyti Pasaulio banko rekomendacijas, skirtingai nuo drastiškesnį kelią pasirinkusių Lenkijos, Vengrijos valstybių.

Pasaulio banko grupės (World Bank Group, 2009, p. 46-48) parengtoje apžvalgoje Lietuvai buvo įvertinti pasiekimai socialinės apsaugos srityje bei tobulintinos sritys, todėl atitinkamai buvo išdėstytos tam tikros pokyčių strategijos, kurios apėmė bazinės pensijos pririšimą prie pagrindinių prekių ir paslaugų krepšelio kainų, bazinės pensijos ir socialinių pensijų pakeitimą į demograntus (neįmokines pensijas visiems gyventojams), pensinio amžiaus didinimą, išmokų, skirtų už slaugą ir priežiūrą, skyrimo sąlygų griežtinimą, valstybinių pensijų pertvarkymą, privačių pensijų fondų administravimo gerinimą, motinystės (tėvystės) draudiminio laikotarpio mažinimą, pirmų trijų dienų neapmokėjimą ligos atveju, siekiant užkirsti kelią piktnaudžiavimui ir ligos simuliavimui, vieningos socialinės paramos išmokų mokėjimo sistemos sukūrimą, išmokų vaikams mažinimą.

Faktą, kad Lietuvoje aktyviai veikė tarptautinės organizacijos, taip pat galima patvirtinti, remiantis Lietuvos mokslininkų (Aidukaitė ir kt., 2012, p. 270) atlikta ekspertų apklausa dėl tarptautinių organizacijų įtakos Lietuvai, kadangi daugelis ekspertų teigė, kad Pasaulio bankas ir TVF tiesiogiai veikė Lietuvos socialinės politikos raidą. Tyrime dalyvavusių ekspertų žiniomis, Pasaulio banko specialistai dalijo patarimus Lietuvos partneriams, teikdami techninę ir konsultacinę pagalbą dėl socialinių išlaidų mažinimo, privatizacijos galimybių, ypač dėl pensijų dalinio privatizavimo, apie kurį pradėta diskutuoti nuo 1994 m.

Tyrimo duomenys (Aidukaitė ir kt., 2012, p. 272) atskleidė, kad Pasaulio banko įtaka palietė ne tik pensijų sistemos reformą, bet ir socialinę paramą, ypač išmokų, žemas pajamas gaunančioms šeimoms, teikimą. Vienas iš ekspertų teigė, kad dėl Pasaulio banko ir TVF įtakos iš dalies buvo pakeistas įstatymas, kadangi šios organizacijos buvo suinteresuotos sumažinti pašalpos gavėjų skaičių ir skatinti jų integraciją į darbo rinką.

Svarbu pažymėti, kad Lietuvoje terpė įgyvendinti šių tarpvalstybinių organizacijų rekomendacijas buvo palanki, kadangi liberalios ideologijos plitimui pritarė nemažai Lietuvos elito atstovų. Juolab dar 2000 m. atliktas tyrimas parodė, kad daugelis ekspertų pritaria mūsų šalies plėtotei liberaliu keliu (Guogis ir kt., 2000, p. 88-89). Taip pat minėtame tyrime (Aidukaitė ir kt., 2012, p. 265) pažymėta, kad Pasaulio banko ir TVF vizija sutapo su Lietuvoje stiprią įtaką turėjusiu Lietuvos laisvosios rinkos instituto, žiniasklaidos atstovų, liberalios pakraipos partijos atstovų Lietuvos ateities vizija.

Deja, dėl naujosios pensijų kaupimo sistemos, 2008 m. prasidėjus globalinei finansinei krizei, Lietuvos Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas patyrė didžiulius nuostolius, kas sąlygojo naujos pensijų sistemos ir valstybinio socialinio draudimo sistemos bendrąją prasme reformos būtinumą. Siekiant subalansuoti biudžetą buvo „apkarpytos“ pensijos, motinystės (tėvystės) išmokos, taip pat sukurtos pokyčių gairės, kurios atsispindi prieš tai minėtuose Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos koncepcijos (2010) ir Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairių (2011) dokumentuose bei naujai priimtoje pensijų finansavimo srityje, kuomet įmokos į privačius pensijų kaupimo fondus surenkamos iš trijų šaltinių - Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto, paties asmens pajamų bei valstybės biudžeto.

Pasaulio banko bei TVF daromą įtaką socialinės apsaugos sričiai galima laikyti viena iš didžiausių ir agresyviausių, ypač iki 2004 m., kuomet buvo vykdoma intensyvi privatizacija, tačiau vėlesnis jų reikšmės mažėjimas ir šiuo metu labiau atspindi tik patariamąjį pobūdį nuostatas.

Apibrėžti tiesioginę TDO įtaką Lietuvai, kuri šios organizacijos nare tapo 1921 m., tačiau atnaujinta buvo 1991 m. spalio 4 d., yra gana sudėtinga. Žinoma, šios organizacijos poveikis ir svarba užimtumo bei socialinės apsaugos sričiai yra didelė, tačiau jos veikimas labiau vyksta per rekomendacijų ar standartų priėmimą, kurie valstybėms nėra privalomi. Lietuva yra ratifikavusi nemažai konvencijų, susijusių su darbo sritimi (apsaugos darbo vietoje, darbo valandų nustatymo, lygių galimybių vyrams ir moterims, motinystės apsaugos, profesinės reabilitacijos, užimtumo ir kt.), tuo tarpu, socialinės apsaugos sritį apibrėžiantys dokumentai, 1952 m. konvencija Dėl minimalių socialinės apsaugos standartų bei 2012 m. rekomendacija Dėl minimalių socialinės apsaugos standartų, nėra ratifikuoti (SADM: Daugiašalės sutartys, 2014, www.socmin.lt).

Taip pat verta aptarti ir Europos Sąjungos (toliau – ES) įtaką Lietuvai, nors šio, regioniniame lygmenyje veikiančio darinio poveikio socialinės apsaugos sričiai lyginamąjį svorį su prieš tai minėtomis Pasaulio banko ir TVF organizacijomis, galima laikyti mažesniu. 2004 m. Lietuvos prisijungimą prie ES galima traktuoti, kaip vieną iš globalizacijos pasekmių. Ši organizacija labiau orientuojasi į ekonominę, fiskalinę konvergenciją, o socialinės apsaugos sritis nuo pat jos įkūrimo buvo labiau palikta nacionalinių valstybių jurisdikcijai. Nors negalima pamiršti to fakto, kad buvo bandoma sukurti bendrą Europos socialinį modelį, tačiau šis faktas labiau ir lieka tik faktu, bet ne realiu tiesioginiu įgyvendinimu. Europos valstybės yra pakankamai skirtingos savo pasiekimais, tradicijomis, išsivystymo lygiu, todėl vieningo bendro socialinės politikos modelio sukūrimas yra sudėtingas procesas. Net ir globalizacijos sąlygomis atskiros gerovės valstybės sugebėjo išsaugoti savo identitetą, nors ir dalinai „pakoreguotą“ bei pritaikytą prie naujųjų sąlygų.

Galima teigti, kad ES poveikis socialinei sričiai labiau jaučiamas netiesiogiai, kaip ir Tarptautinės darbo organizacijos atveju. Pagrindines, ES reguliuojamas socialinės politikos sritis galima įvardinti:

- Laisvą darbuotojų judėjimą Europos Sąjungos šalyse;
- Imigrantų socialinio statuso ir saugumo reglamentavimą;
- Darbo sąlygų reguliavimą;
- Lyčių lygybės darbe užtikrinimo reglamentavimą (Aidukaitė ir kt., 2012, p. 54).

Viena iš didesnių ES institucijų įtakų socialinės apsaugos srityje pasireiškia per socialinės apsaugos sistemų koordinavimo reglamentų taikymą, siekiant užtikrinti migruojančių asmenų socialines garantijas. Šiomis priemonėmis siekiama ne suvienodinti šalių socialinę apsaugą, tačiau sukoordinuoti sistemas, kad nebūtų kliūčių socialinės apsaugos užtikrinimo srityje tarp šalių judantiems asmenims. ES šalims narėms, įskaitant ir Lietuvai, nuo 2010 m. gegužės 1 d. pradėti taikyti nauji socialinės apsaugos sistemų koordinavimo reglamentai: 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo, kuris pakeitė iki šiol galiojusį 1971 m. birželio 14 d. Tarybos reglamentą (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, judantiems Bendrijoje, bei 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 įgyvendinimo tvarką, kuris, savo ruožtu, pakeitė 1972 m. kovo 21 d. Tarybos reglamentą (EEB) 574/72, nustatantį Reglamento (EEB) Nr. 1408/71 įgyvendinimo tvarką. Šiuose ES socialinės apsaugos sistemų koordinavimo reglamentuose įtvirtinti diskriminacijos dėl pilietybės draudimo, asmens draudimo socialiniu draudimu tik vienoje valstybėje, draudimo laikotarpių, įgytų skirtingose valstybėse, sumavimo bei išmokų eksportavimo principai (Sodra. ES socialinės apsaugos koordinavimas, 2014, www.sodra.lt).

Be to, vienas iš ES valdymo metodų yra atvirojo koordinavimo metodas, kuris dažniausiai taikomas tokiose ES viešosios politikos srityse, kuriose ES institucijos neturi išimtinės ar bendros su valstybėmis narėmis kompetencijos, bet siekia tam tikrų bendrų ES tikslų ar prioritetų (Nakrošis, Vilpišauskas, 2007, p. 45). Šiuo metodu siekiama skatinti ir gerinti bendradarbiavimą tarp šalių, formuluoti bendrus tikslus, taip pat vienodinti socialinę politiką, remiantis kitų valstybių gerąja praktika (Bitinas, 2011, p. 118). Taip pat A. Bitino (2011, p. 119-120) monografijoje teigiama, kad šis metodas panašus į sugretinimo geriausios praktikos siekimo metodą, tačiau pirmasis taikomas tiks socialinės apsaugos srityse. Tačiau valstybės pačios turi būti suinteresuotos atvirojo koordinavimo metodu taikymu, kadangi jis nėra privalomas, paremtas geranoriškumo principu.

Apibendrinant šiame poskyryje pateiktą informaciją, galima sakyti, kad didžiausią įtaką Lietuvos socialinės apsaugos sričiai padarė Pasaulio banko bei TVF globalios organizacijos, teikdamos finansinę pagalbą bei rekomendacijas pensijų, socialinės paramos srityse, reformuojant jas liberaliam – marginaliniam modeliui būdingų bruožų kryptimi. Tuo tarpu kitos tarptautinės organizacijos, kaip Tarptautinė darbo organizacija, ES darinys, remiančios tradicinį gerovės modelį, labiau veikė netiesiogiai, naudodami rekomendacinio pobūdžio priemones, todėl jų įtaka yra sunkiau pamatuojama ir įvertinama.

3.2. Socialinės apsaugos pokyčiai Naujosios viešosios vadybos sąlygomis ir Naujojo viešojo valdymo taikymo galimybės

Globalizacijos sąlygomis visuomenės patiria didelius iššūkius, prie kurių daugeliui žmonių yra pakankamai sudėtinga prisitaikyti. Globalizacijos raiška ne tik pagerino asmenų judėjimą tarp šalių, išplėtė tarptautinės prekybos galimybes, spartino technologijų plėtrą, bet ir nulėmė daugelio visuomenės narių atsidūrimą socialinėje atskirtyje, padidino skurstančių žmonių skaičių, kurie nespėjo su globalizacijos diktuojamais tempais. Lietuvoje socialinės atskirties ir skurdo problema yra išties aktuali.

Žemiau esančioje lentelėje (4 lentelė) pateikiami duomenys apie Lietuvos ir kitų šalių skurdo ir socialinės atskirties procentinį pasiskirstymą visos šalies populiacijos atžvilgiu.

4 lentelė. Skurdo ir socialinės atskirties procentinės dalies nuo BVP pasiskirstymas Europos Sąjungos šalyse

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Lietuva	35.9	28.7	27.6	29.5	33.4	33.1	32.5
Bulgarija	61.3	60.7	44.8	46.2	49.2	49.1	49.3
Danija	16.7	16.8	16.3	17.6	18.3	18.9	19.0
Vokietija	20.2	20.6	20.1	20.0	19.7	19.9	19.6
Ispanija	24.0	23.3	24.5	24.5	26.7	31.0	34.6
Prancūzija	18.8	19.0	18.5	18.5	19.2	19.3	19.1
Italija	25.9	26.0	25.3	24.7	24.5	28.2	29.9
Latvija	42.2	35.1	34.2	37.9	38.2	40.1	36.2
Rumunija	-	45.9	44.2	43.1	41.4	40.3	41.7
Norvegija	16.9	16.5	15.0	15.2	14.9	14.5	13.8
Jungtinė Karalystė	23.7	22.6	23.2	22.0	23.2	22.7	24.1

Šaltinis: Eurostat (2013)

Kaip matyti iš duomenų, Lietuva yra viena iš valstybių, kurioje yra pakankamai didelė dalis žmonių (padidėjusi ekonominės krizės laikotarpiu), atsidūrusių socialinėje atskirtyje bei patiriančių nepriteklių.

Bulgarija, Latvija bei Rumunija taip pat pateikia aukštus rodiklius, tuo tarpu, išsivysčiusiose šalyse, kaip Norvegija, Danija, Vokietija, Prancūzija socialinės atskirties bei skurdo rodikliai yra žemi.

Kovoti su šiomis problemomis, remiantis tik „pasyvios socialinės politikos“ priemonėmis (socialinėmis išmokomis, pašalpomis) tampa nebeefektyvu. Žinoma, negalima jų atmesti, kaip visiškai nenaudingų, kadangi šios išmokos dažnai daugeliui žmonių tampa pagrindiniu išgyvenimo šaltiniu, tačiau tinkamiausia jas būtų laikyti pirmine „investicija“ į asmens sugrįžimą į pilnavertį gyvenimą. Naujomis globalizacijos sąlygomis svarbesnės socialinės atskirties bei skurdo mažinimo procese tampa „aktyvios socialinės apsaugos“ priemonės, kurias labiau akcentuoja NVV. Tradicinis hierarchinis viešasis administravimas labiau rėmėsi „pasyvių socialinės apsaugos“ priemonių įgyvendinimu, neakcentuodamas bendruomenės įtraukties, galutinių rezultatų siekimo, racionalaus lėšų panaudojimo, kokybės siekimo. NVV plėtojimas suteikė galimybę pagerinti socialinį administravimą bei pritaikyti jį prie naujų ekonominių socialinių sąlygų. Remiantis anksčiau pateikta informacija, galima išskirti pagrindinius šios paradigmos principus, kuriais buvo vadovaujama įgyvendinant struktūrinius viešojo administravimo organizacijų pokyčius: decentralizacija, privatizacija, rinkos mechanizmų taikymas, orientacija į rezultatus, kokybės siekimas, dalyvavimas.

Reformuojant Lietuvos viešojo administravimo sistemą palaipsniui atsispindi šių principų įgyvendinimas, orientuotas į naują, kokybišką, kuo geriau asmenų poreikius atliepiančią sistemą. 2004 m. Lietuvos Respublikos vyriausybė priėmė Viešojo administravimo plėtros iki 2010 m. strategiją, siekiant sukurti tinkamą aplinką viešojo administravimo sistemos plėtrai bei, diegiant šiuolaikinius vadybos metodus, didinti valstybės valdymo efektyvumą, gerinti viešųjų paslaugų kokybę. Atitinkamai 2012 m. buvo priimta nauja Viešojo valdymo tobulinimo 2012-2020 metų programa, kurios strateginis tikslas įvardintas – užtikrinti visuomenės poreikius atitinkančios viešosios politikos nustatymą, formavimą bei efektyvų įgyvendinimą: didinti viešojo valdymo procesų atvirumą ir skatinti aktyvų visuomenės dalyvavimą, teikti geros kokybės administracines ir viešąsias paslaugas, stiprinti strateginio mąstymo gebėjimus, gerinti institucijų veiklos valdymą. Abiejuose dokumentuose išskelti siauresni tikslai ir uždaviniai pateikiami 5 lentelėje.

5 lentelė. Viešojo administravimo tobulinimo tikslai ir uždaviniai

Viešojo administravimo plėtros iki 2010 m. strategija	Viešojo valdymo tobulinimo 2012-2020 m. programa
Skaidrios, veiksmingos, į rezultatus bei tinkamą asmenų aptarnavimą orientuotos sistemos sukūrimas	Viešojo valdymo institucijų veiklos skaidrumo ir viešosios informacijos prieinamumo visuomenei užtikrinimas
Teritorinio valdymo optimizavimas	Visuomenės (nevyriausybinių organizacijų, vietos bendruomenių) dalyvavimo viešojo valdymo procesuose skatinimas
Vietos savivaldos plėtojimas	Paslaugų kokybės gerinimas, taikant subsidiarumo principą
Valstybės tarnybos administracinių gebėjimų didinimas	Asmenų aptarnavimo viešojo valdymo institucijose kokybės gerinimas ir paslaugų prieinamumo visuomenei didinimas
Gyventojams ir verslo subjektams teikiamų viešųjų ir administracinių paslaugų ir informacijos prieinamumo ir kokybės tobulinimas	Į rezultatus orientuoto ir įrodymais grįsto valdymo diegimas
	Viešojo valdymo institucijų veiklos efektyvumo ir valstybės tarnybos patrauklumo didinimas

Šaltinis: sudaryta pagal Viešojo administravimo plėtros iki 2010 metų strategija (2004) ir Viešojo valdymo tobulinimo 2012-2020 metų programa (2012).

Galima pastebėti, jog šiuose dokumentuose siektini tikslai atspindi NVV principų diegimą, kadangi orientuojamasi į kokybės didinimą, efektyvumą, prieinamumą, be to skatinamas skaidrumas, bendruomenių įgalinimas, kas yra akcentuojama Naujojo viešojo valdymo modelyje.

Socialinės apsaugos srityje socialinių paslaugų decentralizavimas, dekoncentracija ir deinstitutionalizacija yra vienos akivaizdžiausių NVV paradigmos įtakos sričių. Lietuvoje po nepriklausomybės atgavimo vyravo stacionarios socialinės paslaugos, kurių teikimas buvo centralizuotas bei paremtas tradiciniu hierarchiniu valdymu, tačiau pamažu buvo pereinama prie decentralizacijos, deinstitutionalizacijos procesų. R. Lazutka, L. Žalimienė (2009, p. 27) pažymi, kad pirmieji decentralizacijos požymiai buvo įtvirtinti 1996 m. Socialinių paslaugų įstatyme, kai socialinių paslaugų teikimas buvo deleguotas savivaldybių kompetencijai. Tai padėjo pamatus socialinių paslaugų įvairovei kurtis, sudarė sąlygas nuo stacionarių valstybinių socialinių paslaugų pereiti prie nestacionarių, kurių sklaida, A. Guogio (2005, p. 16) teigimu, būdinga NVV. 1999 m. priimtu Viešojo administravimo įstatymu, kuriame buvo atskirtas viešųjų paslaugų organizavimas ir teikimas, savivaldybės buvo įgalintos steigti socialines paslaugas teikiančias organizacijas, sutarčių ir programų pagrindu samdyti nevyriausybines ir privačias organizacijas paslaugoms teikti. Taip pat 2003 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Kai kurių centrinio valdymo institucijų vykdomų funkcijų decentralizavimo ir dekoncentravimo koncepciją, kuri skatino kai kurių funkcijų, tarp jų ir socialinių paslaugų teikimo, perdavimą žemesnės instancijos įstaigoms, priartinant jas prie žmonių.

Svarbus veiksnys, rodantis rinkos principų diegimą bei galimybę labiau plėtoti privačių teikėjų teikiamoms paslaugoms, buvo 2006 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės priimta Socialinių paslaugų finansavimo ir lėšų apskaičiavimo metodika, kuria buvo patvirtinta socialinių paslaugų pirkimas ir pardavimas, kai, tuo tarpu iki tol socialines paslaugas teikiančių įstaigų išlaidos buvo dengiamos iš valstybės biudžeto (Žalimienė, Lazutka, 2009, p. 28).

Žemiau pateikiamoje lentelėje (6 lentelė) pateikiami duomenys apie globos įstaigų kaitą, vykdamą decentralizacijos ir deinstitutionalizavimo procesus.

6 lentelė. Globos įstaigos pagal įstaigos tipą

	Globos įstaigos								
	Suaugusiems, negalią turintiems asmenims			Seniems asmenims			Vaikams		
	Valstybės	Savivaldybių	Parapijų, privatūs, NVO	Valstybės	Savivaldybių	Parapijų, privatūs, NVO	Valstybės	Savivaldybių	Parapijų, privatūs, NVO
2012	27	6	6	2	54	44	7	57	18
2011	26	4	6	2	55	41	7	58	18
2010	25	2	2	3	57	42	7	60	17
2009	22	2	2	8	54	36	32	32	20
2008	22	2	2	8	56	35	33	23	15
[..]	--	--	--	--	--	--	--	--	--
1995	20	1	-	9	37	20	29	13	4
1994	20	-	-	10	30	16	29	12	4
1993	20	-	-	10	18	5	29	9	5
1992	18	-	-	10	9	5	24	9	5

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2013)

Remiantis pateiktais duomenimis, matyti, kad gana intensyviai buvo vykdoma decentralizacija, valstybinėse įstaigose teikiamas globos paslaugas perduodant savivaldybėms, taip pat didėjo nevyriausybinių organizacijų, privačių teikėjų spektras, teikiant paslaugas. Deja, suaugusių neįgalių asmenų globos paslaugų teikimas vis dar didžiąja dalimi priklauso valstybinėms įstaigoms, nėra plėtojamas bendruomeninių paslaugų teikėjų tinklas.

Pastaruoju metu Socialinės apsaugos ir darbo ministerija gan intensyviai deklaruoja apie socialinių paslaugų deinstitutionalizavimo būtinybę, siekiant kuo labiau paslaugų teikimą priartinti prie žmonių, mažinti institucinės globos tikimybę. Tuo tikslu 2012 m. lapkričio 16 d. Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu buvo priimtose Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strategijos gairės (toliau – Gairės). Pagrindinis šiose Gairėse iškeltas deinstitutionalizacijos tikslas apima iki 2030 m. suformuotą nuoseklią ir koordinuotą pagalbos ir paslaugų sistemą, kuri sudarytų kiekvienam asmeniui, patekusiam į socialinės rizikos grupę

(neįgalieji asmenys, tėvų globos netekę vaikai), gauti individualias, poreikius atitinkančias paslaugas, įsitraukti į bendruomenės gyvenimą, ir, nepatiriant socialinės atskirties, dalyvauti jame (Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strategijos gairės, 2012). Be to, remiantis patvirtintomis Gairėmis, 2013 m. parengtas Perėjimo nuo institucinės prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams veiksmų planas. Darbo autorės nuomone, tikslingas iškeltų uždavinių įgyvendinimas būtų svarbus veiksnys socialinės atskirties mažinimui, kadangi dažnai stacionariose įstaigose gyvenantys asmenys tampa marginaliais dėl neišugdomų tinkamų socialinių įgūdžių, neįdiegiamo teisingo šeimos modelio, „etikečių“ klijavimo, stigmatizacijos.

Atsižvelgiant į Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos naujai formuojamus strateginius reformos tikslus, nuo 2013 m. didžiojoje daugumoje Lietuvos savivaldybių įgyvendinama Integralios pagalbos plėtros programa, kurios tikslas, sutelkus įvairių specialistų komandą, teikti slaugos ir globos paslaugas senyvo amžiaus, neįgaliesiems asmenims jų namuose. Šia programa siekiama suteikti galimybę pažeidžiamiesiems asmenims kuo ilgiau likti savo aplinkoje, skatinamas paslaugų prieinamumas, neformalios pagalbos plėtra.

Didžiąja dalimi reforma yra nukreipta į vaikų globos sistemos pertvarkymą, kuria siekiama tėvų globos netekusiems vaikams sudaryti sąlygas augti kuo artimesnėje šeimai aplinkoje. Be jau minėtų nutarimų, buvo aptartos ir Strateginės socialinės globos vaikams kryptys (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2013), kurios orientuojasi į šias sritis:

- Plėtoti nestacionarias socialines paslaugas ir stiprinti kompleksinę pagalbą vaikams ir šeimoms bendruomenėje;
- Skatinti vaikų globą šeimoje ir šeimynoje;
- Skatinti įvaikinimą;
- Palaipsniui pertvarkyti vaikų globos namus (kuriant šeimos modelio mažus globos namus, mažinant vaikų skaičių institucinėje globoje), pradedant nuo bandomųjų projektų.

Remiantis Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės pateikta audito ataskaita (2014, p. 19), NVV principų taikymas, siekiant gerinti vaikų globos įstaigų sistemą Lietuvoje, jau pastebimas 2007 m. priimtoje Vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijoje bei 2007 m. patvirtintame Vaikų globos įstaigų tinklo optimizavimo plane, kuriame buvo numatyta valstybinių vaikų globos įstaigų steigėjo funkcijų perdavimas savivaldybėms bei veiklos organizavimo optimizavimas. Vadovaujantis iškeltais uždaviniais, nuo 2010 m. vaikų globos įstaigų vietų skaičius būtų ne didesnis nei 60, šių įstaigų steigėjos būtų tik savivaldybės ir nevyriausybinės organizacijos, darbas su vaiku būtų organizuojamas tik

šeimyniniu principu, kuriose nuo 2015 m. būtų ne daugiau nei 8 vaikai (Vaikų globos įstaigų tinklo optimizavimo planas, 2007).

Tačiau, įvertinus dabartinę vaiko globos organizavimo sistemą, nustatyta, kad dalis numatytų optimizavimo tikslų neįgyvendinti, perkeliant juos į 2012-2013 m. parengtas strategijas, globos įstaigos yra per didelės, padidėjo globojamų vaikų skaičius, vaikų globos namų šeimynos yra per didelės, finansavimas dažniausiai buvo nukreiptas į stacionarių globos įstaigų renovavimą, o ne į bendruomeninių paslaugų plėtrą. Tuo tarpu daugelyje Vakarų ir Šiaurės Europos šalių globos sistemos pertvarka deinstitucionalizavimo linkme sėkmingai atlikta 1970-1990 m., taip pat reformos įvykdytos ir dalyje Centrinės bei Rytų Europos šalių (Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė, 2014, p. 16-24).

Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje akcentuojamas kokybės didinimas, kas yra būdinga į „rinką orientuotai“ NVV, kuriai, kaip ir privačiam sektoriui, svarbus klientų pasitenkinimas, aukštos kokybės paslaugų suteikimas. Lietuvoje socialinių paslaugų kokybės didinimas siejamas su globos įstaigų veiklos licencijavimu. Jau Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatyme (2006) buvo apibrėžtos socialinės globos įstaigų licencijavimo sąlygos, tačiau, remiantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos išleistu Socialiniu pranešimu 2012-2013 (2013, p. 39), licencijavimas pradėtas 2013 m. Socialinės globos įstaigos, neatitikusios nustatytų reikalavimų iki 2015 m., negalės teikti socialinės globos paslaugų.

Kaip vienas iš ankstesnių bandymų gerinti klientų aptarnavimą paminėtinas „vieno langelio“ principas Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniuose skyriuose, kuomet asmeniui visa informacija suteikiama ir reikalingi dokumentai pateikiami vienoje darbo vietoje. Be to, nuo 2008 m. pradėtas įgyvendinti klientų aptarnavimas telefonu „vieno langelio“ principu, kai visi skambučiai nukreipiami į SODROS informavimo centrą (Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, 2009, p. 25).

Dabartinius pokyčius piniginės socialinės paramos teikimo ir organizavimo srityje taip pat galima priskirti NVV įtakos sričiai. Nuo 2012 m. yra įgyvendinamas bandomasis projektas, kurio metu 5 pilotinėms savivaldybėms piniginės socialinės paramos teikimas perduotas kaip visiškai savarankiška savivaldybių funkcija, finansavimą skiriant iš savivaldybių biudžetų. Atsižvelgus į teigiamą patirtį, nuo 2014 m. sausio 1 d. likusioms 55 savivaldybėms socialinės pašalpos skyrimas perduodamas vykdyti kaip savarankiška funkcija. Šia reforma siekiama kuo efektyviau panaudoti finansinius resursus, skatinti žmones aktyviau įsitraukti į darbo rinką, pasitelkiant bendruomenės pagalbą, skirti paramą tik tiems, kuriems ji iš tikrųjų yra reikalinga. Taip pat sunkėja kvalifikacinės sąlygos gauti piniginę paramą, kadangi pradėtos daug griežčiau tikrinti asmens buities ir gyvenimo sąlygos, turimas turtas, ilgiau nei metus gaunant socialinę pašalpą, palaiptiui mažinamas jos dydis, taip pat bus mažinama būsto šildymo išlaidų

kompensacija būstų savininkams, atsisakiusiems dalyvauti būsto renovacijos projekte (SADM: Pranešimai spaudai, 2014, www.socmin.lt).

Pateikti duomenys liudija, kad tam tikros globalizacijos erai būdingos NVV tendencijos reiškiasi Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje, tačiau yra svarbu įvertinti ir Naujojo viešojo valdymo, kaip alternatyvos ar papildinio, taikymo galimybes. Svarbu pastebėti, kad Lietuvoje NVV apraiškos pradėtos taikyti pakankamai neseniai, kai tuo tarpu jau daugumoje Vakarų šalių kalbama apie šios paradigmos trūkumus ir vis labiau akcentuojamas Naujasis viešasis valdymas. Kaip ir buvo minėta pirmame šio darbo skyriuje, Naujasis viešasis valdymas labiau telkiasi ties piliečių ir valstybės tarnautojų bendradarbiavimu ir bendru sprendimų priėmimu, skaidrumu, atvirumu, socialiniu teisingumu, subsidiarumu bei kitomis demokratinėmis vertybėmis. Galima teigti, kad šių vertybių laikymasis labiau atsispindi aukštą gerovės lygį palaikančiose valstybėse: didžiojoje dalyje Vakarų Europos valstybių, Skandinavijos šalyse, tačiau Lietuvoje, pasižyminčioje pakankamai žema pilietiškumo raiška, Naujojo viešojo valdymo modelis gali būti atskaitos taškas, plečiant demokratiškas vertybių svarbą.

Kol kas apie Naujojo viešojo valdymo taikymą Lietuvoje išties anksti kalbėti, juolab, kad ir kitose šalyse gan sunku įvertinti šio modelio apraiškas tiek dėl jo naujumo, tiek dėl konkrečių priemonių ir metodų nebuvimo. Tačiau Lietuvoje bandymas bendruomenes įtraukti į sprendimų priėmimo procesą, tam tikra prasme, rodo didesnę visuomenės brandos lygį arba bent jau jo siekimą. 2013 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu patvirtinta Vietos bendruomenių savivaldos 2013-2015 metų programa, kuria siekiama skatinti vietos bendruomenių savarankiškumą, tenkinant viešuosius poreikius, stiprinti bendruomenių sutelktumą ir tarpusavio pasitikėjimą, didinti narių atsakomybę už jų bendruomenėse sprendžiamas problemas bei aktualius klausimus. Taip pat paskatomis plėsti visos visuomenės pasitikėjimą valstybinėmis institucijomis ir skatinti glaudesnę visuomenės ir viešojo sektoriaus bendradarbiavimą galima laikyti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos kartu su partneriais organizuotą seminarą tema „Socialinės atsakomybės principų diegimas valstybės institucijose“ (SADM: Pranešimai spaudai, 2014, www.socmin.lt). Tokiu būdu yra pabrėžiama valstybės svarba, siekiama skaidrumo ir patikimumo viešojo sektoriaus organizacijose. Tokie žingsniai yra svarbūs geresnio valdymo ir piliečių poreikių patenkinimo atžvilgiu bei galimybe taikyti tam tikrus Naujojo viešojo valdymo principus, ypač šiandieniniame globalizuotame pasaulyje, kuriame nyksta tradicinės vertybės, dominuoja rinka paremti santykiai, aštrėja socialinės problemos.

Apibendrinus, Lietuvoje viešojo administravimo struktūra paremta tradiciniu centralizuotu valdymu, tačiau, vykstant globalizacijos procesams, pamažu buvo įgyvendinami tam tikri pokyčiai, prisitaikant prie naujų sąlygų. Socialinės apsaugos srityje NVV idėjų taikymas labiausiai atsispindėjo socialinių paslaugų organizavimo srityje, įgyvendinant decentralizavimo, deinstitucionalizavimo ar dekoncentravimo

procesus. NVV principai atsispindi ir naujoje pensijų sistemos reformoje, įkūrus privačius pensijų fondus, konkurencijos tarp paslaugų teikėjų skatinime, kokybės siekime, efektyviame ir tikslingame išteklių panaudojime. Kol kas įvertinti Naujojo viešojo valdymo taikymo praktikos negalime, kadangi Lietuvoje dar turėtų subręsti pilietiška, socialiai atsakinga visuomenė, kad būtų galima sėkmingai panaudoti Naujojo viešojo valdymo skleidžiamas demokratines vertybes, nors valdžios pastangos aktyvinti bendruomenės narius patiems prisidėti prie reikalingų viešųjų paslaugų kūrimo ir aktualių klausimų sprendimo gali būti svarbus žingsnis, kuriant pilietišką, skaidrią ir atvirą visuomenę.

IŠVADOS

1. Globalizacijos procesas, pradėjęs plisti nuo praėjusio amžiaus dešimtojo dešimtmečio, vertinamas prieštaringai: iš vienos pusės, jis suvokiamas, kaip laisvės, pažangos šaltinis, iš kitos pusės, vertinamas, kaip iškeliantis galingesnes valstybes, naikinantis gerovės valstybių įsipareigojimus.
2. Globalizacijos įtaka besivystančių šalių įgyvendintai socialinės apsaugos politikai labiausiai atsispindėjo per tokių tarptautinių organizacijų, kaip Pasaulio banko bei Tarptautinio valiutos fondo vykdytą neoliberalios krypties politiką, pasižymėjusią liberalizacijos, privatizacijos tendencijų sklaida, akcentavusią ekonominį augimą bei valstybės įsipareigojimų socialinėje sferoje mažinimą.
3. Globalizacijos eroje pokyčius patyrė daugumos valstybių viešojo (socialinio) administravimo sistemos. Nuo tradicinio hierarchinio valdymo buvo pereinama prie Naujosios viešosios vadybos, tačiau pastaruoju metu vis labiau akcentuojamas Naujojo viešojo valdymo principų diegimas.
4. Kalbant apie Lietuvos atvejį, atgavus nepriklausomybę, socialinė apsauga pradėta reformuoti bismarkinės tradicijos kryptimi, kadangi buvo atskirtas valstybinis socialinis draudimas, finansuojamas iš atskiro nuo valstybės biudžeto, bei socialinė parama, remianti pažeidžiamiausius visuomenės narius.
5. Lietuvos atvejo analizė patvirtino, kad socialinės apsaugos sistema patyrė globalizacijos erai būdingus pokyčius, kurie pasireiškė per tarptautinių organizacijų veiklą bei naujo administravimo modelio viešajame valdyme diegimą.
6. Lietuvoje pereinamuoju laikotarpiu, remiamos politinių jėgų, žiniasklaidos atstovų, aktyviai veikė Pasaulio banko bei Tarptautinio valiutos fondo organizacijos, kurios įtakojo privačių pensijų fondų įkūrimą, socialinės paramos gavimo sąlygų griežtinimą, privatizaciją.
7. Naujosios viešosios vadybos diegimas labiausiai išryškėja socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo srityje: nuo stacionarių įstaigų pereinama prie nestacionarių paslaugų teikimo, paslaugos perkamos iš privačių teikėjų, įtraukiamos nevyriausybinės organizacijos.

8. Nors vyksta decentralizavimo, deinstitucionalizavimo procesai, tačiau vis vien per lėtai vyksta vaikų, neįgalių asmenų globos įstaigų restruktūrizavimas ir priartinimas prie bendruomenės.
9. Dėl piniginės socialinės paramos vykdymo perdavimo savivaldybėms kaip savarankiška funkcija sugriežtėjo socialinės pašalpos gavimo sąlygos, tačiau tokiu būdu siekiama didesnės asmenų integracijos į darbo rinką bei asmeninės atsakomybės už savo gerovę.
10. Pažymėtina, kad kol kas kalbėti apie Naujojo viešojo valdymo taikymą Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje yra pakankamai anksti. Teigiama iniciatyva pilietiškos visuomenės ugdymo atžvilgiu galima laikyti bandymą įtraukti vietos bendruomenes į sprendimų priėmimo procesą bei bendro konsensuso ieškojimą.

REKOMENDACIJOS

Nevyriausybinių organizacijų atstovams:

1. Lietuvoje rengiami dokumentai dėl globos įstaigų deinstitutionalizavimo, šeimynų steigimo, įvaikinimo skatinimo, tačiau, pirmiausiai, reikėtų didesnę dėmesį skirti darbui su šeima, jos įgalinimui savarankiškai spręsti problemas. Rekomenduotina į pagalbos šeimai procesą įtraukti nevyriausybinės organizacijas, kadangi šiuo metu didžiausias krūvis darbui su šeimomis, atsidūrusiomis socialinėje rizikoje, tenka biudžetinių įstaigų darbuotojams. Tuo tikslu nevyriausybinėms organizacijoms reikėtų parengti projektą, kuriame būtų numatyti konkretūs ištekliai, darbuotojų skaičius, aptarnaujama teritorija bei bendradarbiavimas su kitų įstaigų socialiniais darbuotojais ir kaip klientų grupę apimti visą šeimą.
2. Šiais metais itin sugriežtėjo piniginės socialinės paramos gavimo sąlygos, siekiant, kad asmenys integruotųsi į darbo rinką, netaptų ilgalaikiais išmokų gavėjais. Tačiau ilgalaikiams bedarbiams bei asmenims, esantiems socialinėje atskirtyje, būdingas įgūdžių neturėjimas save pristatyti darbdaviams, raštingumo stoka. Todėl rekomenduotina nevyriausybinių organizacijų atstovams rengti projektus, kuriuose būtų numatyti mokymai ilgalaikiams bedarbiams (kalbos, kompiuterinio raštingumo, savęs pristatymo) bei kartu su juo būtų ieškoma tinkama darbo vieta. Taip pat galėtų būti sudaromos sutartys su įvairiomis organizacijomis, kurios po atitinkamų mokymų galėtų įdarbinti asmenis.

Savivaldybių, žiniasklaidos atstovams:

1. Siekiant didesnės bendruomenių įtraukties į svarbių klausimų sprendimą, bendradarbiavimą su valdžios atstovais, rekomenduotina aktyviau pasitelkti žiniasklaidos atstovus. Per viešojo informavimo priemones suteikti daugiau informacijos apie 2013 m. priimtą Vietos bendruomenių savivaldos 2013-2015 m. programą ir galimybę joje dalyvauti bei periodiškai visuomenę informuoti apie įgyvendinimo rezultatus bei teigiamą patirtį.

LITERATŪRA

Teisės aktai ir kiti dokumentai

1. **Kai kurių centrinio valdymo institucijų vykdomų funkcijų decentralizavimo ir dekoncentravimo koncepcija, 2003.** Prieiga per internetą:
http://www.lrvk.lt/bylos/Teises_aktai/2003/06/995.doc [žiūrėta 2014 02 18]
2. **Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė.** Ar vaikų globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausius interesus? Valstybinio audito ataskaita, 2013. Prieiga per internetą:
www.vkontrole.lt/failas.aspx?id=3100 [žiūrėta 2014 02 12]
3. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2014 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas, 2013.** Prieiga per internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=462684&p_tr2=2 [žiūrėta 2014 02 13]
4. **Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymas, 2006.** Prieiga per internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=463902&p_tr2=2 [žiūrėta 2013 10 17]
5. **Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006.** Prieiga per internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437676 [žiūrėta 2013 09 20]
6. **Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas, 2003.** Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=461758 [žiūrėta 2013 09 20]
7. **Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas, 2003.** Prieiga per internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=463785 [žiūrėta 2013 09 20]
8. **Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas, 2002.** Prieiga per internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=197455 [žiūrėta 2013 09 20]
9. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas, 2001.** Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=453299 [žiūrėta 2013 09 20]
10. **Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas, 2000.** Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=449689 [žiūrėta 2014 03 02]
11. **Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas, 1999.** Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/ta/63276> [žiūrėta 2014 02 13]
12. **Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 1996.** Prieiga per internetą:

- http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=32093&p_tr2=2 [žiūrėta 2013 09 12]
13. **Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas, 1994.** Prieiga per internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=415210 [žiūrėta 2013 09 20]
 14. **Lietuvos Respublikos paramos mirties atveju įstatymas, 1993.** Prieiga per internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=402618 [žiūrėta 2014 02 12]
 15. **Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992.** Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> [žiūrėta 2014 02 12]
 16. **Lietuvos Respublikos vyriausybė.** Ekonominės politikos memorandumas, 1992. Prieiga per internetą: http://www.lrvk.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_4_programa.pdf [žiūrėta 2014 02 18]
 17. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas, 1991.** Prieiga per internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=463929 [žiūrėta 2013 09 20]
 18. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas, 1990.** Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/lite/ta/49789> [žiūrėta 2013 09 20]
 19. **Mokėjimo už socialines paslaugas tvarkos aprašas, 2006.** Prieiga per internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=459692 [žiūrėta 2013 02 12]
 20. **Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strategijos gairės, 2012.** Prieiga per internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437781&p_query=&p_tr2=2 [žiūrėta 2014 02 13]
 21. **Pensijų sistemos reformos koncepcija, 2000.** Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/lite/ta/78835> [žiūrėta 2013 09 20]
 22. **Socialinių paslaugų katalogas, 2006.** Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/lite/ta/111611> [žiūrėta 2013 09 20]
 23. **Socialinės paramos koncepcija, 1994.** Prieiga per internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=12831&p_tr2=2 [žiūrėta 2013 12 15]
 24. **Vaikų globos įstaigų tinklo optimizavimo planas, 2007.** Prieiga per internetą:
<http://www.infolex.lt/lite/ta/87683> [žiūrėta 2014 02 13]
 25. **Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairės, 2011.** Prieiga per internetą: web.vu.lt/ef/t.medaiskis/files/2012/09/Gaires-priimtos.doc [žiūrėta 2013 12 12]
 26. **Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairių įgyvendinimo priemonių planas, 2011.** Prieiga per internetą: www.lrvk.lt/bylos/Teises_aktai/2011/06/17821.doc [žiūrėta 2014 02 12]

27. **Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos koncepcija, 2010.** Prieiga per internetą: <http://web.vu.lt/ef/t.medaiskis/files/2012/09/Patvirtinta-koncepcija.pdf> [žiūrėta 2013 02 12]
28. **Viešojo valdymo tobulinimo 2012-2020 metų programa, 2012.** Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=446344 [žiūrėta 2014 03 10]
29. **Viešojo administravimo plėtros iki 2010 metų strategija, 2004.** Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/lite/ta/111574> [žiūrėta 2014 03 10]
30. **Vietos bendruomenių savivaldos 2013-2015 metų programa, 2013.** Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=443630 [žiūrėta 2014 02 13]
31. **World Bank Group.** Lithuania social sectors public expenditure review, 2009. Prieiga per internetą: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/3090> [žiūrėta 2014 02 13]
32. **World bank.** Report and recommendation of the president of the International Bank for reconstruction and development to the executive directors on a proposed second structural adjustment loan in the amount of Eur 108.29 million to the Republic of Lithuania, report No. P 7387 LT, 2000. Prieiga per internetą: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/08/14/000094946_00072005323997/Rendered/PDF/multi_page.pdf [žiūrėta 2014 02 18]

Mokslinė literatūra

33. **Aidukaitė J.** Gerovės valstybių patirtis vertinant socialinio teisingumo principo įgyvendimą švietime: Švedijos, Škotijos ir Vokietijos atvejai // Viešoji politika ir administravimas: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, Nr. 34, p. 47-60. – ISSN 1648-2603
34. **Aidukaitė J., Bogdanova N., Guogis A.** Gerovės valstybės kūrimas: mitas ar realybė?: monografija. – Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2012. – 412 p. – ISBN 978-609-95257-6-1
35. **Bauman Z.** Globalizacija: pasekmės žmogui. – Vilnius: Strofa, 2002. – 207 p.
36. **Bitinas A.** Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas: monografija. – Vilnius: MES, 2011. – 279 p. – ISBN 978-609-95202-1-6
37. **Bitinas ir kt.** Socialinės apsaugos teisė: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. – 376 p. – ISBN 978-9955-19-202-2

38. **Bitinas A., Maccioni Alessandro F.** Lithuanian pension system's reforms transformations and forecasts // *Universal Journal of Industrial and Business Management*. – USA: Horizon Research Publishing, 2014, vol. 2, No. 1, p. 13-23. – ISSN 2332-3329 (Online). Prieiga per internetą: <http://www.hrpub.org/download/20131215/UJIBM3-11601929.pdf> [žiūrėta 2014 02 02]
39. **Bernotas D., Guogis A.** Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys: monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006. – 259 p. – ISBN 9955-19-039-6
40. **Blau J.** The dynamics of social welfare policy. – Oxford: Oxford University Press, 2004. – 518 p. – ISBN 0-19-510968-6
41. **Brazienė R., Guščinskienė J.** Socialinės atskirties modeliai // *Filosofija. Sociologija: mokslo darbų žurnalas*. – Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2004, Nr. 4, p. 50-56. – ISSN 0235-7186
42. **Buffin K.** Pensions, benefits and social security: influence of the UN and its agencies // *Benefits and Compensation International*, 2008, vol. 38, No. 5, p. 1-6. Prieiga per internetą: <http://www.buffinfoundation.org/PensionsBenefitsSocialSecurity.pdf>. [žiūrėta 2013 11 16]
43. **Casey Bernard H.** Pension reform in the Baltic States: Convergence with „Europe“ or with „the world“? // *International Social Security Review*, 2004, vol. 57, No. 1, p. 19-45. Prieiga per internetą: <http://web.b.ebscohost.com/skaitykla.mruni.eu/ehost/detail?vid=21&sid=5260c9a6-36c9-4fa9-9ce6-df887d56a19c%40sessionmgr114&hid=128&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=a9h&AN=11873855> [žiūrėta 2014 01 25]
44. **Davulis G.** Socialinės politikos principai Europos Sąjungoje ir Lietuvoje // *Socialinės inovacijos globaliai plėtrai: mokslo darbai*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, Nr. 1 (1), p. 583-597. – ISSN 2335-2450 (Online). Prieiga per internetą: http://socin.mruni.eu/wp-content/uploads/2012/12/C_2012-12-26.pdf [žiūrėta 2013 12 12]
45. **Deacon B.** Global social policy and governance. – Los Angeles (Calif.); London; New Delhi; Singapore: Sage Publications, 2007. – 223 p. – ISBN 978-1-4129-0761-3
46. **Deacon B.** Globalization and the challenge for social security // *Social security in the global village* / Roland Sigg, Christina Behrendt, editors. – New Jersey: Transaction Publishers, 2002. – 393 p. – ISBN 0-7658-0930-3
47. **Deacon B. et al.** Global social policy: International organizations and the future of welfare. – London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage Publications, 1997. – 256 p. – ISBN 0-8039-8953-9
48. **Cerami A.** Social policy in Central and Eastern Europe. The emergence of a new European model of solidarity?: doctor thesis: social sciences. – University of Erfurt, 2005. – 232 p.

49. **Domarkas V.** Viešojo administravimo paradigmos kaitos atspindžiai dešimtmečio pabaigos publikacijose // Viešoji politika ir administravimas: mokslo darbai. – Kaunas: Technologija, 2011, T. 10, Nr. 1, p. 9-16. – ISSN 1648-2603
50. **Domarkas V.** Naujieji viešojo administravimo raidos akcentai // Viešoji politika ir administravimas: mokslo darbai. – Kaunas: Technologija, 2004, Nr. 7, p. 7-15.- ISSN 1648-2603
51. **Domarkas V., Masionytė R.** Viešojo administravimo modernizavimo galimybės globalizacijos sąlygomis // Viešoji politika ir administravimas: mokslo darbai. – Kaunas: Technologija, 2005, Nr. 11, p. 16-25. – ISSN 1648-2603
52. **Dromantienė L.** Europos socialinio modelio problema Europos integracijos procese // Socialinis darbas: mokslo darbai. – Vilnius, 2004, Nr. 3 (1), p. 14-23. – ISSN 1648-4789
53. **Dromantienė L., Česnuitytė V.** Europos Sąjungos socialinė politika: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. – 367 p. – ISBN 978-9955-19-278-7
54. **East R.** Social security law. – Houndmills: Macmillan, 1999. – 323 p. – ISBN 0-333-71577-2
55. **Easterly W.** IMF and World Bank Structural Adjustment and Poverty // Managing currency crisis in emerging markets / Michael P. Dooley, Jeffrey A. Franke, editors. – University of Chicago Press, 2003. – 408 p. – ISBN 0-226-15540-4.
56. **Eklund N., Wimelius Malin. E.** Globalization, Europeanization and administrative reform // Handbook of administrative reform: an international perspective / Edited by Jerri Killian, Niklas Eklund. – Boca Raton: CRC Press, 2008. – ISBN 978-0-8493-8065-5
57. **Giddens A.** Sociologija. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2005. – 684 p. – ISBN 9989-850-54-1
58. **Gudaitis. T.** Lietuvos pensijų sistemos reformos vertinimas: nuo koncepcijos iki pirmųjų anuitetų // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai = Management or organizations: systematic research. – Kaunas: VDU, 2009, Nr. 49, p. 37-56. – ISSN 1392-1142
59. **Guillen Ana M., Alvarez S.** Globalization and the Southern welfare states // Globalization and European welfare states: Challenges and change / Edited by Robert Sykes, Bruno Palier and Pauline M. Prior. - Houndmills: Palgrave, 2001. – 236 p. – ISBN 0333-79018-9
60. **Guogis A.** Considering the negative impacts of globalization on the social sphere and the alternative of the new governance // Sveikatos politika ir valdymas: mokslo darbai = Health policy and management: research papers. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2013, Nr. 1 (5), p. 7-14. – ISSN 2029-3569
61. **Guogis A.** Kai kurie Švedijos socialdemokratijos ideologiniai aspektai socialiniu požiūriu // Socialinis darbas: mokslo darbai. – Vilnius, 2012a, Nr. 11(1), p. 59-72. – ISSN 1648-4789

62. **Guogis A.** Palyginamoji gerovės modelių ir socialinio administravimo analizė // Tiltai: socialiniai mokslai. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2012b, Nr. 1(58), p. 31-44. – ISSN 1392-3137
63. **Guogis A.** Pažangaus Gerovės normatyvinio modelio paieškos Europos ir Lietuvos kontekste // Filosofija. Sociologija: mokslo darbų žurnalas. – Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2011, T. 22, Nr. 4, p. 365-372. – ISSN 0235-7186
64. **Guogis. A.** Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos // Socialinis darbas: mokslo darbai. – Vilnius, 2008, Nr. 7(2), p. 26-34. – ISSN 1648-4789
65. **Guogis A.** Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese // Viešoji politika ir administravimas: mokslo darbų žurnalas. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006, Nr. 17, p. 29-41. – ISSN 1648-2603
66. **Guogis A.** Socialinė apsauga ir naujosios viešosios vadybos alternatyva // Socialinis darbas: mokslo darbai. – Vilnius, 2005, Nr. 4 (2), p. 13-19. – ISSN 1648-4789
67. **Guogis A.** Globalizacijos poveikis socialinei apsaugai ir socialinei atskirčiai // Politologija: mokslo darbų žurnalas. – Vilnius, 2004a, Nr. 9, p. 78-109. – ISSN 1392-1681
68. **Guogis A.** Naujosios viešosios vadybos metodologijos ir priemonių taikymas gerinant Lietuvos socialinį administravimą ir socialinės atskirties tyrimus // Viešoji politika ir administravimas: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004b, Nr. 9, p. 9-13. – ISSN 1648-2603
69. **Guogis A.** Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio // Politologija: mokslo darbų žurnalas. – Vilnius, 2002, Nr. 4(28), p. 75-94. – ISSN 1392-1681
70. **Guogis A.** Socialinės politikos modeliai. – Vilnius: Eugrimas, 2000. – 80 p. – ISBN 9986-752-76-0
71. **Guogis A., Gudelis D.** Viešojo administravimo ir verslo vadybos integracijos perspektyvos: viešojo ir privataus sektorių sąveikos modelis // Viešoji politika ir administravimas: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009, Nr. 28, p. 23-28. – ISSN 1648-2603
72. **Guogis A., Gudelis D.** Naujosios viešosios vadybos taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai // Viešoji politika ir administravimas: mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus teisės universiteto Leidybos centras, 2003, Nr. 4, p. 26-34. – ISSN 1648-2603
73. **Guogis ir kt.** Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. – Vilnius: Eugrimas, 2001. – 160 p. – ISSN 9986-752-80-9

74. **Hajighasemi N. A.** The transformation of the Swedish welfare system: fact or fiction? Globalisation, institutions and welfare state change in a social democratic regime: doctor thesis: philosophy. – Durham university, 2002. – 314 p.
75. **Held D.** ir kt. Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra. – Vilnius: Margi raštai, 2002. – 540 p. – ISBN 9986-09-242-6
76. **Išoraitė M.** Socialinių paslaugų administravimas: mokomasis leidinys. – Vilnius: Saulelė, 2007. – 342 p. -
77. **Yeates N.** Globalization and social policy. – London; Thousand Oaks; New Delhi: SAGE Publications, 2001. – 195 p. – ISBN 0 7619 6801 6
78. **Yeates N.** Global social policy // Social policy. Third edition / John Baldock, Nick Manning, Sarah Vickerstaff, editors. – New York: Oxford University Press, 2007. – 722 p. – ISBN 978-0-19-928497-9
79. **Karamessini M.** The Southern European social model: changes and continuities in recent decades // Discussion paper series. – Geneva: International institute for labour studies, 2007, No. 174, p. 36. – ISBN 978-92-9014-832-6
80. **Kellner D.** Theorizing globalization // Sociological Theory, 2002, vol. 20, No. 3, p. 285-305. Prieiga per internetą: <http://www.reec.illinois.edu/documents/theorizing%20globaliztaion.pdf> [žiūrėta 2013 11 16]
81. **Kosonen P.** Globalization and the Nordic welfare states // Globalization and European welfare states: Challenges and change / Edited by Robert Sykes, Bruno Palier and Pauline M. Prior. - Houndmills: Palgrave, 2001. – 236 p. – ISBN 0333-79018-9
82. **Kotz D. M.** Globalization and neoliberalism // Rethinking Marxism: Journal of Economics, Culture and Society, 2002, vol. 14, No. 2, p. 64-79. Prieiga per internetą: <http://web.b.ebscohost.com/skaitykla.mruni.eu/ehost/external?sid=1d3e4920-31fd-41ab-9716-f425b08dddc7%40sessionmgr198&vid=6&hid=122> [žiūrėta 2013 11 16]
83. **Lazutka R.** Socialinė apsauga // Žmogaus socialinė raida: vadovėlis aukštosioms mokykloms. – Vilnius: Homo Liber, 2001, 224 p. – ISBN 995-449-26-6
84. **Liudvinovičienė A., Guogis A.** Lietuvos ir Švedijos socialinės politikos lyginamoji analizė // Viešoji politika ir administravimas: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004, Nr. 8, p. 74-82. – ISSN 1648-2603
85. **Lazutka R., Poviliūnas A.** Minimalių pajamų sistemos: Nacionalinės politikos tyrimas. – Lietuva, 2009

86. **Medaiskis T.** Changing the financing of Lithuanian pensions system: research programme. – Helsinki, 2000. – 13 p. Prieiga per internetą: http://praha.vupsv.cz/fulltext/hel_53.pdf [žiūrėta 2014 02 15]
87. **Milevičienė D.** Socialinės politikos formavimo ribos // Socialinis darbas: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, Nr. 1 (3), p. 81-83. – ISSN 1648-4789
88. **Millar J.** Understanding social security: issues for policy and practice. – Bristol: The Policy Press and the Social Policy Association, 2003. – 335 p. – ISBN 1-86134-419-8
89. **Nakrošis V., Vilpišauskas R.** Kodėl neveiksmingas Europos Sąjungos Atvirasis koordinavimo metodas: silpnas iš prigimties ar dėl netinkamo taikymo Lietuvoje? // Politologija: mokslo darbų žurnalas. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, Nr. 3 (47), p. 44-70. – ISSN 1392-1681
90. **Orenstein M. A., Haas M. R.** Globalization and the future of welfare states in the Post-Communist East – Central European countries // Globalization and the future of the welfare state / Edited by Miguel Glatzer, Dietrich Rueschemeyer. – Pittsburgh (Pa.): University of Pittsburgh Press, 2005. – 276 p. – ISBN 0-8229-5861-9
91. **Palier B., Sykes R.** Challenges and change: Issues and perspectives in the analysis of globalization and the European welfare states // Globalization and European welfare states: Challenges and change / Edited by Robert Sykes, Bruno Palier and Pauline M. Prior. - Houndmills: Palgrave, 2001. – 236 p. – ISBN 0333-79018-9
92. **Pieters D.** Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. – Vilnius: Eugrimas, 1998. – 148 p. – ISBN 9986-752-34-5
93. **Ramašauskas O.** Globalizacijos socialiniai artefaktai ir atskirčių mažinimo modernioje visuomenėje aspektai // Vadyba: mokslo tiriamieji darbai. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2008, Nr. 2(13), p. 139-143. – ISSN 1648-7974
94. **Schirato T., Webb J.** Understanding globalization. – London: Sage Publications, 2003. - 232 p.
95. **Schulte-Mimberg U. ir kt.** Socialinė apsauga: tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra.- Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras; Kelnas: Vokietijos draudimo teorijos ir praktikos bendrovė, 1998. – 106 p. – ISBN 9986-806-05-4
96. **Schultz D.** The neo-liberal state in a post-global world // Socialinių mokslų studijos = Social sciences studies: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, Nr. 3 (7), p. 7-17. – ISSN 2029-2236
97. **Smalskys V., Skietrys E.** Viešojo valdymo modernizavimo aspektai ir įgyvendinimo problemos // Viešoji politika ir administravimas: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, Nr. 24, p. 60-66. – ISSN 1648-2603

98. **Smalskys V.** „Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos kryptių teoriniai aspektai // Viešoji politika ir administravimas: mokslo darbai. – Kaunas: Technologija, 2005, Nr. 11, p. 86-94. – ISSN 1648-2603
99. **Sniegocki J.** Neoliberal globalization: critiques and alternatives // Journal of Theological Studies, 2008, vol. 69, No. 2, p. 321-339. Prieiga per internetą:
<http://web.b.ebscohost.com/skaietykla.mruni.eu/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=10&sid=1d3e4920-31fd-41ab-9716-f425b08dddc7%40sessionmgr198&hid=122> [žiūrėta 2013 12 13]
100. **Steger M. B.** Globalizacija: labai trumpas įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2008. – 207 p. – ISBN 978-9955-682-87-5
101. **Taylor T.** The truth about globalization // The Public interest: public policy journal. – 2002, No. 147, p. 24-44. Prieiga per internetą:
<http://web.a.ebscohost.com/skaietykla.mruni.eu/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=5e7ef3e3-05ad-4110-8307-0997665d2b1b%40sessionmgr4003&hid=4207> [žiūrėta 2013 12 15]
102. **Tartilas J.** Socialinės saugos pagrindai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. – 224 p. – ISBN 9955-563-75-3
103. **The World Bank.** Averting the old age crisis: Policies to protect the old and promote growth. – New York: Oxford University Press, 1994. – 402 p. – ISSN 1020-0851
104. **Vienažindienė M., Sakalas A.** Naujoji viešoji vadyba ir žmogiškųjų išteklių vadybos kaitos tendencijos // Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: mokslo darbų žurnalas. – Kaunas: Aleksandro Stulginskio universitetas, 2008, Nr. 1 (12), p. 183-191. – ISSN 1822-6760
105. **Walby S.** Globalization and inequalities: Complexity and contested modernities. – Los Angeles: Sage Publications, 2009. – 508 p.
106. **Žalimienė L., Lazutka R.** Socialinės globos paslaugos Lietuvoje: nuo hierarchinio prie mišrios globos ekonomikos modelio // Pinigų studijos: mokslinis leidinys. – Vilnius: Lietuvos bankas, 2009, Nr. 2, p. 22-36. – ISSN 1392-2637

Kiti internetiniai šaltiniai

107. **Bachelet M.** Social protection floor for a fair and inclusive globalization. – Geneva: International Labour Office, 2011. – 117 p. – ISBN 978-92-2-125338-9. Prieiga per internetą:
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_165750.pdf [žiūrėta 2013 12 12]

108. **Holzmann R. et al.** Social Risk Management: The World's Bank approach to social protection in a globalizing world. – Washington: World Bank, 2003. – 20 p. Prieiga per internetą: <http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Publications/20847129/SRMWBApproachtoSP.pdf> [žiūrėta 2014 02 13]
109. **Holzmann R., Jorgensen S.** Social Protection as Social Risk Management: Conceptual Underpinnings for the Social Protection Sector Strategy Paper // Social Protection Discussion Paper Series. – World Bank, 1999, No. 9904, 26 p. Prieiga per internetą: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/04/19/000094946_00030805302249/Rendered/PDF/multi_page.pdf [žiūrėta 2013 12 12]
110. **Rodgers G. et al.** The International Labour Organization and the quest for social justice, 1919-2009. – Geneva: International Labour Office, 2009. – 272 p. – ISBN 978-92-2-121955-2. Prieiga per internetą: http://web.b.ebscohost.com.skaitykla.mruni.eu/ehost/ebookviewer/ebook/bmxlYmtfXzQwMzUxOF9fQU41?sid=39f1333f-3321-4d80-8c13-290ab67c07c6@sessionmgr110&vid=8&format=EB&lpid=lp_v&rid=0 [žiūrėta 2013 12 12]
111. **Tessier L., Schwarzer H.** The extension of social security and the social responsibility of multinational enterprises: an exploratory study // ESS paper, No. 35. – Geneva: International Labour Office, 2013. – 81 p. – ISSN 1020-959X. Prieiga per internetą: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_213163.pdf [žiūrėta 2013 12 12]
112. **Eurostat.** People at risk of poverty and social exclusion, 2013. Prieiga per internetą: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do;jsessionid=9ea7d07d30e7e9b3c00a432d4135a2e2d20c5df9baac.e340aN8PchaTby0Lc3aNchuMchiKe0?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_50&language=en [žiūrėta 2014 03 05]
113. **Global Exchange: international human rights organization.** How the International Monetary Fund and the World Bank undermine democracy and erode human rights. Five case studies, 2001. Prieiga per internetą: <http://www.globalexchange.org/sites/default/files/wbimfReport.pdf> [žiūrėta 2014 02 12]
114. **International Monetary Fund.** Prieiga per internetą: <http://www.imf.org/external/about/overview.htm> [žiūrėta 2014 02 12]
115. **Lietuvos statistikos departamentas.** Socialinių paslaugų tyrimas. Globos įstaigos. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/paslaugos> [žiūrėta 2014 03 09]

116. **Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.** Socialinio draudimo sistema. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/lt/socialinis-draudimas/socialinio-draudimo-sistema.html> [žiūrėta 2014 02 13]
117. **Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.** Naujienos. Pranešimai spaudai. Nuo rytdienos įsigalioja nauja piniginių socialinės paramos tvarka, 2013. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/lt/naujienos/pranesimai-spaudai/archive/nuo-rytdienos-isigalioja-6gr9.html> [žiūrėta 2014 02 18]
118. **Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.** Tarptautinis bendradarbiavimas ir ES. Tarptautinės sutartys. Daugiašalės sutartys, 2014. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/lt/tarptautinis-bendradarbiavimas-ir-es/tarptautines-organizacijos/tdo/neratifikuotos-konvencijos-liet.-kalba.html> [žiūrėta 2014 02 17]
119. **Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.** Naujienos. Pranešimai spaudai. Valstybės institucijų atstovams – apie socialinės atsakomybės principų diegimą, 2013. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/lt/naujienos/pranesimai-spaudai/archive/p20/valstybes-instituciju-atstovams-gqu8.html> [žiūrėta 2014 02 18]
120. **Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba.** ES socialinės apsaugos koordinavimas. Prieiga per internetą: <http://www.sodra.lt/index.php?cid=4278> [žiūrėta 2014 02 12]
121. **Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba.** Valstybinis socialinis draudimas Lietuvoje. Trečiasis pataisytas leidimas. – Vilnius: Lodvila, 2009. – 32 p. – ISBN 978-9955-709-15-2. Prieiga per internetą: http://www.socmin.lt/public/uploads/707_socpranesimas2012-2013.pdf [žiūrėta 2014 02 18]
122. **World Health Organization.** Programmes. Trade, foreign policy, diplomacy and health, 2014. Prieiga per internetą: <http://www.who.int/trade/glossary/story084/en/> [žiūrėta 2014 02 17]

Aniulytė T. Globalizacijos įtaka socialinės apsaugos raidai: Lietuvos atvejis / Viešojo administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas prof. dr. A. Guogis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, 2014. – 84 p.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota globalizacijos įtaka socialinei apsaugai Lietuvoje. Globalizacija yra vienas iš labiausiai diskutuojamų bei nevienareikšmiškai vertinamų reiškinių, dėl kurio, manoma, mažėja socialinės apsaugos reikšmė bei valstybių įsipareigojimai užtikrinti tinkamą asmenų socialinį aprūpinimą. Pirmoje darbo dalyje apibrėžiama globalizacijos samprata, nagrinėjama globalizacijos įtaka socialinės atskirties formavimuisi bei socialinei apsaugai, kuri pastarajai labiausiai pasireiškė per tarptautinių organizacijų įgyvendintą neoliberalios krypties politiką bei viešojo administravimo pokyčius, diegiant naujus administravimo modelius. Antroje dalyje pateikiama socialinės apsaugos samprata, analizuojama Lietuvos socialinės apsaugos sistema, atskleidžiant socialinio draudimo ir socialinės paramos raidos tendencijas bei administravimo ir finansavimo ypatumus. Taip pat atskleidžiamos užsienio šalių bei Lietuvos socialinės apsaugos ypatybės bendrame socialinės politikos modelių kontekste bei pateikiami galimi gerovės modelių pokyčiai globalizacijos sąlygomis. Trečioje darbo dalyje siekiama atskleisti globalizacijos įtaką Lietuvos socialinės apsaugos sistemai. Socialinės apsaugos pokyčių tendencijos analizuojamos tarptautinių organizacijų propaguotos politikos bei naujosios viešosios vadybos ir Naujojo viešojo valdymo diegimo socialinio administravimo srityje kontekste.

Pagrindiniai žodžiai: socialinė apsauga, socialinė politika, globalizacija, tarptautinės organizacijos, naujoji viešoji vadyba.

Aniulytė T. The influence of globalization on development of social security: the case of Lithuania / Master's work in Public Administration. Supervisor assoc. prof dr. A. Guogis. – Vilnius: Faculty of Politics and Management, Mykolas Romeris University, 2014. – 84 p.

ANNOTATION

This Master's thesis reveals the influence of globalization process on social security in Lithuania. Globalization is one of the most debated and controversially valued phenomenon, which is expected to diminish the significance of social security and government obligations those ensure the appropriate social welfare policy. The first part of this work defines the concept of globalization, analyzes the influence of globalization on social security and social exclusion. Neoliberal policies implemented by international organizations and new models of public management had the greatest impact on social security. The second part describes the concept of social security, analyzes the social security in Lithuania and reveals development trends of social insurance and social assistance. Also the key features of social policy of other countries and Lithuania are discussed in overall context and possible changes of welfare models during globalization process are given. The third part of the paper describes the influence of globalization on Lithuanian social security system. Development trends of social security are examined in the context of policies propagated by international organizations and in the context of implementation of New public management and New public governance.

Key words: social security, social policy, globalization, international organizations, New public management.

Aniulytė T. Globalizacijos įtaka socialinės apsaugos raidai: Lietuvos atvejis / Viešojo administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas prof. dr. A. Guogis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, 2014. – 84 p.

SANTRAUKA

Šiuolaikiniame pasaulyje įvairias gyvenimo sritis veikia globalizacijos procesas, lemiantis technologijų pažangą, rinkos santykių suintensyvėjimą, skirtumų nykimą. Tokiame greitai besikeičiančiame pasaulyje iššūkius patiria ir socialinės apsaugos sistemos. Lietuvoje socialinės apsaugos organizavimas yra jauna sritis, jos raida sutapo su globalizacijos reiškiniai būdingų tendencijų plitimu, todėl yra svarbu suprasti, kaip globalizacija veikė Lietuvos socialinės apsaugos formavimąsi bei kokia kryptimi ji toliau vystosi.

Darbo tikslas – įvertinti, kaip globalizacijos procesas veikė Lietuvos socialinės apsaugos sistemos formavimąsi.

Tikslui pasiekti iškeliami **darbo uždaviniai**:

1. Atskleisti pagrindinius globalizacijos reiškinio ypatumus bei išnagrinėti faktorius, atskleidžiančius globalizacijos proceso poveikį socialinės apsaugos sistemoms.
2. Išnagrinėti Lietuvos socialinės apsaugos sistemos organizavimo bruožus.
3. Išanalizuoti globalizacijos reiškinio apraiškas Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje.

Darbo metodika. Šiuo baigiamuoju darbu siekiama atskleisti globalizacijos įtaką visai Lietuvos socialinės apsaugos sistemai plačiąja prasme, nustatyti vystymosi tendencijas, todėl tam pasirinktas mokslinės literatūros ir dokumentų analizės metodas, taip pat pasitelkiama ir statistikos analizė.

Magistro baigiamasis darbas susideda iš trijų pagrindinių dalių. Pirmoje darbo dalyje apibūdinama bendra globalizacijos samprata bei, kaip ji veikia socialinės apsaugos sistemas. Antroje dalyje pateikiama Lietuvos socialinės apsaugos sistemos raida bei bruožai. Trečioje dalyje analizuojamos globalizacijos įtakos sritys Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje.

Baigiamajame darbe nustatyta, kad Lietuvoje pereinamuoju laikotarpiu po nepriklausomybės atgavimo aktyviai veikė tarptautinės organizacijos (Pasaulio bankas, Tarptautinis valiutos fondas), įgyvendindamos struktūrinio prisitaikymo programas. Tai lėmė privačių pensijų fondų įkūrimą, privatizaciją, kvalifikacinių sąlygų socialinei paramai gauti griežtinimą. Naujosios viešosios vadybos taikymas labiausiai atsispindi socialinių paslaugų srityje: vyksta decentralizavimo, deinstitucionalizavimo

procesai, didesnis bendruomenių įtraukimas. Šie pokyčiai atspindi liberalių bruožų didėjimą, tačiau Lietuvos socialinėje apsaugoje vis dar išlieka klientelistiniai bruožai, naujų administravimo modelių diegimas vyksta pamažu.

Aniulytė T. The influence of globalization on development of social security: the case of Lithuania / Master's work in Public Administration. Supervisor assoc. prof dr. A. Guogis. – Vilnius: Faculty of Politics and Management, Mykolas Romeris University, 2014. – 84 p.

SUMMARY

In the modern world the globalization process makes huge impact on technological progress, intensification of market relations, loss of differences. In such rapidly changing world social security systems are facing new challenges. Lithuanian social security is very young and it's development coincides with globalization phenomenon, so it is important to understand the influence of globalization on development of Lithuanian social security and it necessary to understand in what direction it will continue to evolve.

The target of this work is the investigation of globalization's influence on development of social security in Lithuania.

In order to achieve the target of this research it is necessary to fulfil following **tasks**:

1. To reveal the main characteristics of the phenomenon of globalization and to examine factors those demonstrate the impact of globalization on social security systems.
2. To examine the features of Lithuanian social security development.
3. To examine manifestations of phenomenon of globalization in Lithuanian social security system.

The methods adopted in the work. Master's thesis aims to reveal the influence of globalization on social security system of Lithuania, to identify it's trends, so the methods adopted in this research are following: an analysis of scientific literature sources and an analysis of statistical data sources.

This Master's thesis consists of three basic parts. The first part defines the concept of globalization and it's influence on social security systems. The second part gives the description on development and on features of social security system of Lithuania. The third part analyses areas of Lithuanian social security system, those were affected by globalization phenomenon.

The results of Master's thesis were as follows: international organizations (World Bank, International Monetary Fund) were very active in Lithuania after it has declared it's independence and these organizations implemented structural adjustment programs. This led to the creation of private pension funds, privatization, tightened qualifies for social security benefits. The New public management is mostly implemented in the area of social services: decentralization and deinstitutionalization processes

become a trend; community members participate in decisions and management of social security system. These changes reflect the liberal model, but on the other hand the persistence of clientelism still remains in social security system of Lithuania and the implementation of new management models is going slowly.